

Allmennhetens bruk av utmarka i Finnmark Sammenstilling basert på skrevne kilder

Øystein Aas
Hogne Øian
Rune Waaler
Margrete Skår

NINAs publikasjoner

NINA Rapport

Dette er en elektronisk serie fra 2005 som erstatter de tidligere seriene NINA Fagrapport, NINA Oppdragsmelding og NINA Project Report. Normalt er dette NINAs rapportering til oppdragsgiver etter gjennomført forsknings-, overvåkings- eller utredningsarbeid. I tillegg vil serien favne mye av instituttets øvrige rapportering, for eksempel fra seminarer og konferanser, resultater av eget forsknings- og utredningsarbeid og litteraturstudier. NINA Rapport kan også utgis på annet språk når det er hensiktsmessig.

NINA Temahefte

Som navnet angir behandler temaheftene spesielle emner. Heftene utarbeides etter behov og serien favner svært vidt; fra systematiske bestemmelsesnøkler til informasjon om viktige problemstillinger i samfunnet. NINA Temahefte gis vanligvis en populærvitenskapelig form med mer vekt på illustrasjoner enn NINA Rapport.

NINA Fakta

Faktaarkene har som mål å gjøre NINAs forskningsresultater raskt og enkelt tilgjengelig for et større publikum. De sendes til presse, ideelle organisasjoner, naturforvaltningen på ulike nivå, politikere og andre spesielt interesserte. Faktaarkene gir en kort framstilling av noen av våre viktigste forskningstema.

Annen publisering

I tillegg til rapporteringen i NINAs egne serier publiserer instituttets ansatte en stor del av sine vitenskapelige resultater i internasjonale journaler, populærfaglige bøker og tidsskrifter.

Norsk institutt for naturforskning

Allmennhetens bruk av utmarka i Finnmark

Sammenstilling basert på skrevne kilder

Øystein Aas
Hogne Øian
Rune Waaler
Margrete Skår

Aas, Ø., Øian, H., Waaler, R. & Skår, M. 2010. Allmennhetens bruk av utmarka i Finnmark. Sammenstilling basert på skrevne kilder. - NINA Rapport 642, 94 s.

Lillehammer/Alta, november 2010

ISSN: 1504-3312

ISBN: 978-82-426- 2222-8

RETTIGHETSHAVER

© Norsk institutt for naturforskning

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

TILGJENGELIGHET

Åpen

PUBLISERINGSTYPE

Digitalt dokument (pdf)

REDAKSJON

Øystein Aas

KVALITETSSIKRET AV

Børre K. Dervo

ANSVARLIG SIGNATUR

Forskningssjef Børre K. Dervo (sign.)

OPPDRAGSGIVER(E)

Finnmarkskommisjonen

KONTAKTPERSON(ER) HOS OPPDRAGSGIVER

Tom Sottinen og Gro Dikkanen

FORSIDEBILDE

Børre K. Dervo

NØKKEWORD

- Finnmark
- naturbruk, friluftsliv
- småviltjakt, storviltjakt
- ferskvannsfiske
- utmark

KEY WORDS

- Finnmark, Norway
- Natural resources and human use
- Fishing, hunting, trapping, recreation

KONTAKTOPPLYSNINGER

NINA hovedkontor

Postboks 5685 Sluppen
7485 Trondheim
Telefon: 73 80 14 00
Telefaks: 73 80 14 01

NINA Oslo

Gaustadalléen 21
0349 Oslo
Telefon: 73 80 14 00
Telefaks: 22 60 04 24

NINA Tromsø

Polarmiljøsenteret
9296 Tromsø
Telefon: 77 75 04 00
Telefaks: 77 75 04 01

NINA Lillehammer

Fakkeltgården
2624 Lillehammer
Telefon: 73 80 14 00
Telefaks: 61 22 22 15

Sammendrag

Aas, Ø., Øian, H., Waaler, R. & Skår, M. 2010. Allmennhetens bruk av utmarka i Finnmark. Sammenstilling basert på skrevne kilder. - NINA Rapport 642 94 s.

NINA og Høgskolen i Finnmark har på oppdrag fra Finnmarkskommisjonen utarbeidet denne utredningen om allmennhetens bruk av utmarka i Finnmark til jakt, fiske, fangst og ferdsel fra omtrent midten av 1800-tallet og fram til i dag. Utredningen er i hovedsak basert på statistikk og skriftlige kilder.

Utmarka i Finnmark er en møteplass mellom ulike bruksmåter og utmarkskulturer og har over lang tid vært viktig for en rekke brukergrupper. Både fastboende og tilreisende med ulik bakgrunn driver jakt, fangst, fiske, høsting og ferdsel for ulike formål. Forenklet kan vi si at utmarka og utmarksressursene har, og har hatt, tre hovedformer for bruk som ikke er gjensidig utelukkende: til livsopphold og til matforsyning, for salg (eventuelt bytte), og til friluftsliv/rekreasjon. Betydningen og utbredelsen av ulike bruksmåter og former for høsting varierer over tid, mellom grupper av brukere og mellom områder i fylket.

Ut fra litteraturen som er gjennomgått ser det ut til at bruken av utmark i Finnmark var relativt ens over en periode på om lag 100 år. Beskrivelser som strekker seg fra rundt midten av 1800-tallet og fram til de første årene etter krigen viser at fylket var preget av at de fleste livnærte seg gjennom selvbergingshushold, der mangfoldig utnyttelse av utmarksressursene var viktig. Det siste gjelder i særlig grad de indre strøkene, mens rypefangst, innlandsfisk, bærplukking hatt betydning i varierende grad for bosetningene ute ved kysten og i fjordene. Denne forskjellen har trolig sin hovedårsak i at folk ved kysten livnærte seg ved såkalte kombinasjonsbruk der sjøfiske og jordbruk ble kombinert. Like fullt er det også betydelige forskjeller kyst- og fjord-samfunnene i mellom. Spesielt fra en del bygder i de indre fjordstrøkene beskrives det en form for utmarksutnyttelsen synes å skille seg lite fra den som fant sted lenger inn i landet. Til dels store arealer ble anvendt i dette henseendet. Fiskevann, fangstterreng og multemyrer kunne ligge dagsmarsjer fra bostedene, og folk benyttet gammer som var oppsatt til formålet. Det eneste godt dokumenterte unntaket fra slik subsistensbruk er laksefisket, som allerede midt på 1800-tallet ble etablert som et slags fritidsfiske i regi av utenlandske tilreisende, ofte parallellt med tradisjonelt fiske. Denne situasjonen varte i grove trekk fram til de første årene etter krigen. Likevel skjer det noen endringer fra omtrent begynnelsen av forrige århundre da en mer næringsrettet utnyttelse kommer i tillegg til den subsistensrettede bruken. Spesielt kan se ut til at snarefangst av ryer i mellomkrigstiden ble en av de fremste måtene å skaffe seg kontanter på. Innlandsfiske fungerte også som en binæring for mange. I tillegg ble multeplukking etter hvert en god kilde til kontantinntekter for mange, også i de første årene etter andre verdenskrig. I samme periode ser vi også at rekreasjon og friluftsliv begynner å bre om seg, gjennom at sportsfiske og sportsjakt ble mer utbredt, og at foreninger for disse aktivitetene og for tur-gåing ble etablert.

Under krigen og de første årene etter var utmarksressursene svært viktig – også for innbyggere som i årene før krigen i mindre grad hadde livnært seg av den. Når den prekære fasen av gjenreisningstida var over et stykke inn på 50-tallet, ser vi at utmarka begynner å bli viktig i forbindelse med friluftsliv og rekreasjon. Ikke desto mindre vitner flere beskrivelser om at de mer tradisjonelle formene for utmarksutnyttelse mange steder fortsatte. Med andre ord står vi i de første årene etter krigen ovenfor en overgangsfase som trolig har variert noe i lengde, avhengig hvor i Finnmark vi befinner oss og hva slags bruk det er snakk om. Selv i dag blir tradisjonell bruk av utmarka holdt ved like, som for eksempel garnfiske, men det har ikke nødvendigvis samme økonomiske eller husholdningsmessige betydning som tidligere. Perioden fra 1950 til 1980 preges også av at det er i denne perioden det skjer en sterk vekst i antall tilreisende jege-re og fiskere, både fra andre deler av Norge og fra utlandet, særlig fra Finland.

Fra rundt 1980 og fram til i dag kan vi si at det for alvor finner sted en moderniseringsprosess av utmarksbruken. Hyttebyggene har blitt større og motorisert ferdsel i utmarka har økt i om-

fang. Og det er i denne perioden at spesialeringen og differensieringen av den friluftlivsmessige og sportslige bruken av utmarka større. Flere innbyggere går bort fra den mangfoldige høstingstradisjonen og driver mer opplevelses- og sportsorientert jakt og fiske. Samtidig er det i dag en mye større andel av befolkningen i Finnmark enn i landet for øvrig som deltar i høstingsaktiviteter. Andelen aktive jegere blant finnmarksbefolkningen ser ut til å ha vært forholdsvis stabil over lengre tid. Samtidig har elgjakt utviklet seg til en aktivitet som engasjerer mange jegere og jegermiljøer over så å si hele fylket. Slik sett har det skjedd en stor endring i utnyttelsen av viltressursene. Det samme gjelder næringsmessig utnyttelse av utmarka. Denne har gått betydelig tilbake og er nå nesten slutt. Det er i dag få aktører som selger multer, ryper og ferskvannsfisk.

Allerede fra slutten av 1800-tallet finner vi innslag av tilreisendes bruk av utmark. I første omgang handlet dette om engelske sportsfiskere som leide seg fiskerett i lakseelver. Siden finnes det eksempler på at også borgerskapet i tettstedene utøvde sportsjakt og sportsfiske i enkelte deler av fylket. Det finnes indikasjoner på at dette innslaget økte jevnt utover i mellomkrigstiden, blant annet ved dannelser av jeger- og fiskeforeninger. I de siste tiårene har det blitt flere tilreisende som kommer til fylket med tanke på innlandsfiske, laksefiske og småviltjakt. Hver femte som fisker etter laks, sjørret eller sjørøye i Norge, gjør dette i Finnmark.

Øystein Aas, Hogne Øian, Margrete Skår, NINA, Fakkeldgården, 2624 Lillehammer. Oystein.aas@nina.no

Rune Waaler, Høgskolen i Finnmark, 9509 Alta. rune.waaler@hifm.no

Čoahkkáigeassu

Aas, Ø., Øian, H., Waaler, R. & Skår, M. 2010. Finnmarkku mehciid ávkástallan. Čálalaš gálduid čoahkkáigeassu. - NINA Raporta 642, 94 s.

NINA lea Finnmarkkukommišuvnna ovddas ráhkadan dán čielggadusa das movt olbmot leat ávkástallan Finnmarkku eatnamiid bivdui, guolásteapmái ja johtaleapmái 1800-logu gaskkamuttu rájes gitta otnáži. Čielggadeapmi lea eanas muddui ráhkaduvvon statistihkaid ja čálalaš gálduid vuodul.

Finnmarkku mehciin leat iešguđet meahccekultuvrrat ja ávkástallanvuogit gávnadan ja dat leat guhká leamaš deatalaččat mánggalágan iešguđet beroštumiide. Sihke báikegottiid ássit ja eará guovlluid olbmot, geain leat iešguđet duogážat, bivdet, guolástit, meahcástit ja vánddardit doppe iešguđet áigumušaid ja ulbmiliid mielde. Álkidahtton vuogi mielde sáhttit dadjat ahte meahcit ja meahcceriggodagat leat golmma váldo vuogi mielde geavahuvvon ja nu lea dilli ain dál. Dát golbma váldovuogi sáhttet buohtalaga doaimmahuvvot: birgejupmi ja biebmoháhan, vuovdin (vejolaččat lonohallan), ja astoáiggedoaimmat/lustadoaimmat. Meahcásteami iešguđet geavahanvuogiid mearkkašupmi ja viidodat lea rievddadan áiggiid mielde, joavkkuid gaskka ja fylkka iešguđet guovlluid gaskka.

Čállosiid mielde maid mii leat guorahallan, orru Finnmarkku mehciid ávkástallan leamaš oalle ovttalágan birrasiid 100 jagi áigodaga. Čilgehusat ja dieđut 1800-logu gaskkamutto rájes gitta jagiide maŋjelaš soađi mitalit ahte eatnasat fylkkas birgejedje iežaset háhkamiid bokte, mas mánggalágan meahceburiid ávkástallan lei guovddáži. Diet maŋimus lei dábáleamos siskkit guovlluin, go fas rievssatbivdu, jávrebivdu ja murjen maiddái lei muhtin mearraolbmuid hui deatalaš. Diet erohus vulggii árvvusge das go eanas mearraolbmui lei nu gohčoduvvon lotnolasealáhus, go sin birgejupmin lei mearrabivdu ja eanandoallu. Liikká leat maiddái stuora erohusat iešguđet riddo- ja vuotnaservodagaid gaskka. Erenoamážit leat dieđut mat mitalit ahte soames siskkit vuotnaguovlluid báikegottiin lei seammalágan meahcávkástallan go siseatnanolbmui. Meahcásteapmái geavahedje viiddis guovlluid. Guollejávrrit, bivdoeatnamat ja luomejeakkit sáhtte leat mángga beaivvi vánddardeami duohken, ja olbmui ledje goađit diein guovlluin. Áidna duođaštuvvon spiehkastat diekkár birgejumis lea luossabivdu, man juo 1800-logu gaskkamuttus ásavuvui juogalágan lustabivdun olgoriikkalaš turistaid váste. Dávjá lei dat lotnolasat árbevirolaš bivdduin. Dát dilálašvuohta bisui buori muddui gitta dakka maŋjelii soađi. Liikká dáhphuvve soames rievdamat ovddit jahkečuoddi álggus, go dalle bohciidii eambo ealáhuslaš dienasávkástallan, lassin meahcásteapmái mii lei birgejumi várás. Erenoamážit oaidnit ahte rievssatgárdun šattai sođiid gaskka oktan váldo ruhtadienasláhkkin. Jávrebivdu lei maid oallugiidda lassidienasin. Dasa lassin šattai luopmániidda buorre johtu ja dat lei deatalaš ruhtagáldu, juo dakka soahtejagiid maŋjel. Seamma áigge oaidnit maiddái ahte lustavánddardeapmi mehciin lassána, ja lustaguolásteapmi ja lustabivdu viidána, ja ásavuvvojit searvvit ovddidan várás diekkár doaimmaid ja lustavánddardeami.

Soađi áigge ja dakka maŋjelaš soađi ledje meahcceburiid hui deatalaččat – maiddái sidjiide geat ovdal soađi eai lean nu sakka meahcástan. Go bajáshuksen maŋjel soađi lei sajáiduvvagoahtán, die 50-logus, oaidnit mii ahte vásihus- ja lustadoaimmat ovdánit ja šaddet mávssolažžan. Liikká leat duođaštusat dasa ahte árbevirolaš meahcásteapmi ain lea deatalaš ja guovddáš ollu báikkiin. Lea nappo nu ahte vuosttaš jagit maŋjel soađi lei nuppástuvvanáigi, mii lea iešguđet sajiin Finnmarkkus bistán iešguđet áiggi, dađi mielde gos ain Finnmarkkus geahččá ja makkár meahcásteamis lea sáhka. Vel odne nai lea árbevirolaš meahcásteapmi ain deatalaš, nu go fierbmebivdu, muhto das ii dárbbas leat seamma ekonomalaš mearkkašupmi go ovdal.

Áigodagas 1950 rájes 1980 rádjái bohtet eará guovlluin, erenoamážit Suomas, dađistaga eambbo bivdit ja guolásteaddjit ávkkástallat Finnmárkku riggodagaid.

Birrasiid 1980 rájes otnáži oaidnit ahte meahcceávkkástallan lea duođai ođasmahttojuvvon. Bartahuksen lea lassánan ja nu lea maid mohtorjohtolat mehciin. Ja dán áigodagas dáhpáhuvvá ge meahcásteami ja ávkkástallama spesialiseren ja sierraneapmi. Dađistaga eambbo finnmárkulaččat heitet árbevirolaš ja mánggabealat meahcásteami ja ávkkástallama ja doaimmahišgohtet baicca vásihus- ja lustavuogáiduvvan bivddu ja guolásteami. Seammás lea dál sakka stuorát gorrelohku Finnmárkku ássiin geat juogalahká servet meahcásteapmái go maid olbmot dahket muđui riikkas. Finnmárkulaš aktiiva bivdiid lohku orru leamaš oalle bissovaš guhkit áigge. Seammás lea ealgabivdu ovdánan dakkárin mii geasuha ollu bivdiid ja bivdojoavkkuid dadjat miehtá fylkka. Dainna lágiin lea meahccefuodđuid ávkkástallan sakka rievdan. Nu lea maiddái mehciid geavaheapmi ealáhusdoaimmaide. Dál leat hui moattis geat vuodet luopmániid, rievssahiid ja guoli.

Juo 1800-loahpageahčen oaidnit mii ahte eará guovlluid olbmot ávkkástallet Finnmárkku mehciid. Vuosttaš vuorus ledje dat engelas lustaguolásteaddjit geat láigohedje luossavuoigatvuodaid luossajogain. Maŋŋil gávdnat maid ovdamearkkaid dasa movt báikegottiid hearrát doaimmahedje lustabivddu ja lustaguolásteami soames guovlluin fylkkas. Leat mearkkat mat čájehit ahte dát dađistaga lassánii máilmmisodiid gaskka, earret eará dat go bivdo- ja guolástussearvvit ásahuvvojit. Maŋemus jagiid leat eará guovlluin boahtigoahtán Finnmárkui dađistaga eambbo jávrebivdit, luossabivdit ja fuodđobivdit. Juohke viđát gii Norggas bivdá luosa, guvžžá (mearradápmoha) dahje vallasa (mearrarávddu), dahká dan Finnmárkkus.

Øystein Aas, Hogne Øian, Margrete Skår, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer.
Oystein.aas@nina.no

Rune Waaler, Høgskolen i Finnmark, 9509 Alta. rune.waaler@hifm.no

Abstract

Aas, Ø., Øian, H., Waaler, R. & Skår, M. 2010. Public use and harvest of outlying fields in the county of Finnmark, Norway, 1850 - 2010. Collation based on existing literature and data. - NINA Rapport 642 94 p.

This report presents the results from a study on the use of outlying fields in the county of Finnmark, Northern Norway over the period from approximately 1850 until present times. The study is a desk study, based on existing literature. The natural areas in Finnmark can be considered as a meeting place between different types of use, users and cultures. During historic times, residents, nomadic groups and traveling tourists have all utilized the areas. Hunting, trapping, fishing, berry picking, gathering of different materials such as firewood and building materials have been important ways of use historically, later also skiing, hiking and snowmobiling. For simplification we categorize use into three main types that are not mutually exclusive: subsistence, for sale, for recreation.

The report first describes the first 100 years as a period of quite stable use. Subsistence harvest from local users dominated this period. However, harvest for sale, especially of trapped ptarmigans and cloudberries seem to grow especially during the inter-war period and in the short period after World War II. Also, tourism and recreation has been present since the middle 1880's, most documentation of this relates to salmon angling conducted by traveling British anglers and representatives from trade and civil servants living in the towns on the coast of the county.

The period from 1950 until 1970 is a period of huge transition when most of the use changes into a recreational context, despite fish, game and berries are still used extensively in the households. This period also is characterized by a strong increase in the number of visitors to the county, mostly from other parts of Norway and from Finland.

From approximately 1980 and until 2010, processes of modernization are characteristic for further development of the previous period. Differentiation and specialization are key terms in describing key processes. Motorized transportation, first in winter, later also in summer, has become an internal part of the use of outlying fields among residents in the county. Still more give up traditional harvesting, yet subsistence-like cultures still continue especially in inland areas of the county. Commercial harvest has ceased to a minimum. Non-resident use has generally been rather stable 1980 – 2000, but there were a strong increase in small game hunters 2001 – 2006 and a moderate increase in inland fishing among non-residents during the last decade. Finnmark is now a very important area for salmon angling in the whole of Europe.

Øystein Aas, Hogne Øian, Margrete Skår, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer.
Oystein.aas@nina.no

Rune Waaler, Høgskolen i Finnmark, 9509 Alta. rune.waaler@hifm.no

Innhold

Sammendrag	4
Čoahkkáigeassu	6
Abstract	8
Innhold	9
Forord	11
1 Innledning	12
1.1 Bakgrunn og formål	12
1.2 Nærmere om sentrale begrep	13
1.3 Rammebetingelser og forutsetninger	14
2 Materiale og metoder	17
3 Resultater – historisk bruk	19
3.1 Innledning	19
3.1.1 Organisering av utmarksbruken	19
3.1.2 Før ca. 1900	20
3.1.3 Etter ca. 1900	20
3.1.4 Etter 1945	20
3.2 Om muligheter for generaliseringer	20
3.3 Jakt og fangst	21
3.3.1 Rypefangst, rypejakt	21
3.3.2 Annen jakt og fangst	23
3.3.3 Oppsummering	25
3.4 Innlandsfiske	25
3.4.1 Generelt	25
3.4.2 Varanger	26
3.4.3 Kyst- og fjordstrøkene	26
3.4.4 Tettstedene	27
3.4.5 Oppsummering	28
3.5 Laksefiske i elv	28
3.6 Bærplukking med vekt på multer	29
3.7 Utmarkslått, ved, torv og sennegress	30
3.8 Allmenn ferdsel og overnatting i utmarka: Hytter, gammer og buer, fjellstuer	31
3.8.1 Gammer, buer og hytter	31
3.8.2 Fjellstuer	32
3.9 Utviklingen i tiårene etter andre verdenskrig fra ca 1950 til ca 1980	34
3.9.1 Jakt og fiske	35
3.9.2 Utmarksnæring i tilbakegang	36
3.9.3 Hytter	36
3.9.4 Turgåing	37
3.10 Oppsummering – perioden 1850 – 1980	37
4 Resultater – nyere tids bruk	39
4.1 Generelle undersøkelser om utmarksbruk og friluftsliv i Finnmark fra nyere tid	39
4.1.1 Friluftsliv i Finnmark i 1988 og i 2004	39
4.1.2 Utmarksbruk i Kautokeino	40
4.2 Jakt	41
4.2.1 Hjorteviltjakt	43

4.2.2	Småvilt.....	45
4.2.3	Snarefangst på ryer	50
4.3	Ferskvannsfiske (laksefiske og innlandsfiske)	53
4.3.1	Tidligere undersøkelser fra 1980- og 1990-tallet	53
4.3.2	Nærmere om innlandsfiske.....	55
4.3.3	Nærmere om laksefiske i ferskvann	57
4.4	Bærplukking	60
4.5	Annen fangst, sanking mv.	61
4.6	Ikke-motorisert ferdsel.....	62
4.6.1	Statens fjellstuer med hovedvekt på Joatkajavri fjellstue.....	62
4.6.2	Alta turlags hytter og turlagsvirksomhet forøvrig.....	66
4.6.3	Ødestuene i Varanger og Pasvik	67
4.6.4	Oppsummering: ferdsel basert på statistikk fra fjellstuer, ødestuer og turistforeningshytter.....	69
4.7	Motorferdsel i utmark	70
4.7.1	Barmarksløyper	70
4.7.2	Antall barmarkskjøretøy.....	71
4.7.3	Snøskuterløyper	72
4.7.4	Antall snøskutere.....	74
4.7.5	Antall dispensasjoner	76
4.7.6	Reiselivsbedrifter med tilbud om motorferdsel i utmark	78
4.7.7	Oppsummering – motorferdsel i utmark	80
4.8	Reiselivsstatistikk	80
5	Oppsummering og drøfting	82
5.1	Oppsummering.....	82
5.1.1	Før ca. 1900: Høsting til husholdet.....	82
5.1.2	Etter ca. 1900: Høsting for salg og fritidsbruk vokser	82
5.1.3	Etter ca. 1950: Modernisering og fritidsbruk vokser kraftig.....	83
5.1.4	Etter ca. 1980: Differensiering og spesialisering	83
5.2	Drøfting – hva slags bruksbilde har vi tegnet og hvilke diskurser representerer dagens utmarksbruk i Finnmark?	85
5.3	Hvilke former for bruk er dårlig dekket i utredningen?	87
6	Litteratur og kilder	88

Forord

Denne rapporten er gjort på oppdrag av Finnmarkskommisjonen og er et samarbeid mellom NINA og Høgskolen i Finnmark. Prosjektleder har vært Øystein Aas, som også har hatt hovedansvaret for kapittel 4. Hogne Øian har hatt ansvaret for den historiske delen (kap 3). Rune Waaler har hatt hovedansvaret for avsnittene om ferdsel, fjellstuer og ødestuer (i kap 4), og nyere informasjon om salg/oppkjøp av ryper og multer. Margrete Skår har hatt ansvaret for motorferdseldelen i kapittel 4.

En rekke personer og institusjoner har bidratt til arbeidet. I første rekke vil vi takke FeFo som velvillig har stilt helt avgjørende statistikk til disposisjon for arbeidet og for øvrig gitt annen informasjon og bakgrunn for dataene og reglene for bruk. I første rekke har Lena Kristiansen, Einar Asbjørnsen, Rolf Kollstrøm, Eirik Sundland og Sverre Pavel på ulike måter bidratt.

Vi har drøftet arbeidet med Olav Joki, Rolf Randa, Anne Greve, Johannes Balandin, Trond Aarseth, og fått verdifulle tips og informasjon fra Anton Dahl i Kautokeino og Jan Idar Solbakken ved Samisk Høgskole.

Stein Johnsen, Line Wold og Torvald Tangeland ved NINA har bidratt med tilrettelegging av data og figurer i framstillingen og takkes for smidighet og sedvanlig hjelpsomhet.

Det samiske sammendraget er oversatt av Inger-marie Oskal.

Fra oppdragsgiver har vi hatt god og konstruktiv kontakt i første rekke med administrasjonsleder Gro Dikkanen og juridisk rådgiver Tom Sottinen.

Allikevel står forfatterne ansvarlig for rapporten inkludert eventuelle feil og mangler.

Vi takker for oppdraget og håper at arbeidet kommer til nytte i det videre arbeidet med bruk og forvaltning av utmarka i Finnmark.

Lillehammer, desember 2010.

Øystein Aas
Seniorforsker, prosjektleder

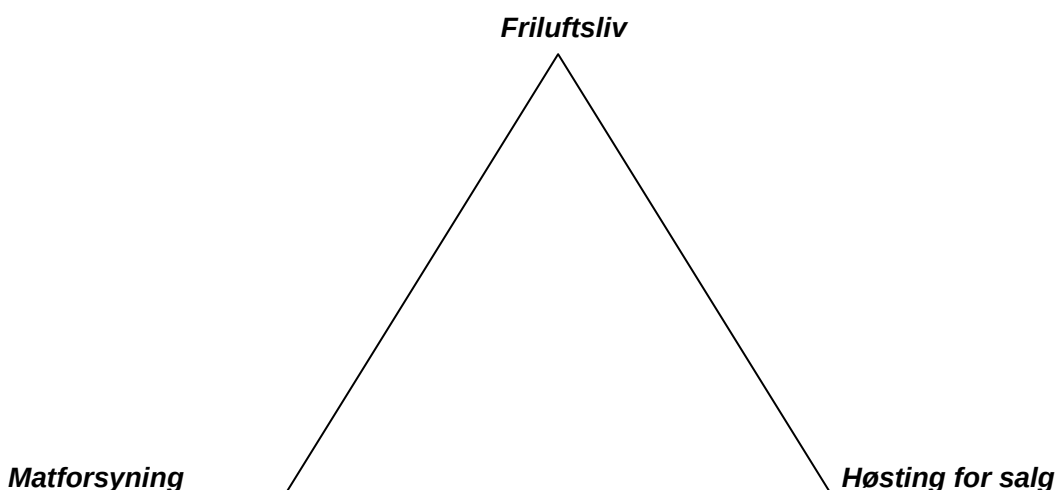
1 Innledning

1.1 Bakgrunn og formål

Finnmarkskommisjonen er opprettet for å kartlegge bruks- og eierrettigheter som er ervervet gjennom lang tids bruk. Kommisjonen har i utlysning datert 1. mars 2010 bedt om tilbud på en "Generell utredning om allmennhetens bruk av utmark i Finnmark". Etter tilbud og forhandlinger ble NINA tildelt prosjektet som har til formål å gi en beskrivende oversikt over allmennhetens bruk av utmarka i Finnmark til jakt, fiske, fangst og ferdsel. Utredningen skal baseres på skriftlige kilder og det i utgangspunktet er ikke gitt rammer som muliggjør innsamling av primærdata gjennom nye intervjuer eller spørreundersøkelser.

Arbeidet har som mål å gi "en beskrivende fremstilling av allmennhetens bruk av utmark i Finnmark og dens utvikling fra nyere tid (2010), og så langt tilbake i tid som det finnes historisk kildemateriale for, begrenset til de siste 100 – 150 år." Videre beskrives oppdraget slik at det i den grad det er mulig, skal gis oversikt over "brukens innhold, omfang og i hvilke geografiske områder bruken har funnet sted, samt hvilke grupper som har utøvd bruken." (Sitater fra konkurransegrunnlaget). Når det gjelder typer av bruk, presiseres det i utlysningen at "det særlig er allmennhetens bruk av utmark til jakt, fangst og fiske, som skal beskrives og gis en oversikt over. Det avgrenses mot saltvannsfiske (fiske i sjø) og fiske i Tana- og Neiden. Annen bruk av utmark til for eksempel bærplukking, soppsanking, ferdsel, skal så langt det lar seg gjøre beskrives." Vi antar at også laksefiske i Altaelva unntatt Eibyelva er i samme kategori som fiske i Tana og Neiden og har ikke lagt vekt på å kartlegge dette spesielt.

Utmarka i Finnmark er, og har vært, viktig for en lang rekke brukergrupper. Både fastboende og en rekke tilreisende med ulik bakgrunn driver jakt, fangst, fiske, høsting og ferdsel for ulike formål i Norges største fylke. Utmarka i Finnmark er en møteplass mellom ulike bruksmåter og utmarkskulturer (se for eksempel Pedersen 1999). Forenklet kan vi si at utmarka og utmarksressursene har og har hatt tre hovedformer for bruk: til livsopphold og til matforsyning, for salg (evt bytte), eller til friluftsliv/rekreasjon. Disse tre bruksmåtene kan enkelte skisseres i en trekant (figur 1), og de er ikke gjensidig utelukkende. Betydningen og utbredelsen av ulike bruksmåter og former for høsting varierer over tid, mellom grupper av brukere og mellom områder i fylket. Utmarksressursene i Finnmark har i hele utredningsperioden i varierende grad bestått av alle de tre hovedformene for bruk, og betydelige deler av bruken kan preges av å være motivert ut fra både høsting og rekreasjon.

Figur 1. Illustrasjon av de tre hovedformene for bruk av utmarka i Finnmark.

Utredningen vil søke å kartlegge og beskrive all utmarksbruk i regi av allmennheten slik den er definert i oppdragsteksten, uavhengig av om den kan anses for å være nærings-, høstings- eller fritidsmotivert. Men vi vil legge til grunn at det er ønskelig å beskrive ulike bruksmåter og brukergrupper ut i fra en dimensjon som går fra næringsbasert bruk til fritids- og rekreasjon der det finnes informasjon som kan si noe om brukens formål og motiv.

1.2 Nærmere om sentrale begrep

Nær (*badjosat*) og fjern (*meahcci*) utmark

Utmark defineres gjerne i tråd med friluftslovens (1957) avgrensning. Utmark defineres her som det som ikke er innmark. Innmark er dyrka mark, engslåtter, beiter, hager, plantefelt, gårdsplasser og boligområder, industriområder og bebygde områder.

I Finnmark var ikke skillet mellom utmark og innmark like sterk som lenger sør i landet. I litteraturen finner man i stedet mange eksempler som tyder på at man både i innlands- og fjord-samfunnene opererte med et skille mellom den nære utmarka (*badjosat*) og den fjerne utmarka (*meahcci*). Dette skillet gjorde seg gjeldende med hensyn til hvilke typer ressurser det var snakk om, med skifte i årstider og ikke minst i arbeidsfordelingen innad i husholdene. Det var i hovedsak menn i godt arbeidsfør alder som unyttet ressursen i den fjerne utmarka. Den nære utmarka representerte i større grad høstingsoppgaver for barn, eldre og kvinner.

Dette skillet kommer til uttrykk i det samiske språket ved at man skiller mellom begrepene *badjosat* som brukes som betegnelse på den nære utmarka og *meahcci* som står for områder som benyttes til fangst og sanking lenger unna. Som det har blitt påpekt kan ikke disse begrepene uten videre oversettes til innmark og utmark slik de brukes på norsk, ettersom de har oppstått i en kontekst uten, eller i alle fall med en mindre intensiv jordbruksvirksomhet. *Meahcci* er også nært forbundet med begrepet *birgejupmi* som betyr livsgrunnlag i økonomisk, kulturell og sosial betydning (Helander 2001, Hagvåg 2006). Begrepet *birget* viser til en praksis der man søker å sørge for et materielt og eventuelt sosialt livsgrunnlag gjennom bruk av naturens ressurser. Meningsinnholdet i dette begrepet tydeliggjøres når vi ser hvordan de første gårdsbrukene i indre Finnmark i liten utstrekning innebar en dyrking av jorda. For til husdyr ble alt overveiende hentet i utmarka, samtidig som fiske, fangst/jakt og bærplukking var helt essensielt for å oppnå *birgejupmi*. Dette innebar at de fastboende – *dálon* – kunne tilbringe mye tid langt fra gårdene, siden utnyttelsen av de ulike ressursene i utmarka var fordelt over alle de fire årstidene og krevde ofte overnattinger i gammer borte fra gården (rypefangst om vinteren, andejakt om våren, slåttearbeid og multesanking sommer/høsten, fiske høst/vinter og frakt og salg av fisk og ryper på ettervinter/vår) (Schanche 2002:167 i Riseth et al. 2009:46).

Begrepet *meahcci* oversettes gjerne med det norske begrepet *utmark*, selv om det ikke har helt samme betydning. *Meahcci* betegner det landskapet man kommer til når man forlater hjemmet og bygda, det området som ligger så langt fra boplassen at man må overnatte minst en natt (Riseth m fl 2010:50). Det finnes videre begrepsmessige underkategorier av *meahcci* knyttet til spesifikke ressursutnyttelser, for eksempel *luomemeahcci* (der man plukker multer) eller *guollemeahcci* (der man fisker) (Riseth et al. 2009:50). *Meahcci* er dessuten ikke en geografisk term, men betegner likeså mye tilhørighetsrelasjoner til et område som et avgrenset areal (Helander 2001).

Allmennheten

Allmennheten er definert av oppdragsgiver som alle mulige brukere av utmarka i Finnmark som ikke har spesifikke rettigheter på et gitt areal. I denne utredningen er allmennheten derfor ikke helt klart og utvetydig avgrenset.

I de offentlige utredninger som behandler dette temaet (NOU 1978 18a, NOU 1994:21, og NOU 2001:34) blir det gjort et skille mellom *lokalbefolkningen* (de som bodde i bygdene i fjor-der og i innlandet) på den ene siden og *allmennheten* bestående av tilreisende fra tettsteder

(hovedsakelig fra den ytre kysten der havfiske var det grunnleggende) og fra andre steder i landet. I denne rapporten vil et slikt skille ikke være fruktbart. Den sistnevnte kategorien var som sagt fram til siste verdenskrig relativt marginalt når det gjelder bruk av utmarka i store deler av fylkets indre områder, i det minste dersom vi ser bort fra laksefiske. Lokalbefolkningen må i dette tilfellet også forstås som en allmennhet ettersom bruken av utmarka i liten grad var regulert av juridiske eiendomsprinsipper og store arealer langt fra boplassen ble aktivt utnyttet i næringssammenheng.

1.3 Rammebetingelser og forutsetninger

Bruken av utmarka i Finnmark er til enhver tid et resultat av et samspill mellom samfunns- og naturforhold. I perioden som denne utredningen tar for seg, har det skjedd store endringer i Finnmark som ellers i landet, og dette har selvsagt påvirket naturbruken. Vi har ikke anledning til å gå nøye inn på alle relevante forhold her, men peker blant annet på følgende faktorer som er viktig å legge til grunn for å forstå utmarksbruken, og de store endringene i utmarksbruken i Finnmark i den perioden som rapporten omhandler.

Befolkningsgrunnlag, befolkningsstruktur og ressursgrunnlag: Finnmark har i dag ca 73 000 innbyggere. Den første delen av perioden denne utredningen dekker, var det færre bosatte i fylket, men utviklingen var preget av vekst. I 1875 var befolkningen for eksempel 24 000, i 1900 var tallet 33 000, og i 1930 hadde fylket 53 000 bosatte. De siste 50 – 60 årene har befolkningen variert mellom ca 60 000 og 80 000, med en topp omkring 1980. Fylket er landets klart største i utstrekning, med et areal på nesten 50 000 km². Det er store utmarksarealer, vann og vassdrag, og en lang kystlinje. Kombinert med et lavt folketall, gir dette befolkningen i Finnmark i utgangspunktet rike muligheter til bruk og høsting av utmarka.

I perioden som utredningen tar for seg har også Finnmarkssamfunnet gått fra å være et primærnæringssamfunn og i stor grad et subsistenssamfunn, til et postindustrielt samfunn der mange lever av tjenesteyting. Inntil siste krig var Finnmark preget av at store deler av befolkningen levde i grigrendte strøk. I 1900 var kun 6 843 av 32 952 innbyggere i Finnmark fylke bosatt i byer eller tettsteder (NOU 1994:21, s. 253). Med andre ord bodde om lag 80 % av befolkningen i tynt befolkede områder der allsidig primærnæring og selvbergingshushold var dominerende. Etter krigen og fram til i dag er denne situasjonen mer eller mindre snudd på hode, i den forstand at et stort flertall av befolkningen i fylket er bosatt i byer eller tettsteder og et mindretall lever av primærnæringer som jordbruk, fiske eller utnyttelse av ressurser som finnes i utmarka. Alta har hatt den sterkeste veksten i perioden fra 1970 og befolkningen er doblet i løpet av de siste 40 år og utgjør nå om lag en firedel av fylkets befolkning. Samtidig har folketallet gått betydelig ned i flere av kystkommunene, særlig kommuner som ligger usentralt til. Totalt sett er befolkningen i kystkommunene redusert med om lag 40 % de siste tiårene. For eksempel har folketallet i Hasvik kommune blitt omtrent halvert de siste 50 årene (fra ca 2 000 innbyggere til ca 1 000 innbyggere). Innenfor den enkelte kommune har også mange flyttet til tettstedene mens mindre bygder har fått færre fast bosatte eller er fraflyttet. Samtidig som det har vært en sentralisering, har allikevel en del av bruken av arealer, ressurser og husvære i mer avsidesliggende områder av fylket fortsatt gjennom at for eksempel fraflytta fiskevær eller hus langs kysten, eller småbruk og "ødegårder" i indre Finnmark benyttes og bebos i sommersesongen, helger og viktige perioder for bruk eller høsting av utmarksressurser.

I tidsperioden som utredningen dekker har viktige samfunnsendringer i arbeidslivet som en regulert og etter hvert kortere arbeidstid, økte inntekter, rettigheter til ferie og en tidligere pensjonsalder også innvirket på folks mulighet til å bruke utmarka utenom lønnsarbeid eller egen næringsvirksomhet. Ukentlig arbeidstid ble redusert og ferierettighetene økte utover på 1960- og 1970-tallet, og vi fikk for eksempel fem dagers arbeidsuke fra ca 1970. Disse rettighetene omfattet i første rekke ansatte i industrien, i handel og i offentlig sektor, mens folk i primærnæringene og selvstendig næringsdrivende ikke i samme grad nøt godt av dette.

Utviklingen i Finnmark etter 1945 kan heller ikke forstås uten å ta utgangspunkt i at fylket ble omtrent fullstendig ødelagt og store deler av befolkningen evakuert ved tyskernes tilbaketrekning i 1944/1945.

Samferdsel og kommunikasjon: Finnmark har hatt et dårlig utbygd veinett særlig i indre Finnmark helt fram til 1960-tallet. Derfor har ferdsel sjøveien og på elvene vært viktig i relativt lang tid. Vegnettet var helt fram til 50-60-tallet preget av et lite sammenhengende vegsystem. De første vegene gikk fra tettstedene ved kysten og innover i landet et stykke. På 1930 tallet hadde for eksempel Karasjok veg via Nattvann og Lakselv med videre forbindelse til Hammerfest, men ikke til Alta. Gjennom Tanadalen var det ikke vegforbindelse fra Karasjok. Fra Alta gikk det veg forbi Masi, men denne stoppet like sør for Miron. Kautokeino hadde ikke veg. Mellom Kautokeino og Karasjok gikk det turistveg (kløv og reinsti). I Øst-Finnmark var vegnettet noe bedre utbygd. Fra Kirkenes gikk det veg opp Pasvikdalen forbi Svanvik og Skogfoss til Vaggetem. Vestover gikk det veg forbi Neiden, til Varangerbotn, Vadsø og Vardø og fra Varangerbotn til Tana og etter hvert til Ifjord. Det var ingen videre forbindelse mellom Ifjord og Lakselv (Fixdal, 1938). Alle bygdene oppover i Tanadalen og bygdene mellom Masi og Kautokeino lå derfor uten ordentlig vegforbindelse til langt inn på 1960-tallet. Riksvegforbindelsene til Finland kan skje via vegen sørover fra Kautokeino til Enontekiö, over Anarjokka til Karigasniemi, via Samelandsbrua til Utsjoki eller via Neiden mot Inari. Alle disse forbindelsene er opprettet etter siste krig. Den siste av disse forbindelsene var vegen til Utsjoki som kom så sent som i 1993.

I nyere tid preges imidlertid også naturbruken av utvikling av motoriserte kjøretøy for bruk i utmarka, og Finnmark har i flere tiår hatt et mer liberalt regelverk for motorferdsel i utmark enn andre deler av landet. Store utmarksområder med store avstander til offentlig veg og lite skogsbilveger har trolig bidratt til at først snøscootere, etter hvert også ATV ("firehjulinger") på sommerstid har blitt en mye brukt ferdselsmåte og i praksis en betydelig forenkling for bruk og utnyttelse av for eksempel fiske- og bærressurser som ligger langt fra veg. Det er etablert både scooterløyper og barmarksløyper i utmarka som er åpne for alle, og i tillegg kan det gis dispensasjon etter motorferdselloven. Til sist er det også trolig at endringene i luftfarten med framveksten av lavprisselskapene har hatt betydning for tilgangen til utmarka i Finnmark. Som vi skal se senere i rapporten sammenfalt oppstarten av det vi i dag kjenner som lavprisselskapet Norwegian i 2002 med en kraftig vekst i antall tilreisende småviltjegere i fylket.

Rettighetssituasjon og organisering av jakt, fangst og fiske

Det er nå Finnmarkseiendommen som er grunneier på den aller vesentligste delen av utmarka i fylket, dvs. ca 95 % av arealet. Fram til etableringen av finnmarksloven i 2005, som opprettet Finnmarkseiendommen med virkning fra 1. juli 2006 har utmarka i Finnmark vært forvaltet som såkalt umatrikulert statsgrunn av jordsalgsmyndigheten med basis i jordsalgslovgivningen (den første loven kom i 1775, senere revisjoner i perioden 1863-1895, 1902 og 1965). For utøvelse av jakt og fiske har de ulike lovene om jakt, vilt og ferskvannsfiske også hatt bestemmelser og hjemler av vesentlig betydning for hvordan bruken av utmarka har vært og blant annet gitt regler som skulle sikre allmennheten muligheter for jakt og fiske. Generelt kan en si at forvaltning og regelverk har gjennomgått en gradvis profesjonalisering i tiden etter 2. verdenskrig. Regler om saksbehandling, arkivrutiner, dokumentasjon med mer har etablert et byråkrati og kompetanse som også har gjort det lettere å finne informasjon om bruk.

Reindriffta omfatter i overkant av 2 000 personer i fylket, og disse er gitt rettigheter til jakt og fiske i reindrifftslova i forbindelse med reindriftsutøvelse¹. Som nevnt defineres disse i utgangs-

¹ Paragraf 26 i reindrifftsloven av 2007 lyder:

"I det samiske reinbeiteområdet gir rett til å utøve reindrift rett til i forbindelse med lovlig utøvelse av reindrift å drive jakt, fangst og fiske i statsallmenning, i ikke særskilt matrikulert statseiendom og på Finnmarkseiendommens grunn innenfor det reinbeitedistrikt hvor reindriften foregår, på samme vilkår som gjelder for personer som er fast bosatt i den kommune, bygd eller grend hvor allmenningen, statseiendommen eller den aktuelle del av Finnmarkseiendommens grunn ligger. I statens matrikulerte skoger og høyfjellsstrekninger innenfor reinbeiteområde skal reindriftsutøvernes adgang til jakt, fangst og fiske være som den har vært fra gammelt av.

punktet ikke som en del av allmennheten i utredningen, men rettighetene og bruken av utmarka til jakt og fiske ikke er noen eksklusiv rett og en bruk som skjer side om side med annen bruk og folk i reindrifta kan i andre sammenhenger også være en del av allmennheten.

Det har også vært egne bestemmelser om muldebær i Finnmark. Straffelovens paragraf 400 og jordsalsglovens paragraf 5a har til sammen medført at muldebær i utgangspunktet har vært forbeholdt bosatte i fylket (se nærmere i for eksempel Eriksen 1996).

En viktig følge av utviklingen innen jakt og fiskeforvaltningen for utredningsarbeidets del er at det gradvis også har blitt enklere å finne god informasjon om en del former for utmarksbruk knyttet til brukens omfang, karakter og lokalisering.

Kongen kan gjøre vedtak om at utøverne av reindriftsnæringen skal ha enerett til bruk av bundne redskaper til fangst av fisk i nærmere bestemte vann og elvestrekninger i andre statseieendommer enn statsallmenningene. Kongen kan også gjøre vedtak om at visse vann og elvestrekninger i eiendommer som nevnt i foregående punktum skal være forbeholdt til bruk for dem som utøver reindrift.

For jakt, fangst og fiske som drives etter bestemmelsene i denne paragraf, skal det ikke betales leie eller kortavgift.”

2 Materiale og metoder

I tråd med oppdragsavtalen er denne studien å betrakte som et såkalt skrivebordsstudium. Undersøkelsen baserer seg på gjennomgang av eksisterende rapporter, litteratur, statistikk og databaser som har vært tilgjengelig fra forskningsmiljøer, FEFO, miljødatabaser som KOSTRA og SBB, og offentlige registre og arkiver.

Delen som omhandler bruken av utmarka fra omtrent 1850 til og de første årene etter krigen bygger på en gjennomgang av tilgjengelig litteratur som på forskjellige måter belyser allmennhetens bruk av utmark i Finnmark i perioden som strekker seg fra omtrent midten av 1800-tallet fram til de første årene etter andre verdenskrig. I den forbindelse er det funnet fram til en rekke forskjellige typer publikasjoner som potensielt kunne omhandle emnet. I de fleste tilfeller har det vært mulig å finne fram til disse gjennom søk på Bibsys og googlesøk på internett. Delvis har relevant litteratur blitt funnet fram til gjennom samtaler med ansatte ved forskningsinstitusjoner og museer, samt med lokale ressurspersoner.

Denne litteraturen kan deles inn i 4 kategorier:

- Bygdebøker, lokal erindringslitteratur og reiseskildringer
- Tematiske bøker om utmarksbruk i Finnmark
- Akademiske publikasjoner som berører utmarksbruk i Finnmark direkte eller indirekte (bøker, artikler, avhandlinger/monografier)
- Offentlige utredninger

Tematikken er tidligere behandlet systematisk i offentlige utredninger, spesielt NOU 1994:21, men også i NOU 1978:18a og i NOU 2001:34. Disse utredningene blir derfor et selvfølgelig utgangspunkt for denne delen av rapporten. Ettersom de offentlige utredningene til dels har andre utgangspunkt og siktemål når det gjelder beskrivelser av utmarksbruk, blir de opplysningene som gis der satt inn i en noe annen sammenheng i denne rapporten. I tillegg er det benyttet konsekvensutredninger som er foretatt i forbindelse med etableringer av verneområder i Finnmark. En hel rekke bygdehistoriske utgivelser og historielags årbøker er gjennomgått i tillegg til lokal erindringslitteratur. Det viser seg at denne litteraturen i liten utstrekning tar for seg bruken av utmark. I første rekke er det forhold som knytter seg til jordbruk og hav- eller fjordfiske, gjenreisningsperioden, samt skildringer av hverdagslivet i tilknytning til hjem, skole og foreningsliv som dominerer. I den grad utmarksbruk berøres er det ofte i form av svært kortfattede beskrivelser eller som en tilleggsopplysning til et annet tema eller en anekdote. Det finnes imidlertid unntak, og disse er benyttet en god del. Det er også gjort bruk av enkelte akademiske publikasjoner, blant annet som hjelp til å sette beskrivelsene av utmarksbruken inn i klargjørende perspektiver og sammenhenger.

For kapittel 4, som omhandler utmarksbruk i nyere tid, foreligger det mye tallmateriale. Dette er i første rekke oppstillinger og statistikker over jakt og fiske som har vært tilgjengelig fra Statistisk sentralbyrå (SSB) eller som er gjort tilgjengelig fra FeFo. Noe av denne statistikken ligger ute på FeFos nettside, men mye er tilsendt NINA fra administrasjonen. Vi har også reanalysert data fra større spørreundersøkelser om relevante aktiviteter som i utgangspunktet er gjort for analyser på nasjonalt nivå, men som egner seg for nærmere analyser av finnmarksdelen av dataene. Det er her gjort enkle analyser i statistikkprogrammet SPSS. Men i noen grad er det også foretatt sammenstillinger av skrevne kilder, først og fremst fra hyttebøker i noen av fjell- og ødestuene i fylket.

Metodeutfordringer i kartlegging av naturbruk og friluftsliv ved hjelp av kvantitative survey-data

I denne rapporten benyttes ulike typer tallbaserte data om menneskers bruk av naturen. Det er i hovedsak to typer data som benyttes:

1. Data som bygger på undersøkelser blant representative utvalg av befolkningen.
2. Data som baserer seg på registre over personer som har løst jakt- eller fiskekort.

De to typene data genererer data som ikke uten videre er sammenlignbare. Et eksempel: I overkant av 80.000 mennesker løser hvert år fiskeravgiften for å fiske laks, sjørøret eller sjørøye i ferskvann. I befolkningsundersøkelser oppgir ofte 8 - 10 % at de driver slikt fiske, noe som tilsvarer 300 - 350.000 personer (Vorkinn et al 1997). Det er kjent at en del fisker uten å løse fiskekort og pålagt fiskeravgift, men avviket mellom de to tallene er alt for stor til å representere antallet som fisker uten fiskeravgift. Stikkprøver tyder på at antallet som fisker laks uten å løse avgiften er relativt beskjedent. Antallet 350.000 laksefiskere på landsbasis er et for høyt estimat, og det av en rekke grunner. Noen av de viktigste er:

- Mange som ikke drev aktiviteten rapporterer allikevel at de deltok. Dette er vanlig for aktiviteter som regnes som positive og sosialt akseptable.
- Mange som rapporterer at de deltok på aktiviteten, deltok kanskje ikke i juridisk forstand (for eksempel at de var med på fisketur uten å fiske selv).
- Mange som rapporterer at de deltok siste år har kanskje deltatt tidligere.

Konsekvensen av disse forskjellene er at de to typene data ikke uten videre bør sammenlignes. Trolig gir data basert på registre (jegerregisteret, fiskeravgiftsregisteret) mer presis og riktig informasjon enn data basert på befolkningsundersøkelser (NRC 2006). Allikevel kan vi hente viktig informasjon ut av befolkningsundersøkelsene. Dette er i første rekke til sammenligning og relativ betydning. Befolkningsundersøkelsene er viktige for å se på forskjeller over tid, mellom regioner, mellom grupper av befolkningen (for eksempel basert på alder og kjønn) og mellom aktiviteter.

3 Resultater – historisk bruk

3.1 Innledning

Bruken av utmarka i Finnmark var fram til de første årene etter 2. verdenskrig preget av at store deler av fylkets befolkning livnærte seg gjennom natural- eller selvbergingshushold. Utmarka spilte således en betydelig rolle, spesielt i innlandet og indre fjordsstrøk. Selv om de bofaste livnærte seg med utgangspunkt i gårdsbruk, dreide det seg ofte om jorddyrking i beskjeden målestokk. En mangfoldig utnyttelse av utmarkas ressurser var følgelig en essensiell del av primærnæringen. Med andre ord kan ikke innlandsfiske eller rypefangst uten videre forstås som en binæring, men som en del av livsgrunnlaget for mange hushold. Den rikdommen av ressurser som fantes i utmarka har blitt utnyttet på forskjell vis, i form av utmarksslåtter, vedhogst, sinking av sennegress, bærplukking, fiske, fangst og jakt. I en del tilfeller fantes disse ressursene i nærheten av boplassene, i andre tilfeller krevde det lengre turer der man overnattet i gammer og buer.

Ofte er det i denne sammenhengen snakk om et såkalt bygdebruksområde som ble avgrenset avhengig av hvilke ressurser det dreide seg om (Helander 2001). Jakt eller fangst på ryer, fiske og multeplukking var aktiviteter som foregikk i yttergrensene av bygdebruksområdene, mens slåtter, torvtaking, vedhost og skjæring av sennegress foregikk for det meste nærmere bostedet. Utmarksslåtter kunne i enkelte områder, som for eksempel i Tana, Sør-Varanger og Pasvik, også finne sted i lokaliteter som lå langt borte fra gårdene. I den forbindelse ble det reist gammer for overnatting og lagring av høy. I en del områder ble dette utgangspunkt for seterdrift og for annen ressursutnyttelse av utmarka (fangst, fiske og bærplukking). Hver bygd hadde sine områder som *meahcci*, og innenfor dette hadde familier eller grender sedvanerettigheter til bestemte fiskevann, fangstområder eller slåtteland. I flere beretninger og avhandlinger er dette inngående beskrevet, noe det ikke er plass til å gjengi utdypende her. Imidlertid blir det framhevet at dette var et slags sømløst system som fungerte godt, i form av den gjensidige respekt som slike resiproke relasjoner fordrer, fram til modernisering i form av bilveier og en dominerende pengeøkonomi ble introdusert.

Mens befolkningen som levde utenom tettstedene i stor grad livnærte seg på en mangfoldig utnyttelse av ressursene i utmarka helt fram til de første årene etter krigen, kan vi se konturene av en endringsprosess, spesielt fra begynnelsen av 1900-tallet. På den tiden ble fisk, ryer og bær i økende grad et grunnlag for deltakelse i pengeøkonomien. Samtidig finner vi tegn på at utmarka begynner å bli relevant for innbyggerne fra tettstedene, og at dette utfordret måten lokalbefolkningen organiserte bruken av utmarka på. Likevel er det først på 1950-tallet at den delen av allmennheten som ikke hadde ressursutnyttelse av utmarka som primærnæring i større skala søkte til utmarka for jakt, fiske og bærplukking. Inntil da var dette et anliggende folk flest ikke hadde tid eller råd til som en fritidsbeskjeftigelse. Dessuten ble flere områder lettere tilgjengelig i takt med veiutbyggingen i etterkrigsårene og senere mulighetene for motorisert ferdsel i utmarka.

3.1.1 Organisering av utmarksbruken

Denne rapporten skal i utgangspunktet ikke ta opp rettighetsspørsmål når det gjelder utmarksbruk. Ettersom en beskrivelse av bruken i mange tilfeller må inkludere måten den er organisert på, vil aspekter som berører rettighetsspørsmål utgjøre en kontekst for beskrivelse av bruken fordi det vil påvirke mulighetene for utnyttelse av utmarksressursene. Siden selvbergingshusholdene i relativt liten grad baserte seg på jorddyrking, var utmarksressursene essensielle. Måten ressursene i utmarka fram til tida etter andre verdenskrig ble utnyttet på har vært preget av god tilgang til ressurser, fordi det har vært store arealer fordelt på en liten befolkning. Adgangen til utnyttelse av ressursene har vært preget av en sedvanerettslig organisering der familie og/eller stedstilhørighet, alders tids bruk og mer situasjonelle overenskomster har vært sentrale faktorer. I NOU 1994:21 og 2001:34 framheves det flere steder at denne bruken har vært lite

preget av motsetninger og konflikter, i den utstrekning uskrevne sedvaneregler ble fulgt og ressursene utnyttet innenfor sosialt akseptable rammer. Dette har blant annet vært mulig ettersom ressursene i liten grad har vært knyttet til en vareøkonomi og et privat eiendomsregime.

3.1.2 Før ca. 1900

NOU 2001:31 (pkt 1.10.2.1) gir en oversikt over noen hovedtrekk fra midten av attenhundretallet og framover, med utgangspunkt i amtmannens femårsberetninger og beretninger fra fogde-embetene. Her blir det rundt midten av 1800-tallet nevnt at enkelte personer driver fangst, særlig av ryer, som binæring, som regel ved siden av ferskvannsfiske som det primære. Det var mye ulv og bjørn på denne tiden. Til tross for skuddpremier på disse to artene, skal det ha blitt jaktet vel så mye på oter, rev og jerv. Grunnen var trolig at skinnet fra disse artene ble omsatt i Pomorhandelen som oversteg skuddpremiene på ulv og bjørn. Fangst og jakt når det gjaldt villrein var på retur gjennom siste del av 1800-tallet og forsvant omtrent helt de første par tiårene av neste århundre, med enkelte unntak. Særlig den samiske befolkningen fanget mye sjøfugl både på grunn av kjøttet og fjør.

3.1.3 Etter ca. 1900

Fra tiden rundt forrige århundre inntreer det en endring ved at pengeøkonomien i økende grad gjør seg gjeldende for mange av fylkets innbyggere. Det blir følgelig mer aktuelt enn tidligere å skaffe seg kontanter. Spesielt gjør dette seg gjeldende for rypefangst, i noen grad rovdryfangst (pels og skuddpremier) og etter hvert multeplukking. Den mer næringsmessige utnyttelsen av utmarka er det vanskelig å lage en nøyaktig oversikt over ettersom det i liten utstrekning finnes noe tallmateriale rundt dette. Imidlertid er det beskrevet at det i omtrent hvert eneste hushold var minst en person som søkte å utnytte spesielt rypefangst som kilde til kontanter. Multeplukking spilte også en stor rolle her etter hvert, også ved at kvinner tok del i denne kommersielle utnyttelsen av utmarka. Relevansen av dette varierte imidlertid fra år til år, avhengig av forekomsten av ryer og multer.

3.1.4 Etter 1945

Mellomkrigstiden ser ut til å preges mer og mer av en overgangsfase mellom selvbergingshushold og hushold som i økende grad baseres på lønnsinntekter og et moderne varemarked. Denne overgangsfasen har mange steder årene vart et godt stykke inn i etterkrigstiden. Fasen kjennetegnes ved at den subsistensorienterte bruken avtok, samtidig som den kommersielle utnyttelsen ble intensivert, spesielt med tanke på multeplukking. I sær fra slutten av 50-årene og fremover, da den mest akutte gjenreisningstiden var over, ble friluftsliv i utmarka gradvis mer vanlig. Innlandsfiske, fangst og jakt, samt bærplukking, involverte flere av fylkets innbyggere enn tidligere og fant sted over større arealer. Dette sammenfaller samtidig med at lokalbefolkningen i bygdene, som følge av lønnsarbeid og modernisering av gårdsdrift, gradvis blir mindre avhengig av utmarksressursene.

3.2 Om muligheter for generaliseringer

Generelt gjelder at utmarksbruken før andre verdenskrig i liten grad er beskrevet i form av kvantitative opplysninger. Årbøker og erindringslitteratur, samt reiseskildringer, representerer naturlig nok i liten grad generaliseringer, men heller beretninger om partikulære forhold, selv om innholdet kan være representativt for mange andre bygdesamfunn eller utmarksstrøk som omtales. Når det gjelder de offentlige utredningene (NOU 1994:21 og NOU 2001:34) er utmarksbruken i stor grad redegjort for gjennom en hel rekke eksempler på utmarksbruk fra ulike deler av fylket. På bakgrunn av dette er det forsøkt å generalisere for hele fylket med tanke på likheter og forskjeller. Utdypingen av sentrale samiske begreper for utmark, samt utnyttelsesformer av utmarksressurser som ansees som typisk samiske, har i denne litteraturen i hovedsak referanse til Kautokeino og Tana. Beskrivelser fra Varanger og indre fjordsstrøk i den nordlige delen av fylket tegner imidlertid et bilde av praksiser som har mange tilsvarende trekk. Fornorskingspolitikken og innvandring fra Finland har medført at det samiske, kvenske og

norske over lengre tid har eksistert side om side i fjordstrøkene, samtidig som den norske kultur og myndighet har vært både dominerende og hegemonisk.

Selv om en etnisk kategorisering av befolkningen i disse områdene av Finnmark kan være problematisk i en del henseender, kan det argumenteres for at tilpasningsformen i hovedsak har vært preget av klare samiske eller sjøsamiske trekk, gjennom det Eypórsson (1991, 2008) benevner som multitolpasning i form av en allsidig og fleksibel tilpasning til økosystemet i løpet av en årssyklus. Som det vil gå fram nedenfor, er det likevel en god del variasjoner mellom ulike distrikter og bygder i fylket. Forskjellene kan ha sammenheng med en rekke faktorer, som for eksempel topografiske og klimatiske forhold eller infrastrukturelle forhold (som tidspunkt for når veiforbindelser ble etablert), historiske forhold som innvandring, sammensetning når det gjelder næringsliv etc. I tillegg skal man ikke se bort fra at det i enkelte bygdesamfunn har blitt etablert praksiser som har en mer tilfeldig årsakssammenheng. Man skal følgelig være forsiktig med å generalisere fenomener som registreres i en bygd eller en kommune til å gjelde for et distrikt i fylket eller til hele fylket.

3.3 Jakt og fangst

Som en del av den gamle veidekulturen har viltet spilt en viktig rolle for livsgrunnlaget. Spesielt i innlandet, men også fjordstrøkene, fikk viltet fra begynnelsen av forrige århundre mer preg av å være en sentral kilde til kontantinntekter. At spesielt rypefangst hadde stor betydning i så måte, fremgår blant annet av søknadene om forlengelse av jakttiden i 1920-30-årene (dette var også en periode da det år om annet var svært gode rype- og skogsfuglbestander på Nordkalotten (se for eksempel Hjeljord 2008). Forslag om premiejakt på rovdyr fra vitner om at denne jakten hadde en økende betydning i mellomkrigstida. Dette gjaldt både innlandskommuner som Karasjok og fjordkommuner som Porsanger. I NOU 2001:34 (pkt 2.14.2) går det imidlertid fram at ryper ble brukt som betaling av skatter og avgifter så langt som tilbake som til 1600-tallet. Følgelig er salg av ryper ikke et nytt fenomen, selv om det fikk en mye større betydning fra og med de første årene av 1900-tallet.

3.3.1 Rypefangst, rypejakt

Fangst av ryper, og etter hvert geværjakt på ryper, er uten tvil den viktigste aktiviteten når det gjelder vilt. Snarefangst fant i hovedsak sted i vinterhalvåret. Rypa ble slik sett sjelden fanget før den var helt hvit, og dermed senere enn vår tids jakt sesong som starter i midten av september.

Spesielt i de indre strøkene i fylket - i bygdene i Kautokeino, Karasjok, Polmak og Tana – kan det virke som snarefangst av ryper var av spesielt stor betydning. Snarefangsten foregikk ofte langt inne på vidda, og det ble overnattet i egne jaktgammer eller i flyttsamenes gammer. Det kunne gå mer enn 2 uker før en vendte tilbake til bygda med fangsten og for å hente ny proviant. I gode rypeår kunne man før krigen få mer enn 1 500 ryper. Til sammen kunne det i Tana og Polmak bli fanget rundt regnet 20 000 ryper i løpet av en vinter. Av litteraturen går det flere steder fram at rypefangsten jevnt over ga større inntekter enn rovdyrjakt. Inntektene varierte imidlertid fra år til år som følge av svingninger i rypebestanden.

I NOU 2001:34 (pkt 1.10.3) går det fram at vinteren 1903–04 hadde vært et særlig godt rypeår. Eksporten fra Finnmark ble da beregna til om lag 100 000 ryper og en fangstmann kunne den sesongen få mellom 20–25 øre pr. fugl. Rypene ble solgt til lokale handelsmenn/oppkjøpere i Norge og Sverige eller på markedet, særlig i Bossekopp. I Polmak skal det på et tidspunkt ha vært ca 80 mann som drev med rypefangst i større skala. I mange områder var det minst en person i hvert hushold som var involvert i denne virksomheten.

Samme fangspraksis fant man også i fjordstrøkene og ute ved kysten, men i betydelig mindre og varierende omfang. Her skal man også ha vært tidligere ute med jakt. Jakt og fangst på rype var i større grad noe man foretok seg når det falt seg slik, gjerne i forbindelse med andre

arbeidsoppgaver. Ut fra litteraturen kan det virke som det i mange fjordbygder dreide seg om enkeltstående personer. Dette kan det være flere årsaker til. For det første bød det seg her flere andre muligheter, sammenlignet med de indre strøkene. I enkelte områder var det dessuten mindre aktuelt med snarefangst som følge av at sterk vind kunne ødelegge snarene. Følgelig ble det i fjordstrøkene, som for eksempel i Rognsund, etter hvert jaktet med gevær når dette ble mer tilgjengelig i løpet av mellomkrigstiden (NOU 1994:21, s.304). For øvrig er det i liten utstrekning beskrevet jakt med hund, selv om det nevnes at enkelte fra tettstedene og tilreisende praktiserte dette i årene før krigen (se også nedenfor).

Det var imidlertid forskjeller fjordstrøkene i mellom. Fra Berlevåg og Kongsfjord fortelles det at mange ungdommer drev med snarefangst på fjellet og bygde seg små gammer for formålet (Schulstad 2009:41). I Syltefjord ble det også drevet en del med snarefangst av ryer for salg (Olsen 1996), mens det kan virke som rypefangst var ennå mer omfattende for eksempel i Porsanger og Alta (NOU 1994:21, s.305). De mest aktive fangstfolkene kunne operere med flere hundre snarer. På nordsida av Varangerfjorden var det intens snarefangst heilt fram til etter siste krig (Nilsen 2003). På Sørøya var det lite rype omkring århundreskiftet som følge av at rev hadde blitt satt ut på øya. Likevel skal på den tiden årlig ha blitt solgt 50-60 ryer utover jegernes eget forbruk (Jacobsen 1983). I årbok for Varanger 2001, kommer det imidlertid fram at betydningen av rypefangst varierte en del fra bygd til bygd og fra hushold til hushold (se Ryen 2001:128 og Malin 2001:59).

Rypefangst ble drevet etter allmenningsrettslige prinsipper i den forstand at bygdas befolkning hadde sedvanerettslig hevd på visse områder. Selv på Sørøya, der det er en del privat eiendom, skulle det ikke ha vært vanlig å skille mellom den og statsgrunn når det dreide seg om jakt og fangst (NOU 1994:21, s. 216). I en viss utstrekning var disse områdene igjen inndelt mellom familier. Her ser det ut til at det har dreide seg både om hevdvunde rettigheter gjennom alders tids bruk og om hevd som var situasjonell fra år til år. I det siste tilfellet skal det ha fungert på den måten at en snarefanger etablerte seg på et område i det øyeblikk en snare var satt.

Det er grunn til å gå ut fra at slike ordninger forutsetter at det er lite kamp om arealer og ressurser. I NOU 1994:21 vises det til en eldre kar fra Kautokeino som forteller om at man uten problemer kunne skifte område ettersom det var mer enn nok plass på vidda (NOU 1994:21, s. 216). Med andre ord ser det ut til at denne ordningen, og måten den ble praktisert på, har medført at en og samme person har kunnet benytte store arealer for rypefangst.

For folk i tettstedene har viltressursene spilt en mer marginal rolle. Før veiutbyggingen skjøt fart etter andre verdenskrig, satte tilgjengeligheten til gode jakt- og fangsområder sine begrensninger for denne delen av fylkets befolkning. Det skal likevel ha vært enkelte som har drevet med dette som næringsvei. I litteraturen vises det til at det både i Porsanger (NOU 1994:21, s.216) og i Varangerområdet (Varanger årbok 2001, Nilsen 2003) var mange som på 30-tallet fant større verdi i utnyttelse av utmark (spesielt til rypefangst), enn i nødsarbeid.

I årene fram mot krigen kan det se ut til at høstjakt på ryer med gevær og hund begynte å forekomme en del. Til dels dreide dette seg om tilreisende, men i første rekke var det nok folk fra byer og tettsteder i fylket. Om dette står det lite i litteraturen, men unntak av noen få erindringsverk. For eksempel gir Håkon Evjenth's bok *Trollbotn* (Evjenth 1946) - der han blant annet beretter om sine år i en gamme i Nessebymarka på Varangerhalvøya, ca 8 kilometer fra nærmeste bebyggelse - vitnesbyrd om utstrakt bruk av utmarka i indre strøk av fylket. I *Finnmarksjakter* skildrer samme forfatter (Evjenth 1927) sin deltakelse i rypejakt og harejakt, blant annet i Nessebymarka. I dette tilfellet dreide deg seg i stor grad om en jakt- og fangstpraksis som var tilpasset lokalbefolkningens, og fant sted på gjennom nært samkvem med representanter for disse, samtidig som Evjenth brukte stående fuglehund og var inspirert av britisk sportsjakt. En landsmålers erindringsbok fra 1870-tallet viser hvordan han med sitt følge kombinerte embetsreiser rundt om i fylket med rypejakt og fiske etter ørret og røye (Bang 1873). I denne boken går det fram at jakt og spesielt fiske under reisene fra tid til annen var en praktisk nødvendighet under tidkrevende ferdsel til fots over lange avstander. I den forbindelse ble det

enkelte ganger overnattet i gammer man kom over, ellers på gårder og i fjellstuene (se nedenfor). Selv om de to bøkene langt på vei tilhører to forskjellige tidsepoker, og der forfatterne representerte ganske ulike ståsteder i forhold til lokalbefolkningen, representerer de begge betingelser om tilreisende utmarksbruk som en kombinasjon av sport og matauk.

Det er vanskelig å anslå hvor stort omfanget av disse "nye" formene for bruk av utmarka var. På den ene siden kan det være grunn til å tro at det dreide seg om relativt få som i tillegg gjorde seg lite bemerket. På den andre siden ble det i løpet av mellomkrigstiden uttrykt bekymring over at sportsjakten økte. I NOU 2001:34 (pkt. 1.10.3) vises det til at det ble reagert negativt på økningen i sportsjakt. Allerede i 1905 skal det i følge geologen Amund Helland ha forekommet «lidt Sportsjagt» i Alta, Porsanger og Sør-Varanger (NOU 1994:21, s.592-593). I disse tilfellene var det nok før krigen i stor utstrekning snakk om embetsmenn og handelsmenn. Allerede i mellomkrigstiden fantes det eksempel på at medlemmer av denne kategorien fikk bygd seg hytte inne i fjordene og brukte dem spesielt om høsten til jakt (Eggeset 1991).

Rypejakten med gevær og hund foregikk om høsten da forholdene lå mindre til rette for den tradisjonelle snarefangsten som foregikk vinterstid. Forslag om å endre jakttidene ble satt fram, slik at det ikke lenger skulle bli anledning til å starte jakta før vinteren kom. Et hovedargument var at allmennheten – i motsetning til borgerskapet fra byer og tettsteder – ikke hadde anledning til å drive fangst eller jakt om høsten, ettersom man på den tiden var opptatt med andre gjøremål (NOU 1994:21, s.302-303). Det ble også stilt spørsmål om høstjakten ville gå utover rypebestanden ettersom man mente at det også ble jaktet på rypeunger.

I hvilken grad omfanget av sportsjakten allerede på begynnelsen av forrige århundre var så stor at det representerte en reell trussel mot bygdefolkenes næringsfangst, er vel egentlig temmelig tvilsomt. Reaksjonene bør vel i første rekke sees i sammenheng med at dette var en av de første gangene den tradisjonelle måten å utnyttelse utmarksressursene på ble utfordret i praksis. Med andre ord kan det tenkes at reaksjonene ikke reflekterte omfanget av sportsjakt, men like gjerne at det som forekom av sportsjakt brøt med måten rypefangsten fram til da hadde vært organisert ved at bruksrettighetene var delt mellom bygder og familier (se Helander 2001, pkt. 2.3.1.1.3).

Det er først i 50- og 60 årene at sports- og fritidsjakt med gevær blir mer alminnelig. Ikke desto mindre er det i denne sammenhengen viktig å understreke at fangst og jakt ikke utelukkende ble drevet innenfor tradisjonelle veidepraksiser i mellomkrigstida. Et spørsmål som bør reises i denne sammenhengen er i hvilken grad lokalbefolkningens fangst og jakt representerte en grunnleggende del av næringsgrunnlaget? Dette varierte trolig en del både mellom bygder og mellom hushold. I Varanger årbok 2001 nevnes det i et kapittel om en gård i nærheten av Kiberg at jakt og fangst representerte en marginal inntektskilde, men ble sett på som en fin avkobling fra annen virksomhet (Malin 2001:59). Med andre ord var lokalbefolkningens jakt og fangst ikke alltid like sentral verken for husholdenes subsistensgrunnlag eller med tanke på næringsutøvelse, men kunne også fungere som avkobling og rekreasjon.

3.3.2 Annen jakt og fangst

Selv om rypefangst, og etter hvert geværjakt på ryper, var den viktigste jakt- og fangstformen med tanke på kontantinntekter, har en hel rekke andre arter også vært relevant. Det rapporteres at det heller ikke var uvanlig å fange storfugl som for eksempel tiur i snarer. Ute ved kysten skal det fram til siste krig ha blitt drevet fangst og jakt på de fleste fuglearter. For eksempel fortelles det fra Syltefjord at befolkningen der fanget både sjøfugl og kobb til husholdsbehov hele året (Olsen 1996:27).

I likhet med ryper, har det vært vanlig med snarefangst av hare. Også dette skal blant annet ha vært vanlig i Syltefjord (Olsen 1996:27). Prisen skal ha vært en god del lavere enn for rype, men i gode år kunne det fanges flere hundre harer i løpet av en vinter. Ute ved kysten var det ikke uvanlig å fange hare i nærområdene. Lenger inn i fjordene, som f. eks i Rafsbotn, var det

enkelte som tilbrakte ukevis inne på fjellet for siden å selge fangsten (harekjøtt- og skinn) på markedet i Bossekopp) (NOU 1994:21, s.309). Samme sted fortelles det om at i Langfjordhavn skulle en hel familie ha blitt forsørget av hare- og rypefangster. I denne sammenhengen vises det for det meste til enkeltstående eksempler, og det er på bakgrunn av den foreliggende litteraturen vanskelig å si noe om hvor utbredt kommersiell harefangst var i fjordstrøkene. Særlig etter andre verdenskrig har snarefangsten blitt erstattet av jakt med gevær og hund, men det er lite som tyder på at dette har et spesielt stort omfang.

Over store deler av fylket ble oter, røyskatt, ulv, rev og jerv forgiftet, skutt eller tatt i feller. Prisene på pels og skinn var gode i mellomkrigstiden og var derfor en fin kilde til kontanter. I Syltefjord ble det i mellomkrigstiden jaktet en del på oter ettersom skinnprisene var gode (Olsen 1996). Fra Varanger fortelles det at enkelte brukte mye tid på å jakte rev (Strøme 1991). Oterkjøtt skulle visstnok ha blitt brukt som mat, men trolig ikke i de siste 100 årene (NOU 1994:21, s.310). Bruk av gift kom imidlertid til å skape konflikter i forhold til jordbruket og bærplukking, og ble forbudt i 1932.

I kystsamfunnene skal det tidligere ha vært vanlig å fange kobbe ved hjelp av garn. I Kolsrud (1956) sin avhandling fra Rognsund går det fram at jakt og fangst i liten grad inkluderte kobbe ute ved kysten av Vest-Finnmark, trolig fordi bestanden hadde gått tilbake sammenlignet med tidligere tider. Det samme gjelder i dette tilfellet for oter.

Spesielt i de samiske områdene var fangst og jakt på ender og gjess om våren en viktig del av veidepraksisen. Disse artene kom ikke til å representerte noen kommersiell verdi, men var lenge et verdifullt tilskudd til kosten om våren. Denne jakta har opphørt, men unntak av Kautokeino, der man med henvisning til lokale tradisjoner har en særordning som tillater slik jakt på ender.

Rovfugler og rovdyr

Det ble drevet jakt og fangst på rovfugl, spesielt i innlandet. Hovedmotivasjonen har vært å beskytte rypekullene. Skuddpremie for rovdyr ble innført allerede i 1846 (NOU 1994:21, s. 310). Det har ofte blitt klaget over at premien var for liten til å motivere tilstrekkelig, men i perioder har det vært et marked, spesielt for ulveskinn. I 1932 ble det ved lovendring overlatt til fylkestinget å bestemme om det skulle innføres skuddpremier på rovfugl. Første etter flere henstillinger ble det innført premier i 1938 (NOU 1994:21, s. 303, 305). Premiene var imidlertid lave og det skal ikke ha vært mange som så muligheter for en binæring i skudd- eller fangspremier på rovfugl. Rovfugl har ikke spilt noen rolle som matressurs.

Sjøfugl, egg og dunsanking

Sjøfugl var en viktig matressurs i kyststrøkene. En del fugler ble skutt, men i de fleste tilfeller ble de fanget med garn (NOU 1994:21, s.304-305). Arter som ærfugl, alke, lunde og skarv representerte viktige mattilskudd. Kjøttet skal gjerne ha blitt saltet ned. Det nevnes i NOU 1994:34 (s.217) at sjøfugl også fungerte som for i forbindelse med pelsdyroppdrett i mellomkrigstiden. Hvilket omfang og eventuell kommersiell verdi dette hadde neves ikke. Det hevdes imidlertid at hele skarvekolonier skal ha blitt utryddet. I Varangerområdet skal det ha vært noe mindre vanlig med fangst av sjøfugl, noe som trolig kan tilskrives den finske innvandringen. Disse innbyggerne hadde aner i innlandsstrøk og hadde ikke tradisjon for denne typen fangst. En del arter gikk til mat i husholdningen, noe ble solgt og annet skal ha blitt bruk på forskjellig vis. Ikke minst ble dun og småfjær nyttiggjort til dyner og lignende.

Sanking av dun og egg har vært vanlig i kyststrøkene (NOU 1994:21, s.219). På Sørøya skal de aller fleste husholden vært involvert i dette. Ved å glasere eggene og oppbevare de i sanda, kunne eggene holde seg i flere måneder. Som det også går fram i Kolsrud (1956) var det vanlig å ta vare på fjær fra sjøfuglefangsten til bruk i dyner og lignende. En del skal ha blitt solgt videre til handelsmenn.

Elg

Før en fikk regulering av elgjakta i vald, ble det i områder der det var elg, i første rekke Sør-Varanger, Tana og Karasjok, skutt en og annen elg på høsten og vinteren. Dette hadde neppe noen stor økonomisk betydning da forekomsten var beskjeden. Men for den som fikk en elg, betydde det mye som kjøttforsyning for en periode (NOU 1994:21, s.218). Det er først fra 1970-tallet og framover at elgen har blitt en viktig viltressurs i Finnmark (se mer i kap 4).

3.3.3 Oppsummering

Ut fra de kildene det er vist til i det foranstående, later det til at befolkningen i bygdene og rein-driftsamene for det meste var alene om å drive jakt og fangst fram til begynnelsen av 1900-tallet. Det var særlig snarefangst av rype som var viktig ettersom dette kanskje var den primære kilden til kontanter. I løpet av mellomkrigstiden ser det ut til at innslaget av sportsjegere øker jevnt. Det er vanskelig å vurdere omfanget av dette, men det meste tyder på at det foregikk i en relativt begrenset skala. Det er først etter andre verdenskrig, når flere områder blir lettere tilgjengelig og den materielle velstanden har økt, at fritids- og sportsjakt gjør seg merkbart gjeldende og etter hvert overtar som den dominerende bruksformen.

3.4 Innlandsfiske

3.4.1 Generelt

Innlandsfiske var i likhet med viltfangst en grunnpillars for bosetningen i store områder av fylket, helt tilbake til de gamle veidesamfunnene i Finnmark før utviklinga av reinnomadismen. Dette ser en blant annet ut fra det forhold at et bygdeområde eller siidaområdet som oftest omfatta et fiskerikt vassdrag (Nilsen 2003). Betydningen av innlandsfisket har imidlertid variert mye fra sted til sted i dette århundret. Særlig ser det ut til å være forskjeller mellom innlandet og fjordbygdene der sjøfiske dominerer. Ikke desto mindre har innlandsfiske spilt en viktig rolle også i enkelte fjordbygder. I innlandsbygdene var det vanlig at alle hushold var involvert i denne virksomheten. I motsetning til rypefangsten som ble solgt, var fiskeressursen i første rekke en sentral matressurs. En del ble likevel solgt eller la grunnlaget for å skaffe kjøtt og skinn i bytte-relasjoner til reindriftsfamilier. Det finnes ingen presise oversikter over omfanget av salg av fangst i forbindelse med innlandsfiske. Næringsfiske var trolig mer vanlig i indre strøk.

I NOU 1994:21 (s.317) vises det til Adolf Steen fra Masi, som forteller at fisket i Kautokeinoelva og vannene omkring Masi fra gammelt av vært av stor betydning for befolkningen. Samme sted forteller han at et par familier fra tid til annen pleide å slå seg sammen for å dra på ukelange turer helt til grensen mot Kvænangen. Likevel kan det se ut til at fiske etter sik med bunden redskap representerte den største ressursen. Siken ble saltet og lagret i jordgammer eller palsmyrer inntil den kunne fraktes på vinterføre. Det ble også fisket med garn under isen. Det skal ha vært betydelig mengder med sik som ble tatt opp. I følge NOU1994:21(s.315) kunne et hushold frakte opp til 3 tonn med saltet sik hjem. En del av dette ble solgt i Sverige eller Finland. Hver familie hadde sine egne vann, som ofte lå langt fra boplassene, men innenfor det området som ble ansett å tilhøre bygdesamfunnet. I Riseth et al. (2009) blir de samme forholdene anført. I Karasjok ble det fisket etter laks, ørret, harr og sik. En del av dette fisket fant sted i forbindelse med utmarksslåtter og setring (NOU 1994:21, s.314).

Mange gammer var i bruk i forbindelse med innlandsfisket. Tidlig på vinteren ble det – som i Kautokeino - fisket med garn under isen, på servinteren ved hjelp av pilk. I tillegg til sik, ble det fanget en del røye og gjedde. Til tross for at det mange steder er rike forekomster av abbor, ble denne arten i liten grad gjort relevant i denne sammenhengen. I indre strøk ble harr ble regnet som ufisk, men i den kvenske befolkningen eller blant folk i områder med finsk innvandring var mer vanlig å denne arten (NOU 1994:21, s.315).

I Tana skal innlandsfiske lenge har vært en grunnleggende del av primærnæringen. Fisket foregikk dels i vann som en grend eller familie hadde brukt fast over lengre tid, men også i vann over hele det område som ble ansett å høre til Tana. I dette tilfellet dreide deg seg om et

areal som strekker seg fra Storelva på Ifjordfjellet til Tranevannene i sør, østover til *Uhca Geassejávri* (Lille sommervatn) og nordover til Vestertana (Helander 2001, pkt. 2.3.1.3.1). I Tana skal det også ha blitt brukt utrangerte spissbåter. Disse ble brukt til fjordfiske, men etter-som de ble nedslitt slept opp til fjellvann på sommertid (NOU 2001:34, pkt. 2.14.1). På vintertid ble det brukt skikjelke til ferdsel mellom fiskevannene.

Trolig var ikke alle hushold i bygder som Kautokeino og Tana i like stor grad involvert i inn-landsfisket. I hvilken grad varierte trolig med flere faktorer. Ikke minst er det grunn til å tro at personellsituasjonen i husholdene spilte en rolle ettersom dette er kritiske faktoren i selvber-gingshushold og som påvirker mulighetene for produksjon (Rudie 1970). Det skal til tider også ha vært problematisk å få god avsetning på fisk man ville selge. I NOU 1994:21 (s.219) nevnes det at personer i Vestertana på et tidspunkt i mellomkrigstiden hadde inngått avtale med et fir-ma i Oslo, noe som muliggjorde kommersielt innlandfiske i større skala. Alle de vel 50 vannene som befant seg innenfor bruksområdet kunne utnyttes. Dette innebar at vedkommende fisket i vann som andre familier i utgangspunktet hadde første rett til. Siden det her var snakk om en bruksrett og ikke noe individuelt eiendomsforhold, var denne praksisen likevel mulig så lenge det ikke var konkurranse om fiskeressursene i en kommersiell sammenheng (Helander 2001). Et stort kommersielt uttak av innlandsfisk later slik sett til å ha vært betinget av muligheten til gjøre bruk av store arealer med mange fiskevann. Likevel er det grunn til å tro at et nærings-fiske i så stor skala som i dette eksemplet var relativt lite vanlig. Fisket har primært vært for husbehov, men en del solgte fisk i de tilfellene der fangstene ble ekstra store. Noe fiske skal dessuten ha hatt et mer tilfeldig preg i den forstand at det har funnet sted i kombinasjon med andre aktiviteter som rypejakt, utmarksslått og bærplukking. I NOU 1994:21 (s.217) antydes flere steder at fisket i mange sammenhenger eksisterte som et supplement til annen virksom-het eller som en slags reserveløsning når tiden på andre måter var viktig. Samme sted framhe-ves samtidig at innlandsfiske økte for en tid i betydning etter at Pomorhandelen opphørte i 1914.

3.4.2 Varanger

Fra Nesseby, men også fra andre bygder i Varanger, helt ut til Kiberg, skal det også ha vært vanlig å utnytte fiskeressursene i innlandet og på fjellet. Det skal ha vært mange gammer ved fiskevann et godt stykke inn i landet. Ikke ulikt systemet som er beskrevet for Kautokeino og Tana, hadde familier eller grender fram inntil siste krig hevd på spesielle vann (Nilsen 2003). Befolkningen skal ha brukt et stort område til fangst, fiske og bærplukking. Dette området strakte seg helt til Syltefjorden i nord. Spesielt skal Oarddojávri øverst i Syltefjorddalen ha vært viktig for vinterforsyning av innlandsfisk (Nilsen 2003). I tillegg til røye, ble det fanget laks (fanget med "goldem" eller garn som stengsel) og en del sjørøye. Denne bruken skal ha vært spesielt intens fra slutten av 1800-tallet og fram til etter andre verdenskrig (Nilsen 2003). Dette kan ha sammenheng med at hest ble vanligere fra slutten av 18-tallet, noe som medførte at det ble mulig å transportere større mengder fisk ut av området. Rundt forrige århundreskiftet ble det også brukt båt på vannet. Selv om lokalbefolkningen i Båtsfjord bodde mye nærmere dette vannet, er det grunn til å tro at folk der i mindre grad drev med innlandsfiske (Nilsen 2003). I 1955 ble det anlagt bilvei til Oarddojávri fra riksveien over Kongsfjordfjellet. Rundt 1960 hadde røyebestanden gått drastisk tilbake, kanskje på grunn av overbeskatning. Men allerede på 1970-tallet ble det vurdert at beskatningen i vatnet var for liten (Kristoffersen og Rikstad 1980b).

3.4.3 Kyst- og fjordstrøkene

Innlandsfiske for salg var slettes ikke fraværende, men forekom sjeldnere ute ved kysten. I lit-teraturen er det noen ganger beskrevet mer som et slags fritidsfiske, som for eksempel på Sø-røya. Det var noe man tok seg til i ledige stunder eller som en bigesjeft i forbindelse med andre aktiviteter og ærender i utmarka. I Repparfjorden, og i nærliggende bygder som Kokelv og Revnes, skal det ha blitt fisket en del etter ørret og røye. Ut fra opplysningene som refereres (NOU 2001:34) om at det ble fisket både med stang, oter og garn og enkelte fiskevann ble kul-tivert, er det grunn til å tro at dette fisket var mer omfattende enn hva som beskrives som van-lig i en del andre fjord- og kystsamfunn.

Ute ved kysten virker det som det var mest vanlig å benytte seg av elver og vann i nærheten av boplassen. Likevel later det til at enkelte tok seg lenger innover vidda og i fjellet. I slike tilfeller benyttet man også flyttsamenes gammer. Det skal ha blitt fisket i et begrenset omfang, noe som medførte at beskjedne kvanta ble saltet ned og det skal ikke ha forekommet noe videre salg av innlandsfisk. Det går ikke klart fram av kildene for disse opplysningene om beskrivelsen dreier seg om situasjonen etter andre verdenskrig eller om den omfatter tiden før. Andre opplysninger som refereres samme sted tyder på at stang og oter ikke ble tatt i bruk i disse områdene før etter andre verdenskrig. I NOU 1994:21 (s.221) nevnes det at på første del av 1900-tallet var det vanlig med innlandsfiske til husholdsbehov i Kvalsund, men at det var få som drev med næringsfiske etter innlandsfisk.

I enkelte andre fjordsstrøk har innlandsfiske derimot spilt en betydelig rolle. Ikke minst gjelder dette Porsanger. For eksempel skal det i mellomkrigstiden ha blitt drevet fiske for salg i Skaidjavre (NOU 1994:21, s.212). Når det gjelder Sørøya, Seiland og Kvaløya skal det i mellomkrigstiden ha blitt satt ut en del ørret- og lakseyngel, og på 30-tallet ble innført nye fiskeregler for å hindre at bruk av garn og oter gjorde fiskevannene tomme (Jacobsen 1986:292). Det var de lokale jeger- og fiskeforeningen som stod bak dette. Selv om innlandsfisken hadde betydning som mat og eventuelt som kilde til kontanter, tyder disse opplysningene på at fritids- og sportsfiske var relativt utbredt i dette området allerede i mellomkrigstida. Det foreligger imidlertid ingen opplysninger om hvor mange fiskere det dreide seg om. Kultiveringsarbeidet skal ha fortsatt i enda større skala like etter krigen.

I avsnittet over ble det referert til vurderinger om at folk fra fiskeværene på nordkysten i liten grad utnyttet fiskeressursene på fjellet. I dette tilfellet ble det vist til Båtsfjord og Oarddojávri (Nilsen 2003). Folk fra Berlevåg var imidlertid aktive innlandsfiskere (Schulstad 2009). Den lakseførende Kongsfjordelva var bortforpaktet til private og det var fiskeforbud for allmennheten. Folk fra Berlevåg tok seg derfor inn til Buetjern, ca 12 kilometer inn fra fjordbunnen og inn på fjellet. Her ble det, i tillegg til multeplukking, fisket mye ørret og røye (Schulstad 2009:44). Ettersom vaktholdet i Kongsfjordelva kunne være nokså tilfeldig ble det i praksis likevel fanget en del laks.

3.4.4 Tettstedene

Det er lite litteratur som tar for seg befolkningen i tettsteder og byer når det gjelder innlandsfiske før andre verdenskrig. Det er grunn til å tro at det spilte en underordnet rolle med tanke på forsyning av matressurser. I den grad det forekom, fant trolig fisket mest sted i form av rekreasjon og sportsfiske. Det finnes imidlertid som allerede nevnt, en del erindringslitteratur som bekrefter at enkelte tilreisende, enten gjennom lengre opphold i fylket eller på gjennomreise, har drevet med innlandsfiske, ofte som en blanding av sportsfiske og matauk. Blant de fastboende kan det i noen grad se ut til at det var tilflyttede embetsmenn og handelsmenn som tok del i sportsfiske i elver og fjellvann.

Det var i første rekke laksen som tiltrakk seg sports- og fritidsfiskere fra tettstedene og byene. Det samme gjelder tilreisende sportsfiskere fra utlandet, og i særdeleshet England. Helt fra 1800-tallet av har det blitt publisert flere bøker i London som ga informasjon om fiskemulighetene i Norge. Mest kjent var "Jones' Guide to Norway", første gang ble utgitt i 1848. I en utgivelse fra 1953 gis en tilnærmet fullstendig oversikt over fiskemulighetene i Norge (Prag 1953). Så å si samtlige lakseførende vassdrag i Finnmark nevnes her, til dels sammen med pris for fisketillatelse, fangstatistikker og overnattingsmuligheter. I et par-tre tilfeller nevnes også mulighet for fiske etter ferskvannsarter som ørret og røye. Imidlertid er det først etter andre verdenskrig at sports- og fritidsfiskere fra tettsteder og byer i Finnmark og fra andre deler av landet eller utlandet begynner å gjøre seg gjeldende i nevneverdig grad. Ikke desto mindre var ikke dette ukjente fenomen fra tidligere år. På samme måte som for rypejakt bærer Evjenth's bøker (Evjenth 1927 og 1948), sammen med landmåler Bang (Bang 1873), bud om det siste.

3.4.5 Oppsummering

Spesielt i indre strøk spilte innlandsfiske en viktig rolle både med tanke på matforsyning i husholdene (subsistensfiske) og noen grad som kilde til kontakttinntekter eller byttemiddel (næringsfiske). I ytre strøk later det til at innlandsfiske har fungert mer som supplement til andre former for ressursutnyttelse, hovedsakelig knyttet til fjord- og havfiske. I enkelte indre fjordstrøk, som for eksempel Porsanger, har innlandsfiske likevel hatt stor betydning. Både tilreisende og folk bosatt i tettsteder har drevet med fritidsfiske i elver og vann i Finnmark også før andre verdenskrig. Det er imidlertid umulig å gi noe presist anslag over omfanget av dette. Det er imidlertid klart at i utmark som ligger i nærheten av byer som Kirkenes, Vadsø eller Hammerfest, har fritids- og sportsfiske vært et klart innslag fra mellomkrigstiden av. Likevel var det størst interesse for laksefiske.

3.5 Laksefiske i elv

For laksefiskets del er det også store regionale forskjeller i Finnmark. Særlig i innlandsstrøkene og langs de store elvene, som for eksempel i Karasjok og Polmak, har dette fisket hatt stor betydning. Fisken representerte både mat i husholdningen og inntekter. Laksens betydning kommer tydelig fram når det i dette område har vært snakk om "lakseseterbruk" (Westrheim 1978). I Børselv skal laksefisket ha hatt like stor betydning som havfisket i mellomkrigstiden (NOU 1994:21, s.315).

I de større lakseelvene har fisket i lang tid vært organisert på særmerkte måter. Dette gjelder elvene i Neiden, Tana og Alta, og disse omfattes ikke av denne rapporten. Men det er vel kjent at de første tilreisende fiskerne (briter) kom til Alta midt på 1830-tallet og til Tana like etter (Eikeset et al 2001, Gulbrandsen 1994). En del andre mindre lakseførende vassdrag har vært utnyttet av lokalbefolkningen i varierende grad. Det dreide seg i første rekke om matfiske og bruk av de meste effektive metodene. Enkelte steder i samiske fjordstrøk hadde familiene som bodde ved mindre lakseelver, fordelt rettighetene til fiske i ulike kulper i elva mellom seg (NOU 1994:21, s.221). Med andre ord var det heller ikke her snakk om formalisering av fiskerett i form av forpaktningssavtaler. Også i noen av disse mindre elvene var tilreisende sportsfiskere allerede på 1800-tallet. For eksempel oppgir Eikeset et al(2001) at en brite fisket i Mathiselva allerede i 1841. Reisen til Finnmarks lakseelver skjedde med båt og dampskipsruta fra Trondheim til Hammerfest som åpnet i 1838 var viktig.

I 1905 kom det en ny lakselov som hjemlet bortforpaktning av statens fiskerett i inntil 10 år. Etter en lov i 1902 ble jordsalgskontoret ansvarlig for behandling av forpaktningssøknader (Pavel 1986:7). Fra og med dette året finnes det derfor bedre dokumentasjon på forpaktningssavtaler som ble inngått. En oppstilling laget av Sverre Pavel (1986) gir en oversikt over en del forpaktningssavtaler i elver fra denne tiden. Noen eksempler: Rådmann Sundfær hadde forpaktningssavtalen på Komagelva i perioden 1893 til 1902, Pasvikelva ble forpaktet av engelske kaptein Robert Edis i 1897. Overlege Finstad og postmester Eriksen var registrert som forpaktere av Børselva i 1914-1916. Fylkesmann Backe hadde Stabburselva i 1920-24. Skoledirektør Thomassen og Lensmann Valle forpaktet Repparfjordelva 1906-1910 før de ble avløst av grosserer Axel Pettersen 1911 – 1915. Hvordan disse borgerskapsrepresentantene organiserte fisket vet vi ikke så mye om. Trolig ble elvene fisket av en gruppe personer i kretsen omkring forpakteren. De relativt hyppige skiftene i hvem som forpaktet kan tyde på at det enten var konkurranse om slike avtaler, eller at "borgerskapet" lot oppgaven med å administrere fisket gå på omgang. Vi ser også at flere av disse i noen tilfeller leide flere elver, og det kan tyde på at de fungerte som operatører for tilreisende sportsfiskere, trolig briter, i alle fall inntil første verdenskrig. Det er noe uklart hvor lenge og eventuelt i hvilken grad mer tradisjonelle fiskemetoder fortsatte. Ettersom forpakterne bodde andre steder og i løpet av et år tilbrakte lite tid i elvene, later det til at lokalbefolkningens laksefiske noe steder fortsatt omtrent som før eller i mer be-

grensede former. I enkelte elver skal imidlertid rovfiske ha blitt et problem, som følge av mangel på oppsyn og kontroll (NOU 1994:21, s.221).

Tilreisende sportsfiskere i andre lakseførende elver i Finnmark enn Alta og Tana er i mindre grad beskrevet i tilgjengelig litteratur. Det finnes derfor ikke noe materiale som kan brukes til å fastslå nøyaktig omfang av dette. I en bok om Kongsfjordelva fra 2009 beskriver forfatteren Tor Schulstad hvordan både lokalt, nasjonalt og utenlandsk borgerskap hadde fiskerett og forvaltningsansvar for elva fra 1878. Etter at avgifter ble innført for fiske i Tanavassdraget på slutten av 1800-tallet, begynte de engelske fiskerne å oppsøke andre vassdrag i Finnmark. Helt på slutten av århundret dukket britiske fiskere opp i Kongsfjordelva og leide fiskerett i elva (Schulstad 2009:76). På denne tiden ble som nevnt også lakseelver i Varanger (Pasvik og Neiden) leid ut til engelskmenn (NOU 1994:21, s.394, se også Pavels oppstilling). I følge Schulstad (2009:76) drev flere av dem også næringsfiske med garn og not, og kunne oppnå inntekter på inntil 2000 kroner i en sommersesong, gjennom det som etter manges syn var et rovfiske i elva. Slik sett var åpenbart ikke alle gentlemen og rendyrkede sportsfiskere. Men heller ikke det moderne sportsfisket kunne uten videre ta i bruk elvene uten at det oppstod konflikter med det lokale husbehovs- og næringsfisket.

I løpet av mellomkrigstiden utfordret nydannede lokale sportsfiskeforeninger i Kvalsund, Hammerfest og Berlevåg, samt Finnmark JFF, praksisen med å forpakte bort laksevassdrag til privatpersoner (Pavel 1986:8-12). Vest-Finnmark jeger- og fiskerforening (VJFF) ble stiftet 14.mai 1924. Forløperen til VJFF var Hammerfest jeger- og fiskerforening, som ble stiftet i 1915 og var i virksomhet frem til 1919 da foreningen under henvisning til den samiske og kvenske befolkningens upålitelighet fikk avslag på søknaden om forpaktningen av Repparfjordelva². I stedet ble den tildelt en privat person, konsul Charles Robertson fra Hammerfest. Først i 1931 fikk foreningen, etter støtte fra Fylkesmannen, en forpaktningsavtale. Foreningen har fra den tiden arbeidet med kultivering og vakthold for å hindre rovfiske. Allerede i 1932 ble det anlagt et klekkeri³. Først i 1942 overtar den nystiftede Berlevåg JFF forpaktningsansvaret for Kongsfjordelva (Schulstad 2009:67). I løpet av det siste tiåret før krigen og i årene umiddelbart etter ble de fleste lakseelver bortforpaktet til lokale JFF, men også regionale JFF. Det siste medførte at folk som bodde andre steder i fylket også hadde formalisert adgang til laksefiske i Finnmark.

3.6 Bærplukking med vekt på multer

Bærsanking har lenge spilt en betydelig rolle i bruken av utmarka. I første rekke gjelder dette multer, men i en del fjordsstrøk var krekling vel så viktige. Tyttebær og blåbær ble også mye høstet. Multehøsten var en uvurderlig ernærings- og vitaminkilde, og ble etter hvert også en av de fremste måtene å skaffe seg kontanter på. I første del av forrige århundret gjaldt det siste i sær for kommunene Porsanger, Lebesby, Nesseby og Sør-Varanger, mens mulighetene var mindre i innlandskommunene som følge av dårlige kommunikasjoner.

Ofte dro man langt av gårde på multebærsanking. I mellomkrigstiden ble multebærland som lå flere timers gange unna oppsøkt. En familie på 4-6 personer kunne sanke rundt 100 kg til eget bruk, mens minst det dobbelte ble plukket for salg. Transporten var den store utfordringen med tanke på salg av bæra. Det ble ofte laget egnede nevervesker, men samtidig var det tungt å bære ut (Helander 2001, pkt.2.3.1.2.1). Det norske myrselskapet forsøkte på 30-tallet å organisere salg og transport sørover med egne trekasser, men ordningen kom aldri ordentlig på fote (MUI 1970).

² <http://www.vjff.no/index.php?pageID=86&page=Historikk>

³ <http://www.vjff.no/index.php?pageID=86&page=Historikk>

I Nesseby er det mange lokalitetsnavn som har forbindelse til multeplukking og det er ganske store arealer i denne kommunen som kan betegnes som godt multebærland. I de lavereliggende områdene ble bærene syrnet ved hjelp av surmelk, mens bærene som ble plukket i høyere-liggende områder ble kuldslagret. Den første konserveringsmetoden opphørte mer eller mindre rundt 1930, mens kuldslagringen fortsatt fram til 60-tallet (Nilsen 2003:14). Spesielt i årene rett etter siste krig regner man med at svært mange familier skaffet seg kontanter ved multeplukking. For det første fikk befolkningen i sin alminnelighet et større behov for kontanter ettersom folk flest ble mer involvert i moderne pengeøkonomi. For det andre bidro moderne kommunikasjon til at fjernliggende multeterreng ble lettere tilgjengelig. Det siste medførte også at enkelte forsøkte en mer storstilt kommersiell utnyttelse gjennom bruk av traktorer og sjøfly (MUI 1970:30). Det var heller ikke uvanlig å kombinere multeplukking med garnfiske og annen form for ressursutnyttelse.

Den kommersielle utnyttelsen skal ha skapt en del problemer som følge av kartplukking⁴. I Ki-strand skal det allerede i 1904 ha blitt solgt 20 000 liter multer. I tillegg kommer det kvantum som gikk til eget forbruk, noe som i multeutvalgets innstilling å vurdere til opp mot 100 000 liter eller ca 100 liter pr hushold (MUI 1970:10, 30). Omsetningen av multer før krigen er det vanskelig å skaffe oversikt over ettersom arkivene i landhandelene gikk med i brannene ved tyskerens tilbaketrekning (MUI 1970:30). Se for øvrig nyere oversikter i kap 4. Tidlig i bærseongen, ennå mens slåttearbeidet pågikk, ble det plukket av barn og gamle i nærområdene. Senere når slåttearbeidet var over ble det plukket større kvanta lenger inn på fjellet eller vidda. Etter krigen, da bærplukkere fra andre distrikter lettere fikk adgang til multebærland, ble det alt vanligere at folk fra kystområdene og tilreisende fra Troms plukket før slåttearbeidet var over.

Multebær var i minst like stor grad som rype og laks en variabel kilde både med tanke på ernæring og kontanter. I 1952, som blir regnet som et svært godt multetår, ble det omsatt nærmere 60 tonn hos bare hos kjøpmennene i Polmak (Eidheim (1958) i NOU 1994:21, s.298). Dette året skal de mest barnerike familiene ha sanket mer enn ett tonn multer hver, mens gjennomsnittet for en familie lå på rundt 3-400 kg. Øyvind Nilsen (2003:15) anslår under avsnittet om bærplukking i en konsekvensutredning om Varangerhalvøya nasjonalpark at en tallrik barnefamilie helt inn mot 1970-tallet hadde nærmere en tredjedel av inntekten fra multeplukking. Strukturelle endringer i økonomien førte til at det etter hvert ble få som fant at multeplukking svarer seg i kommersiell sammenheng, selv om det enda i dag omsettes bær (Nilsen 2003:15, se også kap. 4). Nilsen framhever samme sted at multeplukking er en dypt nedarvet tradisjon og at det inntil i dag fortsatt er en god del i denne kommunen som sørger for husholdningens vinterforsyning av bær.

3.7 Utmarkslått, ved, torv og sennegress

Den utstrakte bruken av utmarka til forsanking for husdyr viser at skillet mellom inn- og utmark ikke uten videre er gyldig på samme måte som i jordbruksbygder lenger sør i landet. På øyene langs kysten var det vanlig å slå gresset på yttersiden der det var rike fugleansamlinger som gjødslet marka. I fjordstrøkene dro man innover i landet, ofte opp langs elvene der det kunne være rikt med gress ute på nesene. I mange områder ble det også sanket lav til bruk som for, til både rein og andre husdyr.

I Kongsfjorddalen skal det ha foregått setring helt inn på 50-tallet. Spesielt i mellomkrigstida bodde man i enkle hytter av bord og tjærepapp eller jordgammer, og området var viktig både med tanke på jakt, fiske og bærplukking i tillegg til beite og slått (Schulstad 2009:37-41). I Karasjok tok utmarksslåtten form av setring ettersom man tok med buskapen og opphold seg i

⁴ Det ble senere opprettet en egen multekartlov (1970) som forbød plukking av kart, dvs før bæret slapp ham-sen. Loven er nylig opphevet.

flere sommeruker i området slått pågikk. Westrheim (1978), som omtaler dette i en hovedfagsoppgave om setring i Troms og Finnmark, viser til at setringen i Karasjokområdet gjerne var kombinert med laksefiske. Fra Vestre Jakobselv fortelles det om utstrakt bruk av utmarksslått. Dette skal ha tiltatt med innvandringen fra Finland og Nord-Sverige under siste halvdel av 1800-tallet (Vestre Jakobselv Utmarkslag 1996). I Varanger skal det ha vært mye utmarksslått, også på myrene (Sjøli 2001:133). Enkelte områder ble dessuten spesielt ryddet for formålet, men det var ikke vanlig med noen form for festekontrakt med staten (Nilsen 2003). Det var ofte store områder som ble brukt til slått, og denne aktiviteten etterlot seg omfattende spor i utmarka. Så sent som på 50-tallet fant man fortsatt eksempler på dette. Nilsen (2003) viser til at befolkningen hadde en dypt nedarvet tradisjon om at utmark var felles eie og ikke kunne underlegges eiendomsrett på linje med hus og gårder. I løpet av de siste årene på 50-tallet opphørte de siste utmarksslåttene.

Vedhogst, torving og sinking av sennegress har også vært sentrale sider ved utmarksbruken. I følge NOU 1994:21 (s.317) ble ikke torving alminnelig i Finnmark før i siste del av 1800-tallet. Spesielt i de områdene der det hadde funnet sted en viss avskoging, eller i ytre strøk uten forekomst av skog, økte bruken av torv til brensel til utpå 1930-tallet da kullfyring begynte å ta over. Vedhogging, utskjæring av torv og sinking av sennegress skal ha blitt strukturert gjennom de samme kollektivt orienterte bygdeordninger som gjelder for fangst og fiske.

3.8 Allmenn ferdsel og overnatting i utmarka: Hytter, gammer og buer, fjellstuer

3.8.1 Gammer, buer og hytter

I litteraturen går det fram at det har skjedd en utvikling, særlig etter andre verdenskrig ved at det skjøt fart i byggingen av private hytter og ved at fjellstuen i større grad ble tatt i bruk av turister. Fra gammelt av finnes det en rekke gammer og buer i utmarka som har vært nødvendig for å høste og bruke utmarka. I første rekke gjelder dette i forbindelse med reindrift, men også i forbindelse med fastboendes innlandsfiske, jakt, fangst og bærplukking⁵. Ofte hadde man flere gammer innenfor et ressursområde. Enkelte kunne ha blitt ført opp utelukkende med tanke på en høstingsaktivitet som for eksempel fiske. Gammene var dessuten et tegn på bruk og kan sees på som en markør for bruksrett til et bestemt vann eller område (Helander 2001, pkt. 1.3.1.2). En person eller familie kunne ha flere gammer, men som regel ble en gamle bygget i fellesskap av flere. I tråd med sedvanen hadde andre likevel bruksrett til gammene. I en del tilfeller ble også gammer som reindriftsamene hadde satt opp brukt. Folk som kom utenfra, enten de var på gjennomreise eller oppholdt seg over tid på vidda i forbindelse med jakt og fiske (som i Evjenth 1927, 1946) brukte fra tid til annet disse gammene. I Sør-Varanger og Pasvik finnes det fortsatt en god del tufter etter gammer som ble reist i forbindelse med utmarksslått. Utmarksslåttene og gammene der var som oftest også utgangspunktet for annen bruk av området, slik som bærplukking, jakt og fangst. Etter at utmarksslått tok slutt, fortsatte folk å bruke de samme områdene i forbindelse med bærplukking, jakt og fangst (Nilsen 2003).

Selv om det ikke ble vanlig med hyttebygging i moderne forstand før på 60-70-tallet, forekom det i årene etter krigen at små uthus/stabbur ble demontert og flyttet til områdene der utmarksslått hadde pågått inntil nylig. Ettersom det i gjenreisningstiden var få som hadde ressurser til å bygge hytter i moderne forstand, kom ikke dette i gang før alvor før fra midten av 60-tallet av (Eggeset 1991). Før den tid ble det likevel reist en del hytter, som regel svært enkle bygg der det ble anvendt forskjellige materialrester. Hyttene var både å finne inne i fjordene,

⁵ Denne praksisen ble senere (1967) formalisert i den såkalte gammeparagrafen i jordsalgslovgivningen. Her ble det etablert en ordning der gammer ble definert nærmere, og enkle saksbehandlingsregler som involverte kommunen, jordsalgsmyndighetene og reindriften før eventuell tillatelse til etablering.

der de klimatiske forholdene var mer attraktive om sommeren sammenlignet med byer og tettsteder ute ved kysten, men også i fjellområder innover mot vidda. Blant annet skal det ha bli bygget noen hytter i Repparfjorddalen allerede på slutten av 30-tallet (NOU 1994:21, s. 224). Det skal ha vært sjelden at det har vært festekontrakter involvert før dette ble gjort obligatorisk fra og med 1963. Disse enkle hyttene har trolig i stor grad dannet utgangspunkt for jakt, fiske og bærplukking (Eggeset 1991).

En anleggsvei som ble anlagt allerede i 1939 i forbindelse med en planlagt kraftutbygging medførte at det dukket opp noen enkle hytter i Kongsfjorddalen allerede på den tiden (Schulstad 2009:55-56). Da veien mellom Berlevåg og Tana kommer tidlig på 60-tallet kom det ennå flere hytter til. Fram til rundt 80-tallet dreide det seg om enkle krypinn som ble brukt i forbindelse med bærplukking og fiske.

Telegrafstuene lå på fjellovergangene mellom bosettingene fra fylkesgrensen mot Troms til Tana. De var plassert mer langs kysten enn fjellstuene. Telegrafhyttene ble stort sett fjernet når telegraflinjene ble tatt ned. Likevel står det fortsatt noen igjen, og som er åpne til allmenn benyttelse. For eksempel ligger det to åpne hytter på strekningen mellom Komagvær og Båtsfjord.

3.8.2 Fjellstuer

I 1938 var det 21 statlige fjellstuer. I tillegg var det 8 private fjellstuer, 16 telegrafstuer og to turistforeningshytter. Til sammen dreide det seg om 49 overnattingshytter for allmennheten. Antallet stuer og hytter utenom bebyggelse var omtrent 17. I tillegg kommer de låste telegrafstuene og de åpne ødestuene som ikke var nevnt i DNT's oversikt fra 1938. På Strekningen mellom Jotka og Mollisjok var det for eksempel en ødestue ved Lesjavri som ble fjernet på 80-tallet. På Varangerhalvøya ble det under arbeidet med telefonledninger reist en del såkalte linjehytter. En del av disse lå så langt fra bosetningen at de ikke ble brent av tyskerne, og har siden blitt brukt av både reingjetere og turfolk (Sjølie 2001:138) og trolig også av jegere og fiskere.

Fjellstuene ble på 1800-tallet opprettet for å betjene reisende embetsmenn og handelsreisende. I takt med veibygging og utvikling av andre kommunikasjonsformer, mistet fjellstuene denne funksjonen mer eller mindre helt etter andre verdenskrig. På denne bakgrunn har staten etter krigen solgt flere av fjellstuene til private (NOU 1978:18A, s.274).

I 1843 startet byggingen av de første fjellstuene i Finnmark finansiert av brennevinskassen i Finnmark. Hensikten var å ivareta behovet for sikkerhet og losji til statens embetsmenn som var på reise. Etter hvert ble sikkerhet og overnatting for reindrifta det viktigste formål for fjellstuene. Tidlig i forrige århundre begynner allmennheten å bruke fjellstuene under reiser og friluftsliv i Finnmark. I dag er allmennheten de viktigste brukerne av de tre fjellstuene Jotka, Ravnastua og Mollisjok som er igjen i Finnmark, og Norge. De tre fjellstuene her nord er også siste rest av et statlig fjellstuesystem som er nesten 900 år gammelt. Suolovuobme fjellstue ble etablert i 1843 som den første i Finnmark. Det ble bevilget 400 spesidaler av brennevinskassens fond samtidig som oppsitterne skulle få 40 Specidaler hver årlig (Theisen 1993b). Da hadde behovet for fjellstuer vært aktuelt en stund i Finnmark. Fjellposten som gikk fra Hammerfest til Haparanda om vinteren, startet opp i år 1799 og trengte overnattingssteder om vinteren. Presten Keilhau besøkte Finnmark i 1828. Han dro sammen med posten fra Alta til Karasjok i mars. De overnattet ute en natt og på Mollisjok den neste. Der fantes en tømmerstue den gang. Liknende ødestuer fantes flere steder i fylket for eksempel ved Assebakte, Jergul og ved Bussund (Vardø), men de var ikke betjente og kunne ikke kalles fjellstuer slik det var etablert lenger syd i landet. Like etter Suolovuobme ble Ravnastuen og Aiddejavre fjellstuer etablert i 1847 og Gargia fjellstue i 1859. Flere stuer ble bygd i årene som kom, både statlige og private. I DNT's årbok for 1938 finnes en opplisting som *"Veiledning for Finnmarksturister"* som i essens ga følgende oversikt over turistenes innkvarteringsmuligheter i fylket:

Statens fjellstuer

- Aiddejavre fjellstue, bebodd, 2 rom og 4 senger.
- Aleknarg fjellstue, bebodd, 3 soverom 18 senger.
- Beskenjarg fjellstue, bebodd, 2 soverom og 4 senger.
- Biggeluobbal fjellstue, bebodd, 2 soverom 8 senger.
- Gargia fjellstue, bebodd, 2 som med 4 senger, telefon.
- Grensefoss fløtekoie, ubebodd, et rom åpent, låst rom med fire brisker og madrass. Nøkkel hos skogvokter Nesheim ved Vaggetem.
- Holmestrand fjellstue, bebodd, 1 rom med 2 dobbeltsenger.
- Joatkajavrre fjellstue, bebodd, 2 soverom med 4 senger.
- Karasjok fjellstue, bebodd, 9 soverom og 17 senger, hotellmessig, telefon.
- Kobbfoss trallbanevokterbolig, bebodd, 3 soverom og 5 senger.
- Lappoluobbal fjellstue, bebodd, 2 rom med 4 senger.
- Levajok fjellstue, bebodd, 2 rom med 6 senger, telefon.
- Masi fjellstue, bebodd, 2 rom med 8 senger, telefon.
- Mollisjok fjellstue, bebodd, 2 rom med 4 senger.
- Nattvann fjellstue, bebodd, 3 soverom.
- Neiden fjellstue, bebodd, 12 senger.
- Ravnastua fjellstue, bebodd, 2 rom med 3 senger.
- Sjusjavrre fjellstue, bebodd, 2 rom og 4 senger.
- Skoganvarre fjellstue, bebodd, 15 rom med 27 senger, telefon.
- Skogfoss fjellstue, bebodd, 6 rom og 12 senger (nybygd i 1938).
- Suolovuobme fjellstue, bebodd, 2 rom og 4 senger, telefon.
- Store Kobbholmvatn fjellstue, ubebodd, 1 rom med sovebrisker.
- Vaggetem Eies av Toll og Justisvesenet, bebodd, 4 senger.
- Valjok fjellstue, bebodd, 2 rom og 5 senger.

Private fjellstuer

- Avzze, bebodd, 1 rom og 2 senger
- Beivasgiedde, bebodd, 1 gjesterom, loft med sengebrisker
- Lakselv, bebodd, 2 rom med 4 senger, telefon
- Miron, bebodd, 1 rom med 2 senger, telefon
- Nyrud, bebodd, 3 soverom med 6-8 senger
- Siccajavrrre, bebodd, 1 rom og 2 senger, telefon
- Sirma, bebodd, 12 senger, telefon
- Skogfossnakken skogstue (700 meter fra Skogfoss fjellstue), 1 rom + loft med 4 senger

Turistforeningshytter

- Repparfjord turiststasjon, eier Hammerfest og Omegn turistforening. Bebodd, 8 rom og 16 senger. Hotellmessig, telefon
- Svanvik turiststasjon, Sør-Varanger Turistforening, bebodd, 6 rom og 13 senger. Bad og elektrisk lys og telefon.

I DNTs oversikt fra 1938 er det i tillegg tatt med detaljerte beskrivelser av avstander til omkringliggende tettsteder og fjellstuer. Det står også hva man kan forvente å få kjøpt av proviant på fjellstuene og hvilken utrustning man må ha med seg. Selv om mange av fjellstuene lå i tilknytning til bygder måtte man gå for å komme dit. Gå måtte man også for å komme frem vinterstid da vegene ikke ble brøytet. Derfor foregikk turisttrafikken på denne tiden for det meste om sommeren. Påsketurer i Finnmark var imidlertid et fenomen i sin begynnelse. Heimbeck (1938) og Lindboe (1938) beskriver begge skiturer mellom tettstedene og fjellstuene i Finnmark i forbindelse med påsken. Ferdsele gikk med hesteskyss så langt det bar, for eksempel fra Alta til Gargia fjellstue. Så var fremkomstmiddelet ski og begge hadde leid reinskysst til bagasjen. Den

allmenne ferdsel og det allmenne friluftsliv i Finnmark på denne tiden foregikk i større grad enn nå langs ferdselsårer hvor der i dag går bilveg. Dagens ferdsel er flyttet vekk fra hoveddalførene og inn på fjellet. I tillegg nevnes 16 telegrafstuer i DNT's årbok. Disse var låste og den som ville bruke de måtte låne nøkkel. Den første merkede fotturten over Finnmarksvidda ble opprettet på slutten av 30-tallet (Ravnastua – Mollisjok). Utover dette ble det ikke merket flere ruter før et stykke inn på 50-tallet og senere, men et fåtall fotturister skal før dette fra tid til annen ha tatt seg fram på de gamle ferdselsårene mellom Karasjok og Kautokeino, mellom Kautokeino og Alta, og mellom Beskades/Laksefjord og Kautokeino (NOU 1978:18A, s. 275).

I en erindringsbok om oppveksten på fjellstua ved Skoganvarre går det fram at de besøkende var alt fra enkeltpersoner på vandring fra Finland til kystsamfunnene i nord på leting etter arbeid, via folk som var på reise for å besøke slektninger andre steder i fylket til enkelte eventyrere som fartet omkring på vidda for å fiske eller jakte ryper (Bergh 1992). Enkelte turister skal det også ha vært, men dette lot til å være sjelden, og forekom knapt før mot slutten av 30-tallet.

3.9 Utviklingen i tiårene etter andre verdenskrig fra ca 1950 til ca 1980

Det bildet som tegner seg i beskrivelsen av tiårene etter andre verdenskrig skiller seg klart fra tiårene før. Dels skyldes det trolig at tilgangen på datamateriale er forskjellig når vi ser på de to tidsperiodene. Dels skyldes det at de endringene man ser kimen til i mellomkrigstiden, slår ut i full blomst i fra 50-tallet og utover.

I årene før 50-tallet finnes det knapt tallmateriale som gjør oss i stand til å si noe særlig om allmennhetens bruk av utmark som ikke har utgangspunkt i subsistens- og næringsvirksomhet, om vi ser bort fra laksefiske og materiale knyttet til opprettelser av jeger- og fiskerforeninger og turistforeninger. Med andre ord er det lite materiale å finne om bruk av utmarka i *friluftslivssammenheng* før andre verdenskrig. Den litteraturen som finnes om utmarksbruk konsentrerer seg av gode grunner for det meste om produktiv virksomhet eller aspekter ved hverdagslivet i grendesamfunnene. I bygdebøker og erindringslitteraturen er perspektivet de fastboendes. I den grad disses bruk av utmarka hadde et friluftslivspreg, har det av forfatterne antakeligvis blitt sett på som så marginalt at det ikke har blitt tatt med. Enkelte steder er det likevel i bisetninger nevnt at for eksempel rypejakt av fastboende ble sett på som en fin avveksling fra annet arbeid, og at det slik sett også kan ha hatt et preg av sportsjakt. Schulstads (2009) beskrivelser av jakt og fiske på Kongsfjordfjellet i mellomkrigstiden gir også inntrykk av det der dreide seg om en blanding av sport, matauk og binæring.

Som nevnt kan man i mellomkrigstiden gradvis se konturene av de endringer som manifesterer seg i tiden etter andre verdenskrig. Det fremste er kanskje den aktive dannelsen av jeger- og fiskerforeninger, som et uttrykk for at en sports- og fritidsorientert bruk av utmarka begynner å bre om seg. Det samme gjelder etableringer av turlag og DNT-hytter som også starter opp i årene like før krigen.

Fra slutten av 50-årene og framover finner det sted en utvikling der bruken av utmarka gradvis blir mindre orientert mot subsistens og næring og i økende grad antar de formene vi kjenner igjen i begrepet friluftsliv. Denne endringen har selvsagt sammenheng med mange faktorer som vi var inne på i innledningen. Den vesentligste er trolig strukturelle endringer som medfører andre måter å livnære seg på og endringer i livsstil og bosetning, økt levestandard og økt mobilitet. I løpet av tiårene etter krigen ble større deler av befolkningen involvert i lønnsarbeid eller næringsvirksomhet, noe som i sin tur medførte av fylkets befolkning i langt større omfang enn tidligere ble integrert i en moderne pengeøkonomi. Dette medførte at ressursutnyttelsen av utmarka ikke lenger var materielt nødvendig eller rasjonelt, også fordi fiskeriene og jordbruket ble modernisert. Det tredje er at kommunikasjonene ble bedre, i første rekke som følge av veiutbyggingen som fant sted i tiårene etter krigen. Områder som tidligere ikke kunne nås uten lange dagsmarsjer, kunne man nå komme til i løpet av få timer i buss eller etter hvert egen bil.

Videre ble det også enklere å reise til Finnmark med offentlige kommunikasjoner og med egen bil.

3.9.1 Jakt og fiske

Det er først når folk flest fikk bedre råd og mer fritid at utmarksbruken går over til å bli del av folks fritidsutøvelse. Likevel er det, som tidligere påpekt i denne rapporten, tegn på at denne endringsprosess startet før krigen. For eksempel besluttet Fylkestinget i 1937 at garnfiske skulle begrenses til juli måned i innsjøen Cuonjajavre i Kautokeino kommune, mens stangfiske skulle være tillatt hele året (NOU 1994:21, s.318). Selv om dette indikerer at sports- og fritidsfiske begynner å gjøre seg gjeldende, er det klart at innlandsfiske lenge fortsatt å være en viktig ressurs for mange hushold som ikke stod sterkt økonomisk. I de første årene etter 2. verdenskrig, mens gjenreisningsarbeidet pågikk, er det i det hele lite som tyder på at endringene var store. På Gearretnjarga (halvøya mellom Revsbotn og Repparfjord i Vest-Finnmark) ble det etter krigen drevet en god del rypejakt. Som mange av områdene ved kysten er forholdene for snarefangst dårlige som følge av lite vegetasjon og det kan virke som man i disse områdene var tidlig ute med geværjakt på småvilt. Det ble også jaktet en del på hare. I Kokelv og Revnes ble det fisket etter innlandsfisk i vannene i nærheten. Det ble brukt både stang, oter og garn og det meste av fisket var til husholdsbruk. Det samme skulle gjelde i Repparfjord. Skjæring av sennegress pågikk også fortsatt etter krigen (se NOU 2001:34, pkt.4.2). I innlandet var det mange som fortsatte med snarefangst, blant annet fordi det fortsatt representerte en god inntektskilde (NOU 1994:21, s.216-217). I NOU 1994:21 (s. 317) vises det til at det ble fisket mye for husholdsbehov i Tana også i årene etter krigen. Delvis har denne kontinuiteten å gjøre med at folk flest hadde lite penger å rutte med og derfor fant det opportunt å fortsette å utnytte utmarksressursene på samme måte som i mellomkrigstiden.

På den andre siden er det heller ikke slik at tradisjoner forsvinner automatisk med endringer i økonomiske strukturer. Praksiser som opprinnelig ble etablert ut fra materielle og økonomiske funksjoner, kan ofte fortsette selv om de ikke lenger i samme utstrekning tjener disse funksjonene. I slike tilfeller handler det om at for eksempel at jakt- og fiskepraksiser mer får betydning for identitetsmessige forhold enn for det materielle eller økonomiske. Det siste finnes det også eksempler på i andre deler av landet der mataukfiske av en del begrunnes med at man fører lokale tradisjoner videre (Øian 2010). Det kan være grunn til å tro at utmarksbruken når det gjelder jakt og fiske i Finnmark i årene etter andre verdenskrig har vært preget av et slikt mangfold av motiver, som heller ikke er gjensidig utelukkende: Sport og fritid, matauk og tradisjon (se også Pedersen 1999).

Den tidlige interessen rundt forvaltningen av fiskevannene på Sørøya og Seiland, som det berettes om i Jakobsen (1986), var trolig både motivert av sportsfiskeinteresser og av behovet for mat og eventuelle inntekter som salg kunne medføre. I det hele er det grunn til å tro at de første tiårene etter krigen representerte en overgangsfase der matauk i forbindelse med fangst/jakt og fiske fortsatt var viktig økonomisk for mange, samtidig som flere og flere utøvde det samme primært i fritidsøyemed.

Det ble dannet flere lokale jeger- og fiskeforeninger rundt om i fylket i løpet av de første årene etter krigen. Vest-Finnmark JFF, og noen få lokallag ble, som tidligere omtalt, dannet allerede ganske tidlig i mellomkrigsårene, i første rekke som et organisatorisk redskap for å oppnå forpaktningssansvar for lakseelvene. De fiskeforeningene som kom til etter krigen synes å ha et bredere fokus. Det som i dag er Alta JFF ble stiftet i på Tverrelvdalen skole 1951 under navnet Østre Alta JFF, og en hovedmålsetning var å drive fiskekultivering i elver og vann.⁶ Skildringer av sportfiske i regi av lokale fra denne tiden finnes for eksempel i Hans Kr. Eriksens bok "Der laks leker og fugl flyr" (1970). Eriksen, opprinnelig fra Kiberg, skildrer i boka blant annet fluefiske i Komagelva i ungdomstiden sin på slutten av 1940-tallet.

⁶ http://www.njff.no/portal/page/portal/finnmark/lokallag/alta/artikkel?displaypage=TRUE&element_id=64169761

I etterkrigstiden får vi også flere eksempler på bøker og artikler i jakt og fisketidsskrifter som omhandler tilreisendes opplevelser i Finnmark. Den svenske folkelivsskildreren, fotografen og fiskeskribenten Hans Lidman skriver om både laksefiske og innlandsfiske i Finnmark særlig på 1950-tallet (se for eksempel Lidman 1958, 1959), men må ha vært på reportasjereiser i fylket allerede på 1940-tallet. Områder både i Varanger (Neiden og Komag), Tana, Karasjok og Porsanger beskrives. Brødrene Egil og Gunnar Aamodt, senere sentrale tillitsvalgte i Norges Jeger- og Fiskerforbund skildrer fisketurer der de drev fluefiske etter laks blant annet i Storelva i Lebesby, Børselv i Porsanger og Masjok i Tana i gjenreisningstiden på slutten av 1940-tallet (Aamodt og Aamodt 1984). På 1970-tallet øker omtalen av mulighetene for sportsjakt og sportsfiske i Finnmark, særlig gjennom bladet Villmarksliv (utgis første gang i 1974) og Torbjørn Tufte mange reportasjer og bøker som for alvor gjør for eksempel Laksefjordvidda kjent som fiskeområde, men som også skaper stor oppstand i Finnmark fordi mange mente Tufte med sine artikler ville føre til at fiskeressursene ble ødelagt som følge av overfiske. Konfliktene mellom lokale og tilreisende, særlig finske fiskere eskalerte utover på 1970-tallet og kuliminerte delvis på 1980-tallet i større prosjekter som hadde som mål å kartlegge effektene og omfanget av dette økte fritidsfisket (Gorter-Grønvik 1986, se grundigere omtale i kap 4).

3.9.2 Utmarksnæring i tilbakegang

I gjenreisningstida var det stort behov for å utnytte alle muligheter til både mat og inntekt og i denne perioden var det for eksempel stor aktivitet på multemyrene. Utover på 1970- og 1980-tallet er det tydelig at bruken av utmarka til det vi foran har kalt kommersielle forhold, dvs høsting for salg, går tilbake. På slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980 tallet oppnevner fylkestinget "Kjellmann Pedersenutvalget" (oppkalt etter utvalgslederen Turid Kjellmann Pedersen, se FFK (1986)). Utgangspunktet for utvalget er nettopp tilbakegangen i utmarksnæringen og ønsket om å stimulere disse næringene slik at de ikke dør ut men kan være et livskraftig alternativ. På denne tiden, men også senere, ble det etablert mer tematisk rettede satsninger i regi av både nasjonale og regionale myndigheter, for eksempel rettet mot yrkesfiske etter innlandsfisk. I Finnmark har det vært mange satsninger knyttet til dette særlig i Pasvik i Sør-Varanger, i Lesjavri i Karasjok og i Stuorajavri i Kautokeino. Også hva gjelder multer var det flere valg og forsøk i gang på denne tiden. Til tross for offentlig støtte både økonomisk og politisk, og omfattende samarbeid med fagmiljøer har satsningene ikke resultert i livskraftige etableringer (FFK 1986, NOU 1988:42 (s.46-48), Vorkinn et al. 2010). De samfunnsmessige endringene har vært så store at virksomheter som det rent ressursmessig eller biologisk ligger godt til rette for, allikevel ikke er økonomisk eller markedsmessig attraktive.

3.9.3 Hytter

Som allerede nevnt skjedde hyttebygging før andre verdenskrig sted i en ganske ubetydelig skala, mens det fra 50-tallet utover økte ganske kraftig. I 1965 ble det innført en lov som gjorde det nødvendig å feste tomt på statens grunn. Dette innebærer også at det ikke finnes en god oversikt over antall hytter før festeordningen ble lovpålagt. Dessuten skal det ha vært en utbredt praksis å bygge om gammer og overnattingsbuer til hytter (Eggeset 1991:28, Sjølie 2001). Fra midten av 60- tallet ble det meste av hyttebyggingen i Finnmark organisert i egne felt. Fra og med 1983 har det blitt gitt adgang til dispensasjon for å bygge enkeltstående hytter utenfor feltene. I enkelte kommuner har hyttepolitikken blitt sett på sentralt virkemiddel for å få folk til å bli boende i kommunen. Dette gjelder for eksempel Porsanger (se Eggeset 1991): 1972 var det 235 hytter i denne kommunen. Av disse tilhørte kun 91 personer bosatt utenfor kommune. I årene etter har pågangen vært stor. Dette gjelder også andre kommuner. Bare i 1988 ble søkte 300 om å få bygge hytte i Finnmark, mens ca. 1/3 fikk avslag i hovedsak på grunn av hensyn til reindrifta.

I tillegg til hyttebygginga har også andre overnattingsformer i forbindelse med utmarksbruk dukket opp. I en periode har såkalte gompier økt i antall. I områder der folk på ulovlig vis har latt disse stå igjen i fjellet om vinteren er det noen steder opparbeidet egne områder (Eggeset 1991:41). Andre steder har det blitt etablert lavvo-leire, som i nærheten av Lakselv. Her var det på 80-tallet en leir på ca. 40 lavvoer som mer eller mindre var blitt omformet til "hytter". Egge-

set (1991) understreker at hyttene, gompiene og lavvoene i Porsanger i stor utstrekning brukes i forbindelse med jakt og fiske.

3.9.4 Turgåing

Turgåing i moderne forstand, der ferdselen ikke er knyttet til annen virksomhet (som jakt eller fiske), var neppe spesielt vanlig før krigen. Dette hadde selvfølgelig sammenheng med at de fleste hadde ærender i utmarka i det meste av sitt virke. Endringene i livsstil, som fulgte av de strukturelle endringene i etterkrigsårene, resulterte i at det etter hvert ble etablert turlag i byer og tettsteder. Alta er særmerket i så måte ettersom et eget turlag ble etablert her allerede i 1955. Turlagene i de andre byene ble ikke startet før på 90-tallet. I Sør-Varanger ble det etablert et turlag allerede i 1930, med 80 medlemmer (mot 107 i 2010). Turlaget ble stiftet i forbindelse med opprettelsen av Svanvik turiststasjon. Denne stasjonen skal ha bakgrunn i et statlig politisk initiativ der denne turismesatsningen var et ledd i styrking av et utsatt grenseområdet (Randa pers medd, Sørensen 2010d; se øvrig Eriksen & Niemi (1981) om "den finske fare"). Om turistforeningen, turiststasjonen og markedsføringen av området ved Svanvik var et statlig eller lokalt initiativ er vanskelig å få eksakt svar på. Uansett skal turkulturen ha blomstret i årene etter, spesielt blant befolkningen i Kirkenes. I DNT's årbok for 1938 omtales Repparfjord turiststasjon som eid av Hammerfest og Omegn Turistforening (DNT, 1938). Nåværende Hammerfest og Omegn Turlag ble imidlertid etablert i 2007, som den siste lokalforeningen i DNT i Finnmark⁷. Hvilken aktivitet som har funnet sted i mellomtiden er ikke mulig å si noe om. Når det gjelder Alta turlag kan det dokumenteres aktivitet med rød t-merking og tilrettelegging av stier over Finnmarksvidda. I årene mellom 1958 og 1987 kan det imidlertid i liten grad kildebelegges aktivitet. I de to siste tiårene kan det imidlertid dokumenteres stor aktivitet når det gjelder hytter, fellesturer og merking av ruter (Alta og Omegn Turlag Årsmelding 1987-2009). Ved stiftelsen i 1953 hadde turlaget 53 medlemmer, mens medlemstallet fram til slutten av 80-årene lå på ca. 70. I 2010 har Alta og Omegn Turlag 187 medlemmer.

3.10 Oppsummering – perioden 1850 – 1980

Utmarksbruken i Finnmark var relativt ens over en periode på om lag 100 år. Fra rundt midten av 1800-tallet og fram til de første årene etter krigen var fylket preget av at de fleste livnærte seg gjennom selvbergingshushold der mangfold utnyttelse av utmarksressursene var sentralt. Spesielt gjelder dette de indre strøkene, men langs kysten og i fjordene var både rypefangst, innlandsfisk, bærplukking og utmarkslått også viktig. Til dels store arealer ble anvendt i dette henseendet. Fiskevann, fangsterreng og muldebærland kunne ligge dagsmarsjer fra bostedene og folk bodde gjerne i gammer eller buer som var oppsatt til formålet. Fram til forrige århundre var det aller meste av høstingen i utmarka til husholdsbehov, mens en mer næringsrettet utnyttelse ble mer framtrendene fra begynnelsen av 1900-tallet av. Spesielt kan se ut til at rypefangst har representert en av de fremste måtene å skaffe seg kontakter på i mellomkrigstiden. Innlandsfiske ga imidlertid også kontantinntekter for mange familier eller enkeltpersoner. Salg av multer var også en sentral inntekstkilde i mellomkrigstiden, og ikke minst i løpet av de første årene etter krigen.

Ser vi nærmere på forskjeller i dette bildet, trer det fram et skille mellom innlandet og samfunnene som ligger ved kysten og i fjordene. Jevnt over virker det som om utmarkas betydning var mindre og mer tilfeldig her. Dette har trolig sin hovedårsak i at folk her livnærte seg ved såkalte kombinasjonsbruk, der sjøfiske og jordbruk kombineres. Dette var tidkrevende virksomhet, samtidig som det ga flere bein å stå på rent husholdøkonomisk. Like fullt er det også betydelige forskjeller kyst- og fjordsamfunnene i mellom. Spesielt fra en del bygder i de indre fjordstrø-

⁷ I 2008 ble turlaget Tuvrrahasat/Kautokeino Turlag stiftet. Laget er ikke med i DNT men har et samarbeid med DNT om stimerking og medlemmer av laget har deltatt på merkekurs i DNT. Turlaget hadde over 100 medlemmer i oppstartåret da det var gratis. Nå er det ca 50 betalende medlemmer (Andersen pers medd.). Mer info på www.tuvrrahasat.no.

kene for eksempel i Nesseby og Porsanger fortelles det om en form for utmarksutnyttelse som skiller seg lite fra den som fant sted lenger inn i landet.

Allerede fra slutten av 1800-tallet finner vi innslag av tilreisendes bruk av utmark. I første omgang handlet dette om engelske sportsfiskere som leide seg fiskerett i lakseelver. Siden finnes det eksempler på at også borgerskapet i tettstedene utøvde sportsjakt og sportsfiske i enkelte deler av fylket. Det finnes indikasjoner på at dette innslaget økte jevnt utover i mellomkrigstiden, blant annet ved dannelser av jeger- og fiskeforeninger. Det er først etter krigen at en friluftslivsmessig bruk av utmarka begynner å bli vanlig. Det faktum at innbyggerne i fylket - i det minste gradvis og delvis - ble inkludert i moderniseringen av økonomien og i den framvoksende velferdsstaten, resulterte i at folk fleste ble mindre avhengig av utmarksressursene både i subsistens- og næringssammenheng. I stedet vokser det etter hvert fram en friluftsmessig bruk av utmarka, som man kunne ane konturene av allerede i mellomkrigstiden. Ikke desto mindre vitner flere beskrivelser om at de mer tradisjonelle formene for utmarksutnyttelse mange steder fortsatt til langt inn 60-tallet.

4 Resultater – nyere tids bruk

4.1 Generelle undersøkelser om utmarksbruk og friluftsliv i Finnmark fra nyere tid

4.1.1 Friluftsliv i Finnmark i 1988 og i 2004

Folks friluftsliv og naturbruk preges av flere faktorer, men tilgangen på natur er vist å prege aktivitetssomfang og aktivitetstyper.

Av nyere, mer generelle undersøkelser om friluftsliv og naturbruk i Finnmark er NIBRs arbeider i siste halvdel av 1980 sentrale arbeider. I en tredelt utredning belyses deltagelse, konfliktområder og friluftslivets planstatus. Alle undersøkelsene er oppsummert i en egen rapport av Bysveen (1988). Innledningsvis refereres og drøftes funnet om at muligheten for aktiviteter i naturen er en viktig levekårsfaktor for befolkningen i Finnmark. Av en rekke mulige årsaker til gode levekår, deriblant sosial tilhørighet, arbeidsforhold, utdanningsmuligheter og boforhold, rangeres friluftslivsmulighetene på topp. Utrederne mener dette er influert av at undersøkelsens tema er nettopp friluftsliv, men konkluderer allikevel at friluftslivsmulighetene åpenbart er et viktig aspekt også i bosettings- og lokaliseringsdebatten i fylket. I en undersøkelse av deltagelse i ulike friluftslivsaktiviteter sammenlignes deltagelsen blant et tilfeldig utvalg av finnmarsbefolkningen med tilsvarende tall for et nasjonalt utvalg. Sammenligningen viste at særlig høstingsaktiviteter som jakt, innlandsfiske, isfiske etter innlandsfisk, laksefiske og bærplukking er mer utbredt blant finnmaringer enn blant nordmenn generelt. Både jegere og fiskere i Finnmark preges av rekreasjonspregede motiver som spenning og trivsel, mens mataukmotiver er lite framtrekkende i Bysveen's undersøkelse (1988).

I delrapporten om konfliktområder identifiseres følgende områder som spesielle utfordringer i Finnmark:

- Forholdet mellom utmarksnæring og friluftsliv (hvordan skal utmarka høstes, og hvem skal høste?)
- Forholdene omkring motorisert ferdsel i utmark (motorisert kontra umotorisert friluftsliv)
- Arealbruk og aktiviteter i forbindelse med hytter (hytteutvikling versus reindriftsinteresser)
- Konfliktsituasjoner knyttet til turisttrafikk

I spørreundersøkelsen kartla en befolkningens syn på hvilke utmarksressurser som bør forbeholdes visse grupper. Generelt hadde lokalbefolkning i indre del av fylket, særlig i jordbrukspregede områder et mer restriktivt syn enn befolkning i kystkommunene på hvem som skulle gis fortrinnsrett. Garnfiske i ferskvann, elgjakt og snarefangst på rype er de høstingsformene som befolkningen er mest restriktive i forhold til. Det er et mer liberalt syn på hvem som kan plukke multebær. Forfatteren vurderer konfliktene omkring disse ressursene mer som sosiologiske konflikter enn som ressursmessige konflikter, dvs der å slippe til andre grupper medfører mulighet for overbeskatning av disse ressursene.

For å studere om finnmaringenes utmarksbruk har forandret seg de siste ca 15 årene har vi fått tilgang til, og gjort en reanalyse av friluftslivsundersøkelsen gjennomført av SSB i 2004. I denne undersøkelsen ble i alt 4 730 personer intervjuet i hjemmet, noe som medfører at det er muligheter for å analysere friluftslivsvanene til Finnmarksrespondentene separat, og sammenligne disse med landsgjennomsnittet. Vi vil allikevel understreke at det kun er litt over 70 respondenter fra Finnmark og følgelig må sammenligningen vurderes med dette i mente. Allikevel er hovedinntrykket at bildet som presenteres i NIBR rapporten fra 1980-tallet bekreftes (tabell 1). Vi ser at andelen av finnmaringene som deltar i småviltjakt, laksefiske, innlandsfiske, bærplukking og snøscooterturer er høyere enn landsgjennomsnittet. Andelen finnmaringer som sykler i naturen, ror/padler og er på båttur, soler og bader og benytter alpinanlegg er lavere enn landsgjennomsnittet.

Tabell 1. Deltagelse i friluftsliv blant befolkningen bosatt i Finnmark i 2004 sammenlignet med befolkningen i hele landet (N = 77). Kilde SSB 2004.

<i>Aktivitet</i>	<i>Andel deltagere i Finnmark</i>	<i>Andel deltagere - landsgjennomsnitt</i>
Laksefiske i ferskvann	22	12
Ferskvannsfiske	42	30
Storviltjakt	3	4
Småviltjakt	12	6
Bærplukking	49	35
Hundekjøring	1	1
Snøscootertur	37	6
Ro, padletur	7	20
Sykkeltur	26	47
Gåtur alle typer	98	80
Badetur	55	78
Alpinanlegg	7	23
Båttur	26	52

4.1.2 Utmarksbruk i Kautokeino

En undersøkelse gjennomført av Riseth et al. (2009) beskriver naturbruk blant befolkningen i Kautokeino i 2009. Undersøkelsen er basert på et tilnærmet representativt utvalg av befolkningen på ca 300 personer (ca 13 % av befolkningen). Kommunen er preget av en stor andel samisk befolkning der mange fortsatt driver tradisjonelle primærnæringer. For eksempel er over 40 % av befolkningen i kommunen knytta til reindrift (Riseth et al 2009)⁸. Undersøkelsen avdekker at befolkningen i kommunen bruker naturen på en allsidig og omfattende måte. Av de med tilknytning til reindrifta tilbringer over 50 % mer enn to måneder i utmarka, mens av de fastboende er det drøyt en tredel som bruker minst en måned i utmarka.

Nesten fire av fem plukket bær, litt flere hadde fisket, og samme andelen hadde også hogd ved eller høstet annet plantemateriale. Tre av fem hadde vært på tur, mens to av fem hadde hatt dyr på beite i utmarka (de aller fleste av disse var i reindrift). Omtrent en av tre oppga at de hadde drevet jakt eller fangst. Under en av ti driver med transport av turister eller utleie av hytte. Det er ikke så store forskjeller mellom de med tilhørighet til reindrifta og de øvrige, bortsett fra at reindriftssamene drar mindre på tur og driver litt mindre med jakt/fangst og høster noe mer trevirke/plantemateriale. De fleste bruker utmarka til mange formål. Når det gjelder bær er multer viktigst, men også blåbær og tyttebær plukkes av mange. Røye er den fiskearten som flest fisker, mens sik er nummer to og ørret nummer tre. Fiske drives nesten like mye av kvinner som menn, og i røyefisket er det faktisk noe flere kvinner enn menn som deltar. Reindriftssamene fisker mer laks og marin fisk enn de fastboende. Røyefisket er primært et vårfiske på isen, mens sikfisket skjer sommerstid. Når det gjelder trevirke og høsting av annet plantemateriale er vedhogst den klart viktigste, men det er fortsatt nesten to av tre som oppgir at de skjærer sennegrass til skohøy. Ved til eget bruk hentes i like stor grad av fastboende som reindriftssamer, mens skjæring av sennegrass er langt mer utbredt blant reindriftssamene enn de andre. Høsting av materialer til gjerder og bygg er også vanligere blant de med tilknytning til reindrift. Når det gjelder å dra på tur så er kaffetur med bål vanligst og over fire av fem av de som har vært på tur har vært på kaffetur. Nesten like mange har vært på skutertur mens nesten to av tre som har vært på tur har vært på skitur. Snøskuter og firehjuling er de mest brukte transportmidlene i utmarka (9 av 10 har brukt skuter og 7 av 10 firehjuling). Men over halvparten har

⁸ Personer i reindrifta har som nevnt rettigheter til jakt, fangst og fiske etter reindriftsloven og tilhører i utgangspunktet ikke allmennheten når de benytter seg av disse rettighetene slik allmennheten er avgrenset i denne utredningen. Men i Riseths undersøkelse framgår det for eksempel ikke når personer med tilknytning til reindrifta driver fiske eller jakt utenom de periodene og de områdene som de har rettigheter etter nevnte lov og følgelig er en del av allmennheten, og for helhetens skyld er utmarksbruken både til personer med tilknytning til reindrift og utenfor reindrift interessant.

også brukt båt med motor og ca en av fire har brukt bil. Folk drar gjerne over ganske lange avstander. Til slutt i undersøkelsen har forfatterne spurt om viktige årsaker til bruk og høsting i utmarka og forfatterne konkluderer med at bruken synes å forene tradisjon og modernitet.

Totalt sett gir denne undersøkelsen et bilde av at folk i Kautokeino har en langt mer aktiv bruk av utmarka enn en gjennomsnitts finnmarking, og der bruken ikke har samme rekreasjonsorientering som i fylket generelt. Analysen av friluftslivsundersøkelsen fra 2004 viser at finnmarkingene er mer aktive utmarksbrukere enn en gjennomsnitts nordmann, særlig hva gjelder høstingsaktiviteter og motorisert ferdsel i utmarka.

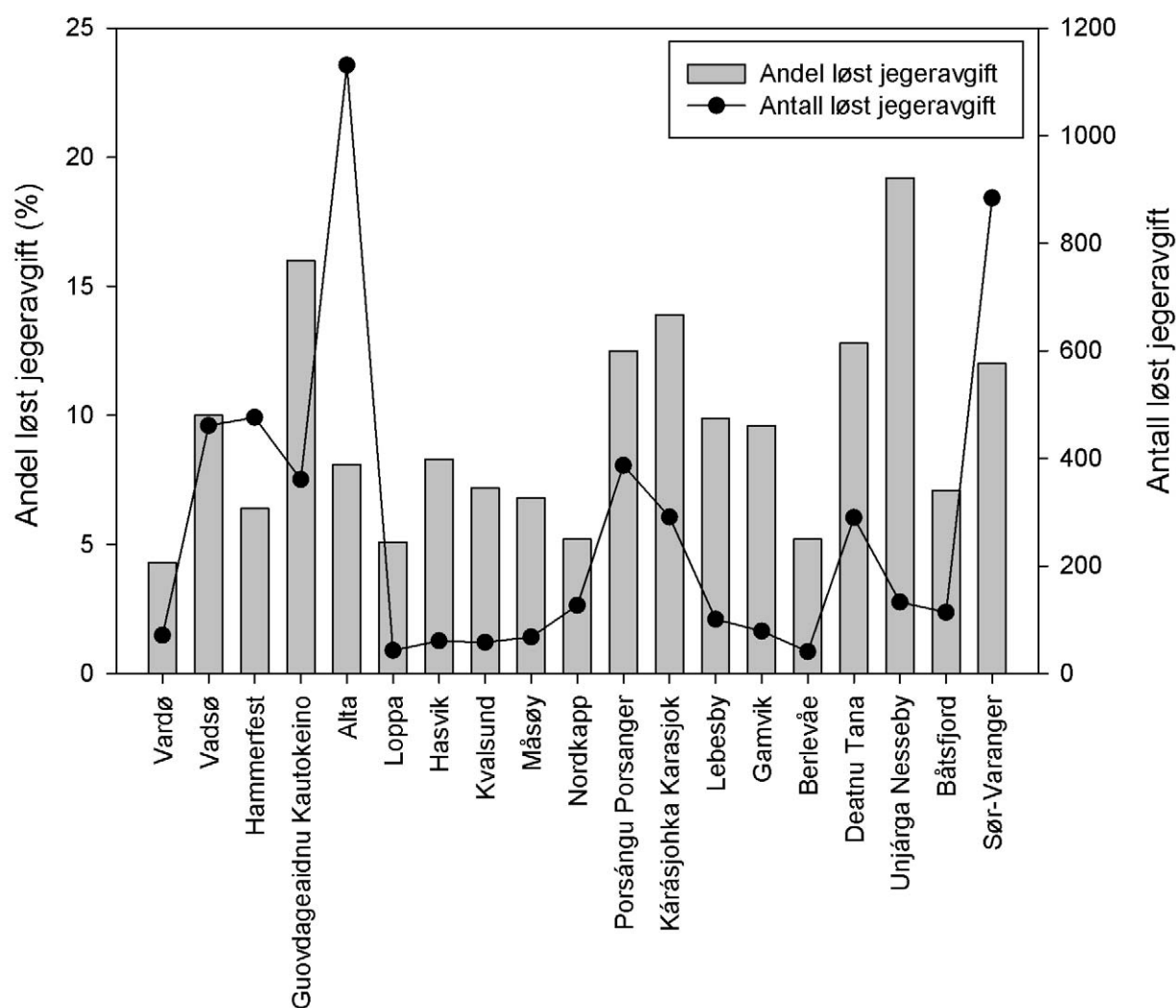
4.2 Jakt

Alle som driver jakt og fangst i Norge er pålagt å løse jegeravgift (lov om viltet av 1987). For jaktåret 2009/2010 var det i alt 5177 personer med løst jegeravgift bosatt i Finnmark. Dette tilsvarer over 9 % av befolkningen mellom 16 og 80 år. Av disse var over 10 % kvinner, og fylket har dermed den høyeste andelen kvinnejegere i landet. På landsbasis var det til sammenlikning ca 5 % av befolkningen mellom 16 og 80 år som løste jegeravgiften for jaktåret 2009/2010.

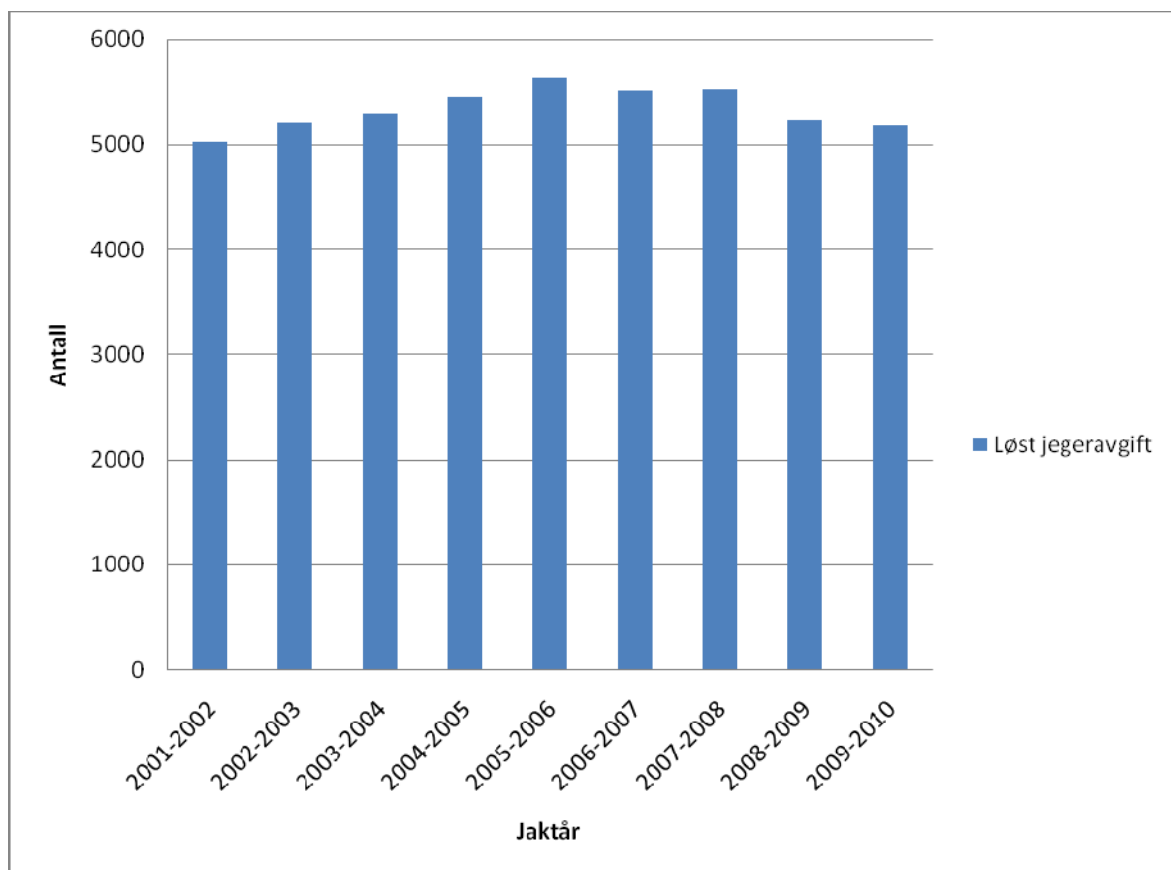
Figur 2 viser antallet jegere i ulike kommuner og andelen av befolkningen som løser jegeravgift i de enkelte kommunene. Vi ser i figur 2 at antallet jegere er størst i de mest folkerike kommunene og høyest i Alta og Sør-Varanger. Alta har ca 1200 aktive jegere, og Sør-Varanger nesten 900. Færrest jegere bor det i de folketallsmessige små kommunene Loppa og Berlevåg. Ser vi på andelen aktive jegere i de enkelte kommunene, så ser vi at den er høyest i Nesseby, sammen med Kautokeino⁹ og Karasjok. Men også Tana, Porsanger og Sør-Varanger har jegerandeler på over 10 %, om vi tar utgangspunkt i antallet løste jegeravgifter. Lavest andel jegere er det blant de bosatte i de ytre kystkommunene.

Andelen aktive jegere blant finnmarksbefolkningen ser ut til å være relativt stabil (figur 3) på 2000-tallet, men med noe høyere antall personer som løste avgiften midt på 2000 tallet enn i starten og de siste to årene. Dette kan ha sammenheng med at flere er interessert i å jakte når det er bra viltbestander og som beskrevet i senere avsnitt var det gode småviltbestander midt på 2000-tallet.

⁹ Vi ser at andelen i Kautokeino som i Riseth et al (2009) sin undersøkelse oppgir at de drev jakt eller fangst er mer enn dobbelt så høy som andelen som faktisk løste jegeravgift i kommunen (ca 35 % mot 17 %). Vi antar at dette avviket i hovedsak dels skyldes at spørreundersøkelser om jakt, fiske og friluftsliv rent generelt og som hovedregel overestimerer deltagelsen (se ramme i kap 2 og for eksempel NRC 2006 for nærmere drøfting av årsaker til overestimerer), dels at folk er med på jakt uten at de i juridisk forstand jakter selv.

Figur 2. Antall personer bosatt i Finnmarkskommunene som løste jegeravgiften i jaktåret 2009/2010 og andelen av befolkningen mellom 16 og 80 (pr. 1.1. 2010) år som hadde løst avgiften. Kilde: Jegerregisteret/SSB.

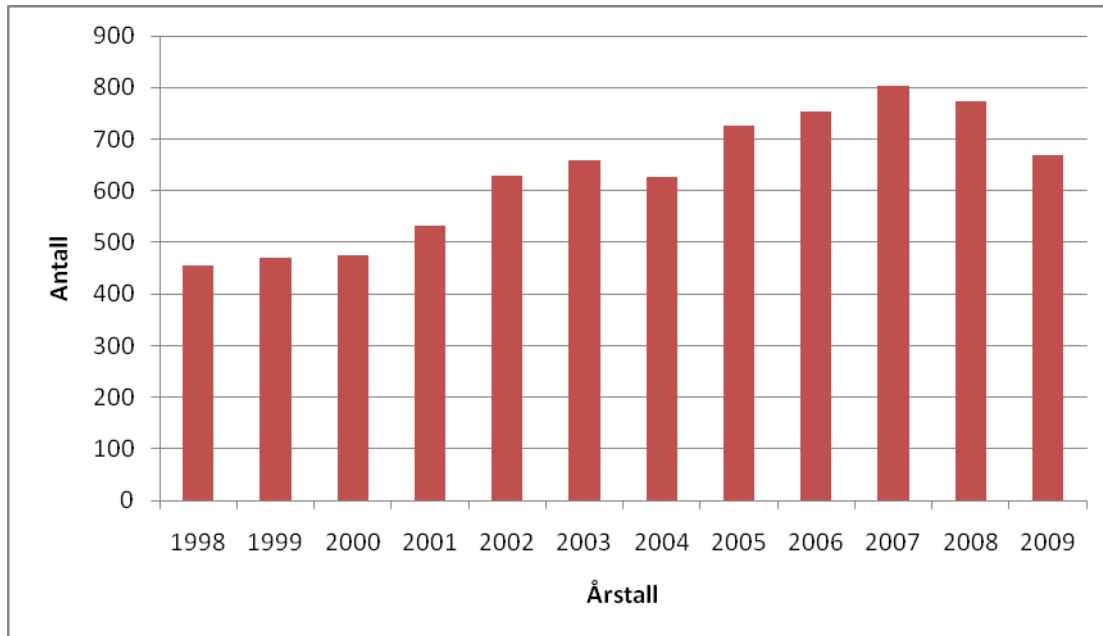
Figur 3. Antall personer bosatt i Finnmark som løste jegeravgiften jaktårene 2001-2002 til 2009-2010. Kilde: SSB.

4.2.1 Hjorteviltjakt

I løpet av de siste tiårene har elgen vokst frem som en viktig ressurs i Finnmark (Johnsen 2007). Elgjakt har i takt med veksten i stammen utviklet seg fra en aktivitet for noen få jegere i Sør-Varanger, Alta og Karasjok/Porsanger, til en aktivitet som engasjerer mange jegere og jegermiljøer over så å si hele fylket. Utviklingen vises godt om vi ser på fellingsstatistikken for elg i fylket. Antallet felte elg har økt fra rundt 100 omkring 1980 til mellom 600 og 800 elg de siste årene. Sterkest var veksten fra midten av 90-tallet til midten av 2000 tallet. På 2000-tallet har antall felte dyr økt fra om lag 400 til rundt 800 i 2007 og deretter falt litt de siste par årene (figur 4). De viktigste elgjaktområdene i fylket er særlig østfylket, med Tana, Nesseby, Karasjok og Sør-Varangerområdet, området Karasjok-Porsanger som et annet område, og Alta som et tredje område. Men det felles nå elg i de fleste Finnmarkskommunene, også på kysten. Siste kommune som åpnet for elgjakt var Nordkapp i 2006.

Allmennhetens elgjaktaktivitet er som nevnt i første rekke et resultat av elgbestanden, dernest av reglene for tildeling av elgjakt. Frem til opprettelsen av Finnmarkseiendommen ble elgjakten forvaltet av Statskog (tidl. Direktoratet for statens skoger) etter den såkalte 60/40 regelen. Bakgrunnen for dette var et vedtak i Direktoratet for naturforvaltning (1990) om forvaltning av elgjakt på statsgrunn om at "innenbygds kan gis et visst fortrinn, dog ikke slik at mer enn 60 % kan forbeholdes innenbygdsboende". Vedtaket innbar at Statskog etablerte en praksis der 60 % av jakta ble fordelt blant kommunens innbyggere, deretter ble de gjenværende 40 % fordelt i konkurranse mellom de innenbygds jegere som ikke fikk jakt innenfor 60 % tildelingen, og interesserte utenbygds jegere. I praksis har dette bidratt til at det i fylket som helhet er opp mot 90 % av jaktvaldene som tildeles innenbygds jegere. Kun en liten andel gikk til jaktlag med ad-

resse utenfor Finnmark. Vi har gjennomgått statistikk over søkt og tildelt elgjakt i perioden 1998 – 2006 da det fortsatt ble tildelt noe jakt til jegere bosatt utenfor fylket. I denne perioden er det til sammen tildelt jakt til 76 jaktlag der jaktleder har bostedsadresse utenfor Finnmark. Av disse var de aller fleste hjemmehørende i Troms fylke, først og fremst Nord-Troms. Men det fantes også enkelte lag med adresse på Vestlandet, i Trøndelag og på Østlandet.

Figur 4. Antall felte elg i Finnmark 1998 - 2009. Kilde: FeFo.

Med etableringen av Finnmarkseiendommen er elgen en ressurs der hovedregelen er at den er forbeholdt fylkets befolkning (finnmarkslovens § 23). Bortsett fra at jaktlag med adresse utenfor fylket ikke lenger tildeles jakt, er mye av tildelingspraksisen fra før 2006 beholdt. For elgjakten høsten 2010 er det registrert og tildelt jakt til i alt 256 jaktlag. Antallet jegere (inkl jaktlagsleder) på hvert lag varierer i all hovedsak mellom 4 (minimum antall) og 8. Med et snitt på 5,5 – 6,0 personer per jaktlag tilsvarer dette at om lag 1 400 – 1 500 personer nå jakter elg i Finnmark årlig. Disse tallene tilsvarer omtrent det nivået og det antallet jegere som har vært involvert i elgjakt de siste fem årene (Sundland pers. medd.).

Jaktlag regnes som innenbygds jaktlag dersom jaktlederen og minst halvparten av jegerne har adresse i kommunen. Samlet sett er om lag 90 % av jaktlagene i Finnmark å anse som innenbygds jaktlag. I noen kommuner er alle lag innenbygds lag, mens det i andre kommuner er et betydelig innslag av lag definert som utenbygds, dvs bosatt i andre finnmarkskommuner. Kommuner med relativt lavt befolkningstall og stor elgbestand har størst innslag av utenbygds jegere, og per 2010 er Nesseby den kommunen med flest utenbygds jaktlag. Sør-Varanger er trolig kommunen med størst udekt etterspørsel etter elgjakt (Sundland pers. medd.). Enkelte utlendinger og en del norske statsborgere bosatte utenfor fylket jakter fortsatt elg i fylket gjennom deltagelse på jaktlag som oppfyller kriteriene over. Majoriteten av disse er trolig personer med tilhørighet til Finnmark gjennom familie eller venner. De siste par årene har det vært diskusjon om hvordan elgjakta i Finnmark skal fordeles innenbygds jegere og andre finnmarksjegere. Overnevnte praksis er blant annet klaget inn for Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet, og deres uttalelse igjen har avstedkommet en interessant diskusjon både om administrering og organisering av elgjakten, om forståelsen av Finnmarkseiendommen som rettssubjekt og om FADs mulighet for å instruere FeFo.

4.2.2 Småvilt

Jakt og jaktdeltagelse

Fylket har flere viltressurser som klassifiseres som småvilt. Dette er i første rekke lirype, fjellrype, hare, men også en rekke andre jaktbare arter forekommer, som flere arter ender og gjess, orrfugl og storfugl, ulike sjøfuglarter, rev, andre mindre rovdyr og kråkefugl. Det er imidlertid særlig lirype, fjellrype og hare som er de mest jaktede artene og som utgjør en stor del av det totale antallet felt småvilt. Disse utgjør ofte minst 90 % av alt felt småvilt (tabell 2).

Fellingsstatistikken (tabell 2) viser også at det årlige antallet felt småvilt varierer mye de siste ti årene - mellom ca 30 000 og over 100 000 småvilt. Årsaken til den store variasjonen er at produksjonen av særlig rype, men også andre arter varierer mye mellom år.

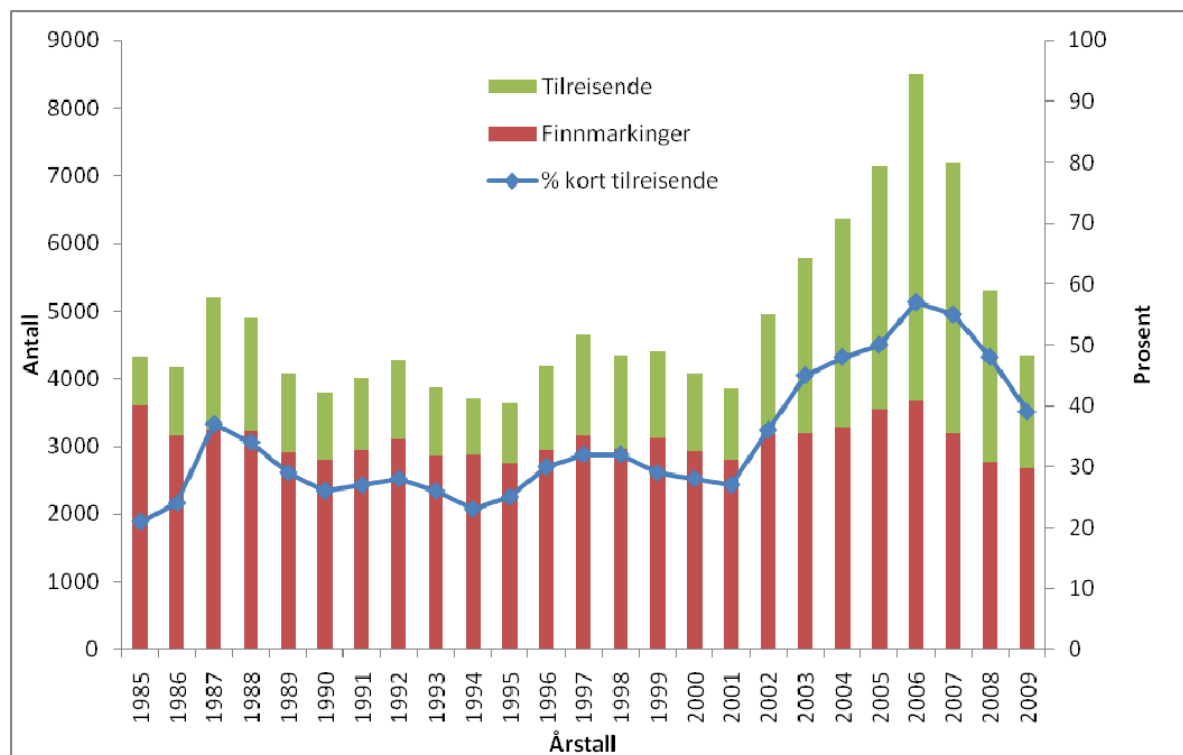
Tabell 2. Antall felt småvilt registrert av SSB for jaktårene 2000-2001 til 2009-2010 i Finnmark. Kilde: SSB.

Jaktutbytte småvilt fordelt på jaktårene 2000-2001 til 2009-2010										
Finnmark Finnmárku	2000- 2001	2001- 2002	2002- 2003	2003- 2004	2004- 2005	2005- 2006	2006- 2007	2007- 2008	2008- 2009	2009- 2010
Småvilt i alt	60 200	56 798	83 200	99 991	96 976	113 315	104 267	86 705	38 149	30 000
Lirype	29 900	32 109	55 542	67 957	67 608	82 321	77 747	58 277	18 933	15 150
Fjellrype	23 100	17 360	20 105	22 635	21 610	22 413	18 983	19 356	9 834	7 700
Storfugl/orrfugl	260	429	534	481	340	343	290	205	96	70
Hare	1 560	1 391	1 536	2 607	2 661	2 488	2 338	3 229	3 231	3 230

Figur 5 viser antall solgte småviltjaktkort i fylket i perioden fra 1985 til jaktåret 2009-2010. Vi ser at perioden preges av en stabil periode fra starten til omkring år 2002. Da ble det solgt mellom 4 000 og 5 000 kort årlig, herav ca 30 prosent til tilreisende. I perioden 2001 til 2007 var det en sterk vekst i kortsalget og i 2006 ble det solgt over 8 000 kort. Veksten i denne perioden skjedde i all hovedsak i andelen kort solgt til jegere bosatte utenfor Finnmark og andelen kort solgt til tilreisende økte til over 50 %. I perioden etter 2006 har antallet kort og andel tilreisende blitt redusert. Dette har trolig sammenheng med nedgang i rypebestanden og etterhvert strammere reguleringer (kvoter ble første gang innført i Kautokeino kommune i 2007, og deretter for hele Finnmarkseiendommen).

En undersøkelse fra midt på 1990-tallet (Aas & Vinsand 1996) kartla jegerne som jaktet småvilt i de tre nordnorske fylkene. Den viste at av de tilreisende jegerne i Finnmark var ca 60 % fra Sør-Norge, 25 % fra Troms og Nordland og ca 15 % fra Midt-Norge. Undersøkelsen viste også at de tilreisende stort sett jaktet i starten på jakta, mens de lokale også jaktet senere. Det var mindre vinterjakt i Finnmark enn i Troms og Nordland. Undersøkelsen delte også jegerne inn i to hovedgrupper; den engasjerte hundejegeren som prioriterer lirype, og den middels interesserte støkkjegeren som jakter både li- og fjellrype. Nesten alle tilreisende tilhører hundejegerkategorien, mens ca halvparten av finnmarksjegerne havner i denne gruppa. Denne gruppa jakter mest tidlig i sesongen, men de lokale jakter også senere og også litt om vinteren. Støkkjegerne domineres av lokale jegere og de jakter mest på seinhøsten og mindre om vinteren enn hundejegeren.

Antallet utenlandske småjegere i Finnmark er lavt, siste jaktår var det 55 utenlandske kortkjøpere. De fleste av disse var finske jegere (Asbjørnsen pers medd.).

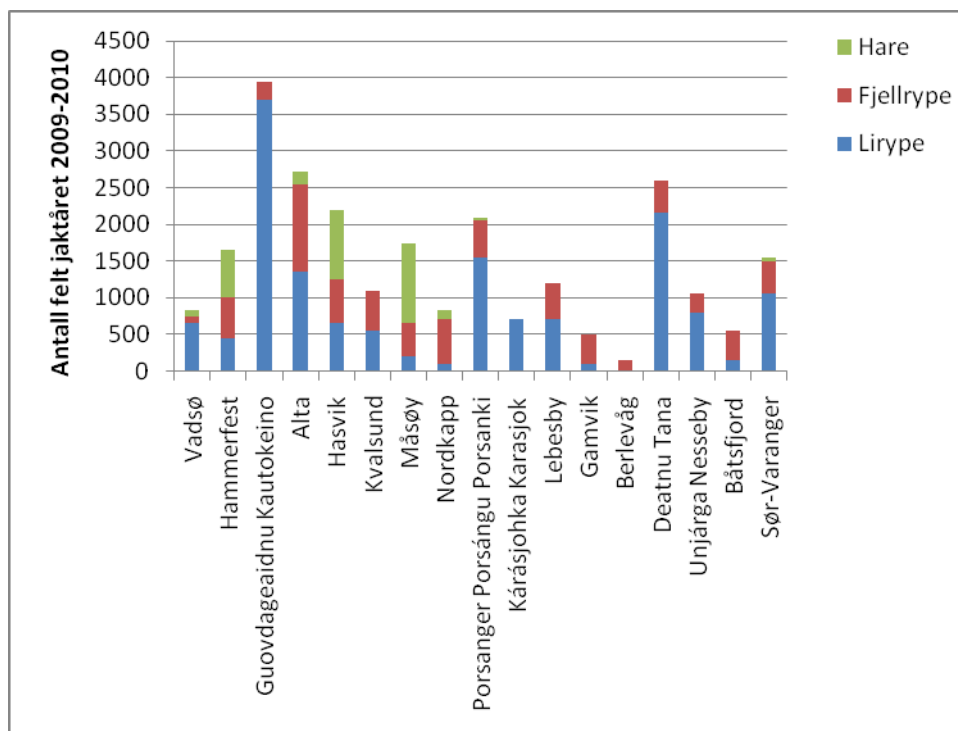
Figur 5. Antall solgte småviltjaktkort til Finnmarkinger og bosatte utenfor fylket i perioden 1985-2009 (jaktår, dvs slik at 2009 tallene er for jaktåret fra 2009/2010). Tallene er ikke direkte sammenlignbare fordi typene kort som er tilbudt har endret seg opp gjennom årene. Men mye av finnmarkingenenes kort er sesongkort, mens mye av kortsalget til de bosatt utenfor fylket er ukeskort. Kilde: FeFo.

Selv om jakt på lirype, fjellrype og hare dominerer betydelig, jakes det også på annet småvilt. Enkelte former har fått mye fokus til tross for at den har et beskjedent omfang. Ett slikt eksempel er vårjakten på ender i Kautokeino kommune.

Bruken av ulike områder til småviltjakt

I den grad vi kan si noe nærmere om bruken av ulike områder til småviltjakt, finnes det informasjon på kommunenivå for de siste årene om hvor mye vilt som er felt i ulike kommuner i fylket. Figur 6 viser antall felt hare, lirype og fjellrype (de klart viktigste småviltjaktartene) i de ulike finnmarkskommunene for siste jaktår (2009-2010). Selv om denne statistikken er blitt mer presis de siste årene er den fortsatt trolig litt unøyaktig.

Figur 6 viser at kommunene Kautokeino, Tana, Alta og Porsanger rapporterer om mest felt småvilt av de tre viktigste artene. Vi ser at jaktutbyttet i betydelig grad befester en forståelse om at jakt foregår og vilt felles der det er typiske biotoper for de ulike artene. Vi ser at det felles mye hare på øyene i vestfylket, områder som er vel kjent for sterke harebestander. Kommuner som Hasvik og Måsøy er de viktigste. Fjellrype finnes mer langs kysten og i mer karrige områder mens lirypa dominerer innover i fjordene og i indre del av fylket. Mens Kautokeino og Tana preges av felling av lirype, er fjellrype viktig i Alta. Selv om fangsten ikke bare gjenspeiler jaktinnsatsen er det grunn til å tro at fellingstatistikken for disse artene også gir viktige indikasjoner om jaktomfanget av hhv lirype-, fjellrype- og harejakt i de ulike kommunene. Det bør bemerkes at jaktåret 2009-2010 var et svakt rypejaktår.

Figur 6. Antall felt vilt i finnmarkskommunene for jaktåret 2009-2010. For kommunene Loppa, Vardø var det ikke rapportert noe felt vilt og disse kommunene er ikke vist i figuren. Kilde: SSB.

FeFo og Jordsalgskontoret har både for å styrke forvaltningen av rypa og redusere trengsel og konflikter mellom jegere, kartlagt hvilke områder som har mye småviltjakt. På 1990-tallet publiserte Jordsalgskontoret såkalte jakttrykkskart som grovt skisserte områder med mye jakt (trolig i første rekke rypejakt). For inneværende jaktår har FeFo laget en ordning der jegerne skal melde fra hvilke jaktfelt de skal jakte i den enkelte jaktdag. Registreringen gir, selv etter kun ett års funksjon en svært god oversikt over jaktinnsatsen i ulike felt i fylket.

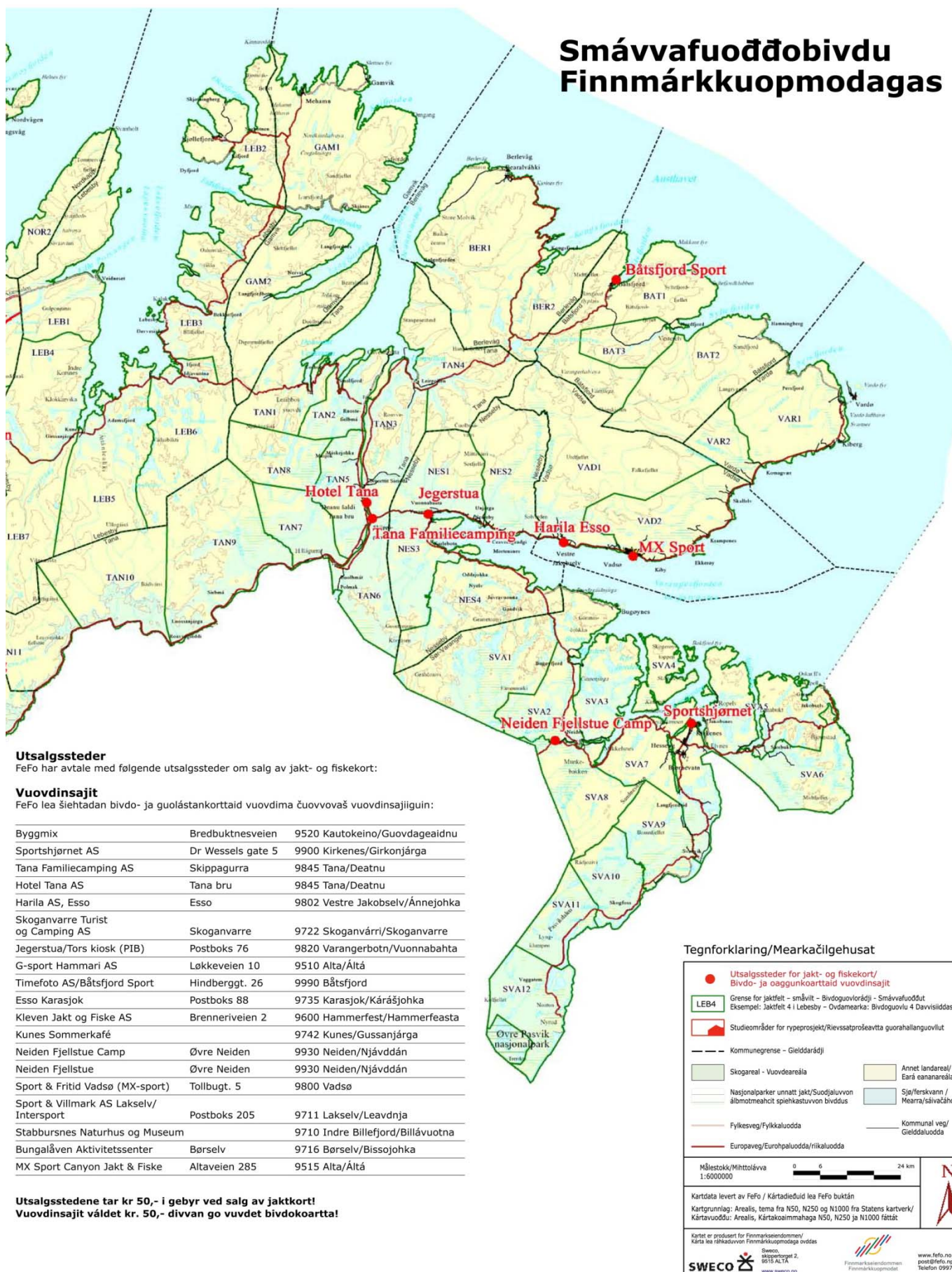
Figur 7 viser en kartoversikt over de ulike jaktfeltene inkl kodene for de ulike feltene, mens tabell 3 viser registrert jaktinnsats målt som antall jaktdager på de ulike feltene i fylket.

Figur 7 (neste to sider). Jaktfeltgrenser og jaktfeltkoder for Finnmark fylke i jaktåret 2010-2011. Kilde: FeFo.

Småviltjakt på Finnmarkseiendommen

Smávva fuoððobivdu Finnmarkkuopmodagas

Tabell 3. Registrert jakttrykk (totalt antall jaktdager) på de ulike jaktfeltene (se feltenes beliggenhet i figur 7) i Finnmark for jaktåret 2010-2011 inntil november 2010. Lastet ned fra nettsiden www.smavilt.no/fefo/ 1. november 2010. Felt med over 1000 registrerte jaktdager i rødt, felt med over 500 jaktdager i sort uthevet.

Jaktfelt	Ant jakt- dager	Jaktfelt	Ant jakt- dager	Jaktfelt	Ant jakt- dager	Jaktfelt	Ant jakt- dager	Jaktfelt	Ant jakt- dager	Jaktfelt	Ant jakt- dager
ALT1	227	BAT1	601	HAS1	416	KAR2	84	KAU11	90	KAU20	51
ALT10	49	BAT2	113	HAS2	1071	KAR3	70	KAU12	58	KAU21	106
ALT2	117	BAT3	145	HAS3	280	KAR4	7	KAU13	20	KAU22	103
ALT3	266	BER1	240	HAS4	19	KAR5	39	KAU14	41	KAU23	49
ALT4	112	BER2	65	KAR1	181	KAR6	58	KAU15	106	KAU24	57
ALT5	231	GAM1	676	KAR10	3	KAR7	17	KAU16	127	KAU25	163
ALT6	185	GAM2	110	KAR11	1	KAR8	94	KAU17	51	KAU26	220
ALT7	576	HAM1	525	KAR12	8	KAR9	131	KAU18	185	KAU27	129
ALT8	289	HAM2	318	KAR13	4	KAU1	457	KAU19	19	KAU3	214
ALT9	122	HAM3	320	KAR14	15	KAU10	173	KAU2	283	KAU4	169
KAU5	120	LEB1	199	MAS3	59	POR1	376	POR9	196	SVA7	619
KAU6	184	LEB2	558	MAS4	178	POR10	34	SVA1	349	SVA8	179
KAU7	366	LEB3	324	MAS5	630	POR11	417	SVA10	383	SVA9	449
KAU8	177	LEB4	170	NES1	250	POR2	528	SVA11	345	TAN1	397
KAU9	90	LEB5	247	NES2	336	POR3	326	SVA12	918	TAN10	71
KVA1	51	LEB6	231	NES3	367	POR4	243	SVA2	210	TAN11	91
KVA2	66	LEB7	47	NES4	281	POR5	177	SVA3	200	TAN2	312
KVA3	556	LOP1	130	NOR1	510	POR6	45	SVA4	128	TAN3	419
KVA4	350	MAS1	103	NOR2	43	POR7	315	SVA5	825	TAN4	160
KVA5	587	MAS2	65	NOR3	114	POR8	258	SVA6	129	TAN5	202
TAN6	266	TAN7	171	TAN8	148	TAN9	589	VAD1	568	VAD2	925
VAR1	294	VAR2	157								

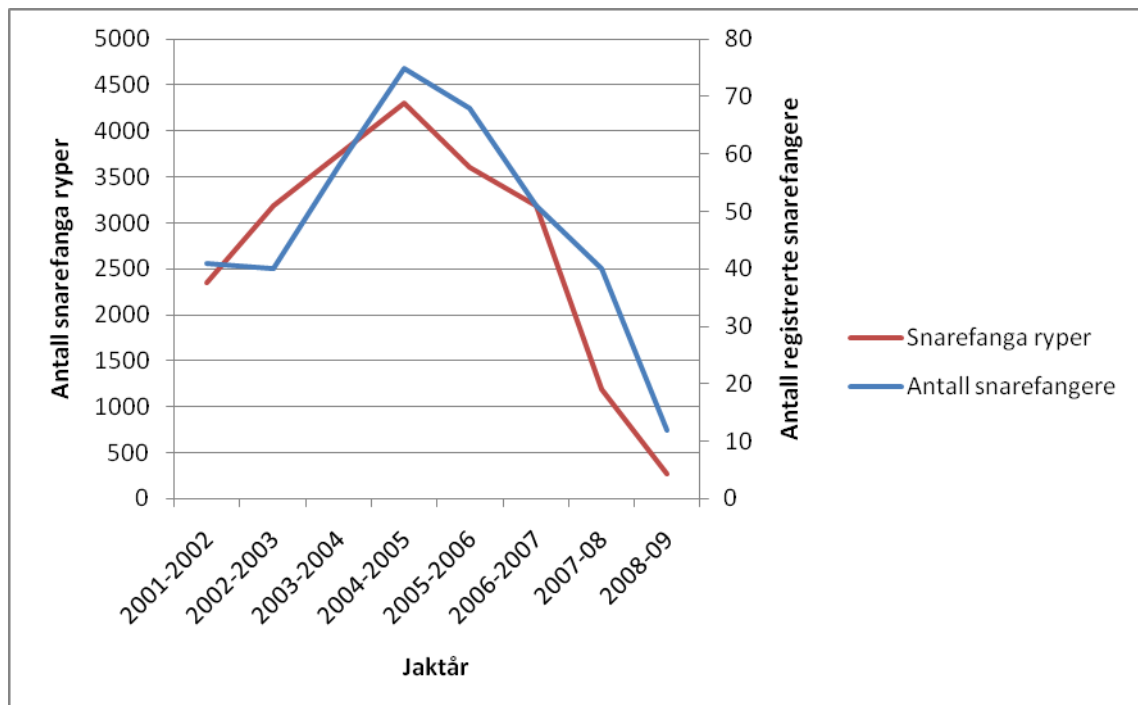
De tre mest brukte feltene var HAS2, VAD2 og SVA12. Disse feltene ligger spredt rundt i fylket. HAS2 er det lettest tilgjengelige området på Sørøya og representerer trolig fylkets viktigste harejaktfelt. VAD2 er liene utenfor Vadsø, preget av nærhet til tettstedet og med brukbare rype-terreng. SVA12 er lengst sør i Pasvik og mottar trolig mye jegere fra Kirkenes. Generelt ser vi at områder med gode viltbiotoper, god tilgjengelighet og nærhet til tettstedene ofte får høye tall. Det er også viktig å understreke at sesongen 2010 har vært preget av svake rypebestander og at en del jegere derfor kan ha fokusert mer på hare.

4.2.3 Snarefangst på ryper

Snarefangst på ryper (både lirype og fjellrype) er en tradisjonsrik form for utmarksbruk i Finnmark, men drives også andre steder i landet. Snarefangst har tradisjonelt vært drevet med formål om salg (se også kap 3). Snarefangst er beholdt bosatte i fylket (styrevedtak i FeFo).

Personer som driver snarefangst skal løse jegeravgift og er pålagt å registrere antall fangede ryper på linje med vanlige jegere. I tillegg heter det at snarefangere skal melde fra til kommunen (tidl. til lensmannen). FeFo/Finnmark Jordsalgskontor har de siste ca 10 årene ført statis-

tikk over registrerte snarefangere og antall fangede ryer. Oversikten vises i figur 8. I følge disse tallene er det nå få snarefangere og antallet ryer som fanges er lite, selv om antall fangstmenn og antall ryer varierer med forekomsten av rype. Det er i følge offentlig jaktstatistikk en prosentvis svært liten del av antallet felte ryer i Finnmark totalt sett som snarefanges. Ned mot 1 % av det totale antallet felte ryer var siste jaktår snarefanget i følge offisiell statistikk.

Figur 8. Oversikt over antallet registrerte snarefangede ryer (lirype og fjellrype) og antallet snarefangere i Finnmark i jaktårene 2001-2002 til 2008-2009 registrert i FeFos småviltregister. Kilde: FeFo.

Undersøkelsen til Aas & Vinsand (1996) rapporterer at 5 % av de spurte i denne undersøkelsen oppgir at de driver snarefangst. Nesten tre ganger flere (13 %) oppgir at de har drevet snarefangst tidligere. Ut fra et totalt antall småviltjegere tilsvarer 5 % i alt 200 aktive snarefangere midt på 1990-tallet, mens litt over 500 oppgir at de har drevet snarefangst før.

For å supplere disse tallene har vi innhentet informasjon fra to oppkjøpere av rype. Dette er firmaet Aage Pedersen AS i Tana og Oskar Abrahamsen i Neiden. Aage Pedersen er en av et fåtall bedrifter i fylket som har drevet med oppkjøp av ryer og videresalg av disse til restauranter, hoteller og spesialforretninger. Med utgangspunkt fra Horma i Tana har Aage Pedersen sin familie kjøpt, ryer, reinkjøtt, multer og laks siden 1865 (Pedersen, 2010). Slakteriet kjøper i dag ryer og multer fra kommunene Tana og Nesseby. Dessverre er regnskap bare tilgjengelig for de siste 10 årene. Abrahamsen har vært oppkjøper av laks, ryer og multer i 40 år. Han sluttet for to år siden. Før han startet eget oppkjøp jobbet han hos Oynni Gunnari i Bugøyfjord som også drev oppkjøp av ryer, laks og multer. Oskar Abrahamsen har gitt oss ca tall for årene 2007 og 2005. Tabell 4 nedenfor viser tall fra de to informantene. Tallene er for regnskapsåret men siden snarefangst i hovedsak foregår på vinteren antar vi at tallene for 2009 i hovedsak er for jaktåret 2008/2009. Vi ser at disse to oppkjøperne til sammen for 2007 har kjøpt ca 2 200 ryer, nesten like mange som FeFo har registrert.

Sammenholdt med tidligere dokumentasjon av snarefangstens omfang og betydning er det liten tvil om at dette er en bruksmåte som har gått mye tilbake. Samtidig er det trolig at det er en

del snarefangst som ikke er fanget opp i FeFos oversikt, siden det er såpass liten forskjell på antallet fra FeFo og fra de to oppkjøperne som bare dekker en liten del av fylket. Abrahamsen sier i samtale at mange norske fangere har solgt og fremdeles selger sine ryper på finsk side av grensen pga bedre priser. I tillegg er det fugl som blir solgt direkte til restauranter, hoteller og fjellstuer. I avisene i Troms og Finnmark har det med ujevne mellomrom gått debatter som tyder på det samme. I avisa Nordlys 15. februar 2007 forteller Anders Tornensis på Økseidet i Kautokeino om snarefangst på vestvidda og at de *"brukte områdene som sine egne,...fastsatte selv jaktkvoten..., og vi betaler verken for jakt, fiske eller ved"* (Solvang, 2007). I avisa Alta-posten 10. november 2009 argumenteres det også for en underrapportering av snarefangede ryper, både anonymt og med henvisning til Svein Roska i fylkeslaget av NJFF (Alta-posten, 2009). Totalt sett konkluderer vi med at snarefangst har et lite omfang, men høyere enn det som framkommer i FeFos statistikk.

Tabell 4. Antall kjøpte snarefangede ryper og antall leverandører hos Aage Pedersen i Tana tilbake til 1998, og antall oppkjøpte ryper i 2005 og 2007 hos Oskar Abrahamsen i Neiden.

	Reinsslakteriet Aage Pedersen i Tana			Oskar Abrahamsen i Neiden
År (regnskapsår)	Beløp	Ca antall ryper	Ca antall leverandører	Ca antall ryper
2009	7 250	90	6	600-700
2008	115 000	1 500	22	
2007	110000	1 500	20	
2006	44 000	730	20	
2005	225 000	3 750	40	700-1000
2004	101 700	1 700	30	
2003	139 000	2 400	40	
2002	84 600	1 700	40	
2001	41 580	850	30	
2000	102 000	2 040	30	
1999	76 270	1 525	40	
1998	108 050	2 161	50	

4.3 Ferskvannsfiske (laksefiske og innlandsfiske)

4.3.1 Tidligere undersøkelser fra 1980- og 1990-tallet

Det foreligger flere undersøkelser og data omkring ferskvannsfiske fra begynnelsen av 1980-tallet. Årsaken til interessen for temaet på denne tiden skyldes flere forhold. For det første foregikk det et landsomfattende utvalgsarbeid omkring "Befolkningens adgang til jakt og fiske" i regi av det såkalte Berganutvalget (etter utvalgsleder, kontorsjef i Direktoratet for Vilt og Ferskvannsfisk, Leif Bergan). Utvalget forestod som en del av dette både ressursmessige og bruksmessige kartlegginger. En annen årsak til undersøkelser fra denne perioden er knyttet til at det var mye uro og konflikter omkring utlendingers fiske i Finnmark (Gorter-Grønvik 1986). I tillegg foregikk det også betydelig kartlegging av ulike bruker- og verneinteresser rundt vassdrag som ble vurdert som del av Verneplan for vassdrag.

Berganutvalget (DVF 1983) rapporterte at det i 1980 ble solgt minimum 12 666 døgnkort, 795 ukeskort og 2 059 sesongkort i de bortforpaktede laksevassdragene i Finnmark (tallene gjelder for de fleste vassdragene i Finnmark unntatt Neiden, Tana og Alta).

I en grundigere undersøkelse basert på en spørreundersøkelse blant de som løste fiskeravgiften¹⁰ i Finnmark i 1983, kommer Gjessing og Rikstad (1983) med mye informasjon om fisket i ferskvann, både etter anadrom laksefisk og innlandsfisk. Litt over 18 000 personer løste fiskeravgiften i fylket dette året. Av disse var drøye 12 000 bosatt i fylket, 1 600 var tilreisende norske, mens 4 256 var utenlandske. Undersøkelsen omfatter kun norske borgere som løste fiskeravgiften i Finnmark. Det er grunn til å tro at dette omfatter de fleste som er bosatt i fylket men at tilreisende nordmenn kanskje i mindre grad inngikk i utvalgsrammen fordi disse kunne ha løst avgiften på hjemstedet eller på vei til Finnmark. Skjema ble sendt ut til ca 4 000 personer og hadde en svarprosent på 39. Noen viktige funn i undersøkelsen av relevans for denne studien er særlig:

- Andelen av befolkningen som løser fiskeravgift i Finnmark var på neste 22 % mot kun 6,5 % på landsbasis. Dette bekrefter at ferskvannsfiske ble utøvd i langt større grad av finnmarkinger enn av befolkningen på landsbasis
- Andelen som løste fiskeravgift varierte mellom ulike kommuner i fylket. Høyest var andelen i Karasjok og Tana, mens den var lavest i utpregete kystkommuner (Hasvik, Loppa, Måsøy, Nordkapp).
- Litt over 1 500 nordmenn bosatt utenfor Finnmark løste fiskeravgift i fylket. Av disse utgjorde bosatte i Troms, Nordland og på Østlandet nesten 60 %.
- Det ble fisket mye både etter innlandsfisk (80 % av lokale, 71 % av tilreisende) og anadrome laksefisk (57 % av de lokale, 50 % av de tilreisende).
- Finnmarkingene fisket i snitt 12,5 dager, tilreisende i snitt 5,2 dager i fylket.
- Isfiske var svært utbredt blant finnmarkingene; tre av fire drev isfiske, mot kun 15 % av de tilreisende.
- Stangfiske var aller vanligst blant både finnmarkinger og tilreisende (ca 9 av 10), men halvparten av finnmarkingene fisket også med garn.
- Ni av 10 finnmarkinger og alle tilreisende karakteriserte sitt fiske først og fremst som et sports- eller fritidsfiske, men en av tre finnmarkinger karakteriserte fisket sitt også som et husbehovsfiske. Kun 3 % av finnmarkingene brukte betegnelsen næringsfiske om sitt fiske.
- De tilreisende fiskerne fisket mest i Porsanger, Sør-Varanger og Tana, fulgt av Alta, Lebesby og Karasjok. Forfatterne kommenterer at det tydeligvis inngår en del soldater i førstegangstjeneste i materialet fra Porsanger og Sør-Varanger.
- De fleste som fisket laks, både av finnmarkinger og tilreisende, holdt seg til en elv.

¹⁰ Fram til 2002 skulle en løse fiskeravgift for alle former for ferskvannsfiske, såfremt en ikke var fritatt (reindriftsutøvere og evt personer som hadde fått dispensasjon, noe som kun gjelder for et fåtall). Etter 2002 er det kun krav om å løse fiskeravgift for de som fisker etter anadrome laksefisk i ferskvann og med faststående redskap i sjøen.

- De mest benyttede lakseelvene var i stor grad de elvene som ligger høyt på fangststatistikken. Tana og Alta, Repparfjord og Lakselv var trolig de mest benyttede i denne rekkefølge.
- Valg av lakseelv for den enkelte fisker så ut til å kunne forklares ut fra bosted og fangst, dvs. de lokale fiskerne reiste med størst sannsynlighet til den nærmest liggende brukbare elva.

Som nevnt foregikk det et større prosjekt om utlendingers fritidsfiske i Finnmark på 1980-tallet. Arbeidet er i hovedsak rapportert i en omfattende avhandling utarbeidet av Waling T. Gorter-Grønvik (1986). "Det nordiske fritidsforskningsprosjektet" var initiert av mye diskusjon og til dels konflikter mellom lokale fiskere og utenlandske fritidsfiskere. Det ble finansiert i et samarbeid mellom Direktoratet for naturforvaltning, Finnmark jordsalgskontor, Fylkesmannen i Finnmark, Vilt og fiskeriforskningsinstituttet, Helsingfors, og Fiskeristyrelsen i Göteborg. Prosjektet skulle skaffe mer kunnskap om utlendingers fritidsfiske, og særlig hvorvidt deres fiske forårsaket overbeskatning av fiskeressursene i den omtalte 5 km sonen, eller om og evt hvorfor deres fiske medførte sosiale konflikter. Prosjektet gjennomførte svært ambisiøse og detaljerte spørreundersøkelser først og fremst blant finske fritidsfiskere i Finnmark, men også svenske fiskere, og blant lokale. Et meget omfattende datamateriale ble samlet inn. I hovedsak argumenterer rapportforfatteren for at det ikke er empirisk grunnlag for at lokale fiskere skal være kritisk til finske fritidsfiskere, og at det finske fritidsfisket tilfører Finnmark mange verdier. Noen av de sentrale funnene som er mest interessante i denne sammenheng er:

- Omkring 1980 utgjorde finske fiskere ca 86 % og svenske fiskere ca 10 % av de utenlandske fritidsfiskerne som fisket i ferskvann i Finnmark. Andre nasjonaliteter utgjorde snaut 5 %.
- Totalt ble det anslått at ca 4 500 tilreisende finske fiskere besøkte Finnmark. Av disse var det ca 1 700 som fisket mest etter innlandsfisk, mens ca 1 000 fisket mest etter laks. Resten fisket i sjøen.
- Det finske fritidsfisket i fylket har en viss tradisjon, men er nok utviklet fra 1960-tallet i takt med at privatbil ble allemannseie og at veinettet i Indre Finnmark og mellom Finnmark og Finland ble utviklet.
- Det ser ut til å skje en økning i antallet utenlandske fiskere, herunder finske fiskere utover på 1980-tallet
- Finnene, som andre tilreisende fiskere til fylket, fisket i snitt ca 5 dager per sesong i Finnmark
- Når det gjelder områdebruk så sier undersøkelsene at mye av finnenes innlandsfiske uansett ville skjedd i den såkalte 5 km sonen. Men rapporten mener også å dokumentere at mest fiske foregår i Øst-Finnmark, at veistrekningene Nuorgam – Skipagurra – Tanabru; Karigasnemi – Karasjok og Karasjok – Lakselv er de mest brukte, i denne rekkefølge. De kommunene som mottok flest innlandsfiskere var: Kautokeino, Tana og Lebesby.
- Mest laksefiske foregikk i følgende tre kommuner: Porsanger, Karasjok og Sør-Varanger.

Det finnes også mer avgrensede undersøkelser om ferskvannsfiske i Finnmark. Fjellområdet sør for Laksefjorden og nord og vest for Tanadalen, ofte kalt Laksefjordvidda, har i lang tid vært et populært fiskeområde (se også kap 3). Gjennom kraftutbyggingen i Adamsfjordvassdraget først på 1970-tallet ble området lettere tilgjengelig fra den .k anleggsveien som går inn i området fra rv 98. I to undersøkelser kartla fiskeforvalter Anton Rikstad og medarbeidere (Bjerknes & Johansen 1977; Rikstad & Gjessing 1979) fisket i fjellområdet gjennom intervjuer og tellinger på anleggsveien. Ca 4 000 personer besøkte området via anleggsveien hver sommer på denne tiden og ca 90 % av disse fisket. Sett ut i fra det totale antallet innlandsfiskere i Finnmark er det klart at Laksefjordvidda er et mye brukt område. Selv om det ikke foreligger tilsvarende nye undersøkelser, er det et inntrykk blant lokale og tilreisende at bruken av området ikke har endret seg vesentlig og at det er minst like populært som før.

I en annen rapport fra samme tidsrom beskriver Kristoffersen og Sterud (1985) fisket i Pasvikvassdraget i 1982. Vassdraget er hardt utnyttet til kraftproduksjon, men har mange fiskeslag.

Vassdraget er lett tilgjengelig. Undersøkelsen omfatter kun befolkningen i Sør-Varanger og påviser store forskjeller i hvordan lokalt bosatte i Pasvik fisker sammenlignet med folk fra Kirkenes. Mens de lokale fisker mye med bunden redskap og i en husbehovs- og næringskontekst i vannene, driver Kirkenesværingene sportsfiske i strykområdene. Pasvikfiskerne fisker mye etter arter som sik og gjedde, mens Kirkenesværingene prioriterer ørret.

I undersøkelsene knytta til verneplan for vassdrag omtales blant annet følgende vassdrag:

Kristoffersen og Rikstad (1980a) beskrev fisk og fiske i Repparfjordvassdraget i Kvalsund i perioden 1977-1979. I snitt selges det ca 450 sesongkort, 30-60 ukekort og 900 – 1 100 døgnkort på denne tiden. Døgnkortene benyttes som hovedregel av tilreisende, mens medlemmer i forpakterforeningen VFJFF som regel løser sesongkort. Mange av disse har også hytter i dalen og benytter disse som utgangspunkt for fisket.

Kristoffersen og Rikstad (1980b) beskriver på tilsvarende måte fisket i Oarduvassdraget (Syltefjordvassdraget) i Båtsfjord kommune. Det fiskes etter innlandsfisk (røye) i vannene i vassdraget, først og fremst i Oardujavri, mens det fiskes laks og sjørøye i elva. I en spørreundersøkelse til medlemmene i Ordo fiskeforening (alle som er bosatt i Båtsfjord kommune kan bli medlem) som forpakter vassdraget beregnes det at det fiskes drøyt 1 000 fiskedøgn etter innlandsfisk. På 1970-tallet ble det solgt omtrent 50-90 sesongkort, 10-20 ukekort og 500 – 700 døgnkort for fisket i elva. Tilreisende laksefiskere fisket mellom 400 og 600 fiskedager i året, og innsatsen er svakt økende utover 1970-tallet. Av de tilreisende er ca 2/3 deler norske, mens 1/3 del er utenlandske. De lokales fiskeinnsats utgjør på denne tida i snitt minst det dobbelte av de tilreisendes fiske.

Kristoffersen og Rikstad (1980c) beskriver fisket i Karpelva øst for Kirkenes i Sør-Varanger kommune. Det er mindre opplysninger om fisket i denne undersøkelsen enn i de to andre og kortsalgstatistikken gjelder for flere småvassdrag i kommunen, dvs også for Klokkerelva, Munkelva og Myggvannsvassdraget. I disse elvene selges det i 1979 og 1980 hhv 448 og 315 døgnkort, og 60 og 192 sesongkort. Sesongkortene selges til medlemmer i SVJFF, og i 1980 selges også mer enn halvparten av døgnkortene til medlemmer. Det er få utenlandske kortkjøpere, hhv 47 i 1979 og 15 i 1980. Forfatterne mener at elva i hovedsak fiskes av lokale fiskere bosatt i Kirkenes og Jarfjord.

4.3.2 Nærmere om innlandsfiske

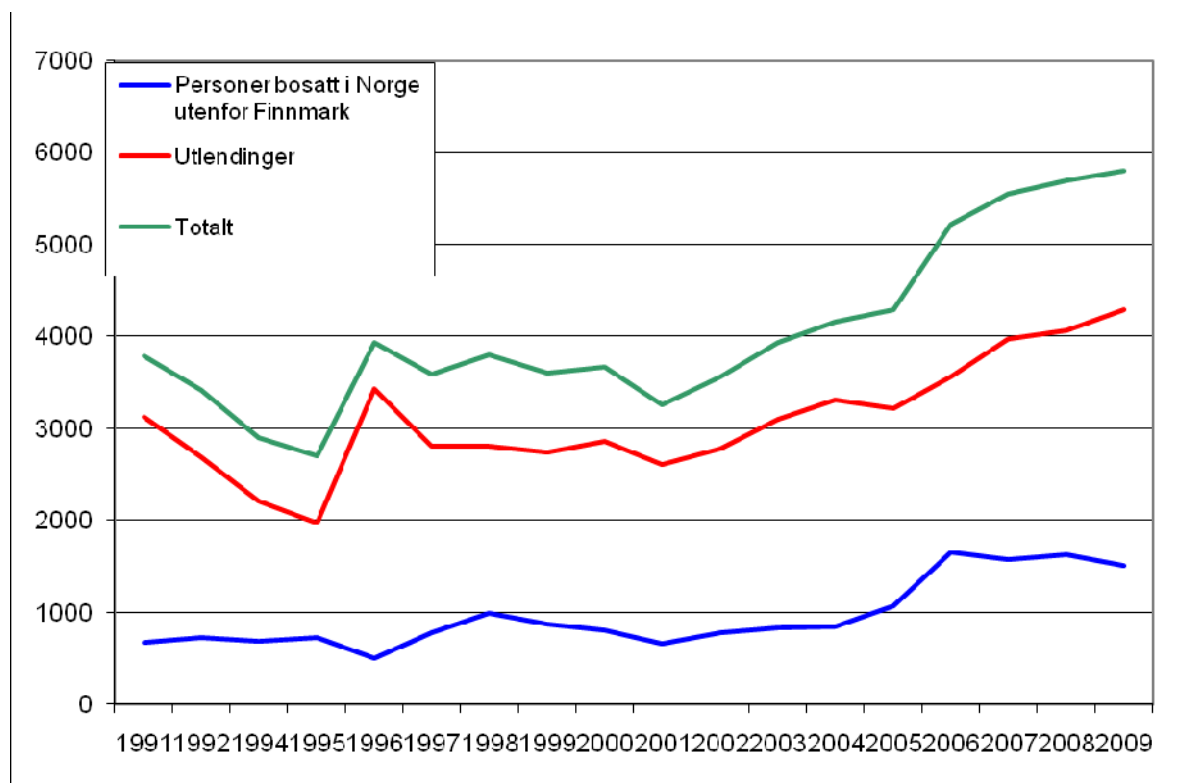
Bosatte utenfor Finnmark kan fiske med stang, snøre og oter mot løsning av fiskekort. Bosatte i Finnmark har rett også til å fiske med garn og oter etter de regler som til enhver tid gjelder for dette fisket. (I følge finnmarksloven er garnfiske en rett for bosatte i kommunen, men etter en høringsrunde ble ordningen slik at alle finnmarkinger har rett til dette, innenfor de fiskeregler som er fastsatt av myndigheter og FeFo).

Som vi har vært inne på foran, foreligger det en god oversikt over innlandsfiske i Finnmark av bosatte utenfor fylket fra og med 1991 til og med 2009. Innlandsfiske i regi av de som er bosatt i fylket krever ikke fiskekort. Statskog/Jordsalgskontoret og senere Finnmarkseiendommen har ført en meget god oversikt over kortsalget, og oversiktene nedenfor er basert på denne statistikken. Før 1986 trengte ikke tilreisende norske fiskere å løse fiskekort for innlandsfiske i Finnmark, og for å vurdere tilreisendes innlandsfiske før 1991 vises det til undersøkelsene som er referert over.

Når vi skal vurdere statistikken er det viktig å være klar over at det har vært en del endringer i regler og forvaltning. Noen av de viktigste bestemmelsene som har variert i perioden 1986 – 2009 er disse:

- Det er fra og med 2006 gratis fiske for alle personer under 16 år, alle over 67 år, studenter med studiested Finnmark og personer på førstegangstjeneste i Finnmark. Dette er i hovedsak lik den ordningen som gjaldt før 2006.
- Fra og med opprettelsen av Finnmarkseiendommen i 2006 er som hovedregel ikke lengre noen skiller i fiskeregler og kortpriser mellom tilreisende nordmenn og utlendinger.
- Utenlandsk bosatte fiskere kunne i utgangspunktet kun fiske innlandsfisk i den såkalte 5 km sonen på begge sider av offentlig veg frem til 2006. (Ordningen ble innført i 1966).
- Utenlandsk bosatte fiskere som ønsket å fiske utenfor 5 km sonen kunne søke om dispensasjon, men praksisen har variert i perioden. I 1978 ble kun en dispensasjon innvilget, mens antallet hadde økt til omkring 700 først på 1990-tallet. Da ble praksisen strammet inn, og i perioden 1994 – 2005 syntes antallet søknader å ligge på mellom 30 og 50, der mellom en tredel og halvparten ble innvilget.
- Fiskekorttilbudet (korttyper, priser) har variert litt i perioden, prisene har vært nøkterne og i tråd med forskriftene fastsatt av DN, og prisjusteringene har vært innenfor endringene i KPI.
- Utlendinger har ikke kunnet kjøpe sesongkort frem til 2006.
- Salgsmåtene har variert og utviklet seg i perioden, og tilgjengeligheten er økt blant annet ved at det de siste årene har blitt mulig å løse fiskekort via internet og sms (fra 2010). Fortsatt kan innlandsfiskekort også løses på en rekke lokale salgssteder.

Oversikten i figur 9 viser at antallet som løser kort var relativt stabilt i første del av perioden, så har antallet økt fra 2001 og fremover. Den første tiårsperioden var antall solgte kort noe under 4 000, mens antallet de siste ti årene har økt til nesten 6 000. Andelen utlendinger som løser kort utgjør om lag to tredeler av antallet, men det er en tendens til at andelen norske øker særlig i 2005 – 2007.

Figur 9. Utviklingen i antall personer som løste fiskekort for innlandsfiske for personer bosatt utenfor Finnmark i perioden 1991 – 2009. Kilde: FeFo.

Figur 9 viser salget av totalt antall kort. For årene 2008 og 2009 er det regnet to personer for hvert solgte familiekort. Før 2004 var det ikke tilbud om familiekort. De mest solgte korttypene er tre-døgnskort og ukeskort, og disse korttypene står for om lag 80 % av det totale antallet kort. Familiekort kan løses både for tredøgn-, ukes- og årskort. For tredøgn- og ukeskort utgjør familiekortene oftest ca en firedel, mens for årskort ca 40 % av totalt antall årskort.

Det foreligger altså ikke tilsvarende tall for finnmarkingenenes innlandsfiske. Vi har foran sett at i 1980 var det 22 % som løste avgiften, tilsvarende ca 14 000 personer i denne aldersgruppen. Av disse fisket 80 % eller ca 11 000 innlandsfisk. I 2004 oppga 42 % at de deltok i "ferskvannsfiske", og det er ut fra dette vanskelig å anslå hvor mange som fisket innlandsfisk. Men i slike undersøkelser er det ofte en betydelig overrapportering, som vi var inne på for jakt. Men det er rimelig å anta at omtrent like mange fisket innlandsfisk i 2004 som i 1983. Stort sett har deltakelsen i fiske i Norge vært nokså stabil fra 1970-tallet til 2000 tallet, men andelen unge som fisker har gått ned (Odden 2008).

4.3.3 Nærmere om laksefiske i ferskvann

Det finnes opplysninger om laksefisket i Finnmark generelt, i forpaktningsselvne både totalt og i enkeltelver i ulike undersøkelser og datasett/statistikker fra 1980-tallet og frem til i dag. Til sammen kan dette gi basis for en nokså god oversikt over. Her går vi gjennom det vi anser som de mest relevante for denne utredningen.

Laksefiske i Finnmark fylke sesongen 2008 (fra Tangeland et al 2010).

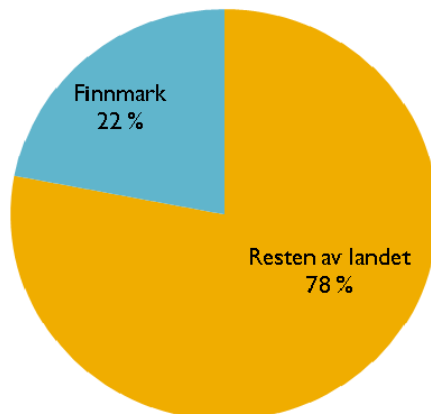
Denne undersøkelsen baseres på en webbasert spørreundersøkelse til et tilfeldig utvalg av de som løste fiskeravgiften elektronisk (på nett) for sesongen 2008. Undersøkelsen var i utgangspunktet analysert på landsbasis men i forbindelse med oppdraget for Finnmarkskommisjonen har vi sett nærmere på svarene fra respondentene som oppgav at de hadde fisket etter laks, sjørørret eller sjørøye i Finnmark i 2008. Undersøkelsen dekker fisket i lakseelvene i hele fylket, også Neiden, Tana og Alta.

Dataene gir gode muligheter til:

- Å gi et bilde av hvem finnmarkslaksefiskerne var i 2008 (hvor de kom fra, alder med mer)
- En grov fordeling av hvilke områder og elvetyper som fiskerne benytter
- Om betydningen av fiske etter hhv laks, sjørørret og sjørøye

Ca hver femte som fisker etter laks, sjørørret eller sjørøye i Norge gjør dette i Finnmark (Figur 10). Grovt regnet tilsvarer dette at ca 20 000 mennesker fisker laks i fylket, siden vi antar at det er snaut 100 000 personer som fisker laks i Norge. Finnmark er med dette et av områdene i Norge der det foregår mye laksefiske. Kun Trøndelag benyttes av flere fiskere enn Finnmark.

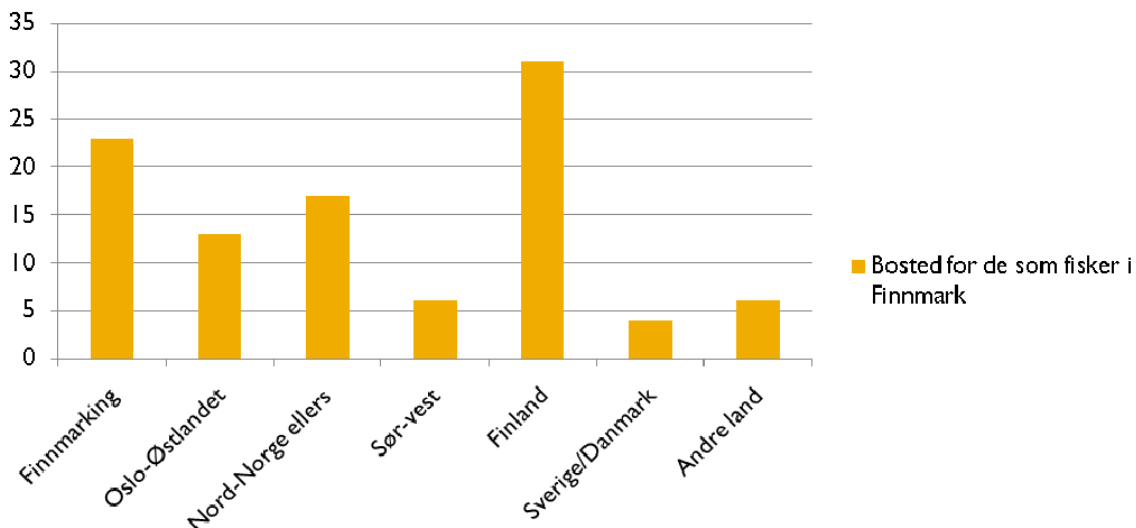
Laksefiske i Norge - hvor foregår det

Figur 10. Andel av de som fisker laks, sjøørret eller sjørøye i ferskvann i Norge som hadde fisket i Finnmark i 2008 (N = 3338).

Figur 11 viser hvor finnmarkslaksefiskerne kom fra. Vi ser at tilreisende finske fiskere utgjør den største gruppen med ca 30 % av det totale antallet, noe som tilsvarer om lag 6000 fiskere. Bosatte i Finnmark utgjør snaut en firedel, noe som tilsvarer ca 5 000 personer. Den tredje største gruppen utgjøres av bosatte i Troms eller Nordland, mens den fjerde største gruppen er bosatte på Østlandet. Det er relativt få utenlandske fiskere ut over finnene.

Bosted for de som fisker i Finnmark

Figur 11. Hjemsted (andel i %) til de som rapporterte at de hadde fisket laks, sjøørret eller sjørøye i Finnmark i 2008. N=731.

Kortsalgstatistikk fra forpaktningsvassdragene

Tidligere Finnmark Jordsalgskontor, nå Finnmarkseiendommen har oversendt en ufullstendig statistikk over kortsalget i forpaktningsvassdragene, dvs alle lakseelvene unntatt Tana, Neiden og Alta). Deler av statistikken er lagt inn i Excel, andre deler forelå kun i form av papirkopier av rapporter fra forpakterne. Statistikkgrunnlaget er ufullstendig fordi det år om annet ikke leveres rapporter fra alle forpaktere. Statistikken er imidlertid interessant fordi den kaster lys over hvordan fisket fordeler seg mellom ulike vassdrag, og de ulike korttypene gir grunnlag for å anslå fiskeomfangets fordeling på lokale fiskere, tilreisende norske fiskere og tilreisende utenlandske fiskere både enkeltvis og samlet.

Fordi det ville vært et omfattende arbeid å legge inn alle papirdata i Excel ser vi nærmere på følgende år; 2002, 2003, 2007 og 2009. Dataene fra 2002 og 2003 var lagt inn i Excel av FeFo, og for året 2003 var statistikken rimelig komplett. I statistikken for 2002 var ikke tallene for Lakselv i Porsanger innlagt. Statistikken for 2007 og 2009 er lagt inn i Excel av NINA.

Oversiktene over kortsalget er komplisert fordi det er mange korttyper og en del ulikheter i regler og ordninger mellom de mange elvene. I tillegg varierer det i hvilken grad foreningene har rapportert inn for eksempel antall døgnkort solgt til hhv tilreisende norske og utenlandske fiskere. Tabell 5 viser en oversikt over totalt antall solgte kort i forpaktningselvene i 2003, 2007 og 2009.

Tabell 5. Registrert antall solgte kort i de forpakte laksevassdragene i Finnmark i årene 2003, 2007 og 2009, dvs i praksis de fleste lakseførende vassdrag unntatt Tana, Alta og Neiden.

	2003	2007	2009
Døgnkort	15 365	18 071	12 751
Ukekort	614	963	447
Sesongkort	1 806	1 462	1 755
Totalt antall kort	17 785	20 496	14 953
Anslått antall fiske- dager	46 139	45 779	41 758
Anslått antall fiskere	6 260	6 940	5 400

Det varierer litt fra år til år hvordan statistikken er satt opp. Stort sett er reglene slik at det er lokale fiskere (medlemmer i forpakterforeningene) som kan kjøpe sesongkort. Noen foreninger har åpnet for utenbygds medlemmer. Det er også elver som ikke selger sesongkort til medlemmer, men kun døgnkort. Etter 2006 skilles det ikke lenger i rapporteringen mellom antall kort solgt til tilreisende norske og utenlandske fiskere.

Vi ser av tabellen at det årlig selges mellom 15 000 og 20 000 kort. Om vi går ut fra at en sesongkortinnehaver fisker ca 15 dager i sesongen (jfr Gjessing og Rikstad 1983), og en ukekortkøper i snitt seks dager og alle døgnkort en dag, representerer kortsalget til sammen om lag 45 000 fiskedager i sesongen. Hvis vi legger til grunn at de aller fleste sesongkortkøperne er lokale, og i tillegg opplyser om at 10 – 20 % av døgnkortkøperne er lokale (medlemmer) og at omtrent halvparten av ukekortkøperne er lokale, betyr dette at totalt sett står lokale fiskere for 50 – 70 % av fiskedagene. Som nevnt skrev vi foran at Berganutvalget (DVF 1983) rapporterte at det i 1980 ble solgt minimum 12 666 døgnkort, 795 ukeskort og 2 059 sesongkort i de bortforpakte laksevassdragene i Finnmark. Dette indikerer at kortsalget og bruken av forpaktningsvassdragene synes å ha vært ganske stabil de siste 30 årene, muligens med en viss reduksjon i antall sesongkortfiskere og noen flere døgnkortfiskere. Hvorvidt dette skyldes endringer i bruken eller i kortsystemet er vanskelig å fastslå innenfor dette prosjektets rammer.

Hvis vi videre legger til grunn at alle sesongkort representerer en fisker, at hver døgnkortkjøper i snitt kjøper fire kort, og at hvert ukekort representerer en fisker, tilsvarer oppstillingen vår at forpaktningsselvne fiskes av mellom 5 400 og 7 000 fiskere hvert år. Anslagsvis er omtrent en tredel av disse lokale fiskere, mens resten er tilreisende fra andre steder i Finnmark, fra ellers i Norge eller fra utlandet. Om vi sammenholder dette med tallene fra undersøkelsen blant de som løste fiskeravgiften i 2008, indikerer i alle fall dette at et stort antall (over 10 000) av fiskerne som fisker laks i elvene i Finnmark, fisker i en av de tre store elvene Tana, Alta eller Neiden.

Statistikken fra FeFo viser også godt hvordan fiskerne fordeler seg på de ulike forpaktningsselvne. Statistikken fra 2003 er den som synes å ha høyest kvalitet, og for dette året er kortsalget også fordelt på utenlandske og norske fiskere. Hvis vi tar ut en mer detaljert statistikk for elvene som selger mer enn 500 kort, omfatter dette Eibylva, Repparfjordelva, Stabburselva, Lakselva, Børselva, Veidneselva/Lille-Porsangerelva, Storelva (Lebesby), Langfjordelva (Laggo), Risfjordelva, Kongsfjordelva, Komagelva og Vestre Jakobselva. Kortsalget og fordelingen på noen hovedgrupper av fiskere vises i tabell 6.

Tabell 6. Antall kort fordelt på ulike typer kort, utstedt for de mest brukte laksevassdragene i Finnmark i sesongen 2003. Kilde: FeFo.

Elv	Døgn medl	Døgn finn-marking	Døgn norske	Døgn utenlandske	Uke	Sesong	Totalt
Eiby	23	228	142	42	38	127	637
Repparfjord	97	257	888	661	-	321	2224
Stabbur	16	275	837	155	76	120	1479
Lakselv	-	202	415	631	-	-	1268
Børselv	60	302	603	516	38	84	1603
Veidnes/LP	113	145	145	178	23	45	649
Storelva	11	109	186	395	-	15	716
Langfjord	43	1176		389	-	34	1642
Risfjord	48	403		87	-	51	589
Kongsfjord	405	354	231	92	46	26	1156
Komag	70	361	188	143	80	145	989
Vestre Jakobselv	90	398	280	140	59	115	1082
Totalt							14 034

De nevnte elvene står for nesten 85 % av kortsalget i forpaktningsselvne. Vi ser at Repparfjordelva er den som selger flest kort. Deretter følger Langfjordelva (Laggo), Børselva og Stabburselva. Stort sett er kortsalget slik at de elvene som har stort besøk av finnmarkinger også har stort besøk av tilreisende. Men det er forskjeller i hvilke elver som brukes mest av utenlandske fiskere. Storelva har relativt sett størst besøk av utenlandske fiskere.

4.4 Bærplukking

Vi har foran sett at multebærplukking har vært forbeholdt Finnmarks befolkning. Denne regelen ble fjernet med finnmarksloven i 2006, da også tilreisende kunne plukke til eget bruk (lovens paragraf 25). Mye av bærinteressen i Finnmark, vurdert ut fra for eksempel oppmerksomhet i media, forvaltning og forskning, retter seg mot multer, selv om fylket også har rike forekomster av andre bær.

Deltagelsen i bærplukking både i Finnmark totalt (2004) og i befolkningen i Kautokeino (2009) er høy, selv om den trolig er mindre enn før. Nesten halvparten av fylkets voksne befolkning oppgav at de plukket bær i 2004, dvs rundt 30 000 personer. I Kautokeino plukket fire av fem bær, dvs rundt 2 000 personer. Som nevnt gir slike undersøkelser ofte høyere estimat enn virkeligheten, men tallene viser samtidig at bærplukking er en viktig utmarksaktivitet også i dag.

Fram til 2006 kunne tilreisende søke om å få plukke multer. I et oppslag i Aftenposten i forbindelse med fjerningen av forbudet mot at tilreisende kunne plukke multer uttaler lensmenn (som sammen med kommunene kunne innvilge tillatelser) at det årlig kunne bli innvilget opp mot 600-700 dispensasjoner (<http://www.aftenposten.no/reise/article1404439.ece>). Det har ikke vært mulig å få bekreftet dette tallet.

Det er også en tradisjon (jfr kap 3) i Finnmark for plukking av bær for salg, i første rekke multer. Disse er i noen grad kjøpt og videresolgt av visse firmaer. Aage Pedersen AS i Tana er en sentral bedrift og vi har fått regnskapsinformasjon for perioden 1998- 2010 (Holberg pers medd). Antall kilo multer kjøpt opp fra Reinslakteriet Aage Pedersen i Tana er gjengitt i tabell 7. Informasjonen inneholdt dessverre ikke opplysninger om antall plukkere. Prisen for oppkjøp av multer var 50 kroner pr. kilo i 1998. Siden 2008 har prisen vært 100 kroner pr. kilo.

Tabell 7. Antall kilo multer kjøpt opp av Reinslakteriet Aage Pedersen i Tana i perioden 1998 – 2010 (innen oktober).

ÅR	BELØP (NOK)	CA KG
2010	198 600	1 986
2009	27 500	275
2008	37 100	371
2007	65 600	720
2006	51 600	516
2005	99 200	1 300
2004	197 300	3 035
2003	235 500	3 360
2002	33 200	550
2001	200 500	3 100
2000	175 500	2 340
1999	111 000	1 700
1998	27 000	540

Leverte multer varierer mellom 275 kg i 2009 og 3360 kg i 2003, innkjøpt mengde speiler blant annet hvor bra det var med molte. Som kjent kan forekomsten av molte variere mye fra år til år. Holberg opplyser at hver plukker gjennomsnittlig leverer 30-40 kilo. Noen leverer mer enn 100 kilo og andre 10 kilo. Med et gjennomsnitt på 35 kilo skulle det bli 56 plukkere i 2010 og 8 i 2009. Holberg opplyser imidlertid at antall plukkere som leverer multer ikke overstiger 30 personer. Det innebærer at gjennomsnittet for plukkerne må gå kraftig opp i gode år. Holder vi oss til at antall plukkere er 30, så må de i gjennomsnitt i 2003 ha plukket 112 kilo multer hver. Holberg opplyser at multene plukkes i Tana og Nesseby og at generasjonen som plukker for salg "dør bort", selv om tabellen ikke viser noen klar nedadgående tendens. Holberg opplyste også at mange av de personene som leverer multer for salg, også leverer snarefangede ryper. De fleste er pensjonister.

4.5 Annen fangst, sinking mv.

Vi kommer i denne undersøkelsen ikke inn på for eksempel vedhogst, annen høsting av trevirke eller skjæring av sennegress utover den informasjonen som er gitt i Riseth et al (2009) sin undersøkelse fra Kautokeino.

Tidligere var sjøfugl inkl egg og dun fra disse en ressurs som i en del områder var viktig. Fra FeFo foreligger det informasjon om at det på 2000-tallet har vært tre - fire såkalte forpaktningssavtaler på eggvær. Disse er alle knyttet til øyer i Kongsfjorden i Berlevåg kommune. Årlig sankes det stort sett noen tusen måsegg av svartbak og gråmåke, men det kan være langt mindre enkelte år. Det antas at dette er egg for salg og det sankes trolig fortsatt en del egg til eget bruk av de som bor langs sjøen. Vi har imidlertid ikke noe nærmere informasjon om dette.

4.6 Ikke-motorisert ferdsel

Ferdsel i naturen er i dag både en bruksmåte i seg selv, og en måte å komme seg fra ett sted til et annet, av ulike formål, enten dette er knyttet til næringsvirksomhet, høsting eller i fritidssammenheng. Vi har foran sett at mange ferdes i utmarka i Finnmark. Finnmarkingene går turer til fots og på ski, det samme gjør Kautokeino-befolkningen. Tilreisende gjør også dette. Det har ikke vært mulig å finne gode kvantitative data som beskriver generell ferdsel i utmarka i Finnmark fordelt på for eksempel områder og ulike grupper. For å få en viss innsikt i hvordan ferdselen kan arte seg i utmarka har vi valgt å se nærmere på informasjon fra fjellstuer og ødestuer som det finnes flere av i Finnmark (se omtale om bakgrunn og historikk i kap 3).

4.6.1 Statens fjellstuer med hovedvekt på Joatkajavri fjellstue

Det er i dag tre fjellstuer som staten fortsatt eier (forvaltes via Reindriftsadministrasjonen). Dette er Ravnastua, Mollisjok og Jotka. Det finnes ingen samlet statistikk over bruken av statens fjellstuer. Ifølge en utredning gjort av Proconor Bedriftsutvikling (1999) hadde fjellstuene Joatka og Ravnastua i 1998 cirka 1000 overnattinger pr år. Ravnastua har opplevd en nedgang de siste årene. På Mollisjok var besøket omtrent 300 overnattinger pr år (Proconor 1999). Hovedtyngden av besøkende på Mollisjok er i følge rapporten vinterbesøk og alt er utleid i påsken. På Ravnastua var også hovedtyngden av besøkene knyttet til vinter og de fleste ankom på scooter. I tillegg var det mange dagsbesøk. På Jotka var hovedtyngden av trafikken i mars og april med ski, hundespenn og scooter. Scooterbrukere og hundespenn bruker Jotka mye som lunsjsted og gjør dagsbesøk. Proconor (1999) antydte tre hovedgrupper brukere av fjellstuene:

- Lokalbefolkningen, både fra lokale kommuner og Finnmark for øvrig. Denne gruppen var de flittigste brukerne av fjellstuene. Det gjelder særlig vintersesongen.
- Tilreisende. I følge Proconor er det relativt få tilreisende.
- Andre målgrupper, for eksempel forskere.

Ifølge Proconor fordelte besøket på fjellstuene seg gjennom året slik:

Vinter og vår

- Grupper på snøscootertur på strekningen Alta-Karasjok. Denne aktiviteten startet opp av SAS North Cape Hotels på begynnelsen av 1990 tallet som incentivturer i skuldersesongene. De overnatter i første rekke på Mollisjok, Ravnastua, mens Jotka brukes mer som stoppested og varmestue.
- Lokalbefolkning på snøscooter.
- Personer som går på ski fra Alta til Karasjok.
- Møter, kurs og liknende.
- Jotka og Ravnastua blir benyttet av lokale firmaer og grupper som vil ha møtelokaler et uforstyrret sted.

Sommer og høst:

- Turgåere, fiskere og jegere.
- På sommeren frem til jakta er mange fjellvandrere innom fjellstuene frem til jakta starter i september. Under jakta benytter mange jegere fra Sør-Norge fjellstuene som base.
- Forskere.

For å finne ut mer om ferdselen og med de begrensede ressursene vi har i prosjektet har vi analysert informasjonen i hyttebøkene for Jotka fjellstue mellom Alta og lesjavri for perioden 1961 – 2009 (hvert fjerde år). Vi mener dette gir en viss informasjon om ferdselen; hvordan den har utviklet seg over tid (også evt endringer etter Proconors undersøkelse), hvordan ferdselen er i ulike årstider, evt hvordan bruken og gjestene har endret seg og i noen grad om formål med å besøke fjellstua.

Tabell 8 viser registreringene på fjellstua i perioden 1962 -2009, samlet og fordelt på hver måned. Vi ser at det ser ut til å ha vært en vekst i besøket fra 1960-tallet til starten på 1980-tallet, men at besøket deretter har gått litt ned men holdt seg relativt stabilt. Mars og april har vært månedene med størst trafikk.

Tabell 8. Registrerte besøkende i hytteprotokollen for Joatka fjellstue fordelt på hver måned gjennom året i perioden 1962 – 2009.

ÅR	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	Totalt
2009	33	67	269	427	49	11	20	70	56	19	2		1023
2006	29	95	204	385	13	11	39	48	84	8	8	19	943
2002	31	86	210	300	20	19	51	74	33	15	25	29	893
1998	23	47	88	406	100	17	67	75	72	7	22	38	962
1994	57	96	214	338	30	13	84	74	49	8	39	26	1028
1990	32	22	128	308	37	30	81	68	41	28	46	17	838
1986	62	55	189	352	163	26	49	55	32	19	61	58	1121
1982	34	52	160	490	187	17	60	59	50	38	49	29	1225
1978	28	51	297	298	276	20	63	108	33	44	48	19	1285
1974	41	52	184	325	37	24	54	101	48	56	38	38	998
1970	37	28	210	266	92	17	81	44	23	30	43	93	964
1966	9	27	82	212	75	32	51	63	28	20	40	34	673
1962	13	21	28	108	51	11	27	51	24	34	67	19	454

Frem til 1990 var det mye besøk av reindrifta i november og desember. Fremdeles bruker reindrifta Jotka om høsten, men nå er det kun en eller to reingjetere som overnatter. Fra 2000 tallet er Jotka svært lite besøkt i november og desember. Besøk i mars og april er mye dagsturister på scooter. Denne aktiviteten startet på -70 tallet og øker utover -80 og -90 tallet. De besøkende er både guidede fellesturer som kjører fra Alta til Karasjok eller motsatt veg, og det er lokalbefolkning fra Alta som er på dagsbesøk. Dagsbesøkende fisker og raster mye i nærområdet langs scooterløypa. De som er på gjennomreise ferdes langs den oppmerkede løypa. I tillegg er det mange som går på ski fra Alta til Karasjok i denne perioden, og helt ut i mai. I følge oppsitter er dette er grupper fra Hammerfest og fellesturer sørfra. Mange av disse gruppene kommer igjen år etter år og har gått sammen i 20 år. Endelig er det skigrupper fra Alta som går til Karasjok. Det er venninnegrupper, skoleklasser helt ned i 10 års alderen og andre grupper. I følge oppsitter har denne formen for bruk tatt seg opp i siste halvdel av 2000 tallet.

I følge Proconor (1999?) har besøkstallet hele tiden vært stabilt på rundt 1000 i året. Våre registreringer gir et mer nyansert inntrykk. Besøkstallet varierer fra 768 i 1963 til toppåret 1981 med 1381 registrerte i hytteprotokollen. I 1989 åpnet anleggsvegen fra Stilla til Tutteberget. Fra Stilla er det ca 20 kilometer til Jotka mens det fra Tutteberget er omtrent 5 kilometer. Da ble nærområdet rundt Jotka fjellstue langt mer tilgjengelig for dagsbesøkende fra Alta. Denne økte ferdselen på anleggsvegen til en av viddas viktige nordlige innfallsporter problematiseres blant annet i en hovedfagsoppgave til Michaelsen (1995). Men den økte ferdselen langs anleggsvegen synes imidlertid ikke på antall registreringer i hytteprotokollen på Jotka. Aktiviteten det er snakk om er trolig i første rekke scooterbrukere om vinteren og det kan synes som om denne bruken ikke reflekteres i hytteprotokollen. Skigåere som overnatter registrerer seg oftere. Også om sommeren er tilgjengeligheten vesentlig forbedret. Heller ikke dette reflekteres i hytteboken

i form av økt besøk. En forklaring på at den økte tilgjengeligheten ikke vises i hytteprotokollen kan være at folk fra Altaområdet nå bruker området mer på dagsturbasis. Tidligere var avstandene så store at man måtte overnatte, og registrere seg i hytteprotokollen. Fra 1989 ble området så tilgjengelig at det kunne brukes til dagsturer, uten å registrere seg i hytteprotokollen.

Tabell 9 viser de besøkendes bosted og i den grad det finnes, og noe informasjon om formålet med oppholdet på fjellstua. Grovt sett kan vi si at ca halvparten kan regnes som "lokale" dvs hjemmehørende i Alta, Kautokeino eller Karasjok kommune, de fleste av disse fra Alta. Dette står i en viss motsats til Proconors utsagn om at tilreisende utgjør en liten andel.

Tabell 9. Tabellen viser alle som har registrert seg ved navn og adresse i hytteboken på Jotka i perioden 1962 – 2009, fordelt på kategoriene. Personer registrert i kolonnen "Reindriften" er personer som har oppgitt i hytteboken at de er "flyttsamer" eller "reineiere". Personer fra reinsdriften kommer både fra Alta, Kautokeino og Karasjok kommuner.

ÅR	Alta kommune + reindriften				Finnmark utenom Alta	Norge utenom Finnmark	Ut lendinger	Sum registrert med adresse
	Reindriften	Næring	Jakt, fiske, bærplukking	Tur				
2009	2			398	135	386	69	990
2006	5	1	1	420	108	274	81	890
2002	37	1		343	144	209	116	850
1998	36			365	135	230	170	936
1994	45			401	129	294	94	963
1990	6	5	2	322	166	156	94	751
1986	158	7		563	232	113	38	1111
1982	172	3		643	231	104	61	1214
1978	127	16	3	616	245	174	86	1267
1974	127	11	2	509	168	119	43	979
1970	260		2	447	124	82	38	953
1966	147	5	2	379	66	41	12	652
1962	153	20	2	181	47	39	9	451

I kolonnen **"Næring"** skriver gjestene seg inn som naturoppsyn, transport, og noen få offentlige kommisjoner. De fleste er imidlertid naturoppsyn. Lokale guider er ført under "Tur". I kolonnen **"Tur"** er alle registrert som ikke oppgir annen grunn enn turen som formål.

Kategoriene næring og jakt, fiske og bærplukking ble satt opp med forventning om at ærendet til en del av de besøkende kunne identifiseres i gjesteprotokollen. Svært få oppgir næring eller jakt, fiske og sanking som formål. Det kan ha ulike årsaker. Protokollen inviterer i liten grad til å gi slike opplysninger. Personer fra lokalmiljøet som driver jakt, fiske og bærplukking vil trolig gjøre det på dagsturer (i alle fall etter 1989) og i områder utenom fjellstua. Det er trolig ikke like naturlig for denne gruppen å gå innom Jotka å skrive seg inn i hytteprotokollen, slik det er for "Tur" gruppen som ferdes langs de oppmerkede stiene.

I kategorien **"Reindriften"** er alle ført som oppgir at de tilhører reindriften. I følge oppsitter er reineiere verken dårligere eller bedre enn andre grupper til å skrive seg inn. På 60 - 80 tallet var det mange fra reindriften som bodde på Jotka, ofte mange uker i slengen, særlig under høstflytting i oktober/desember. I hytteprotokollen på Jotka fjellstue står denne næringen for mellom 10 og 20 % av de registrerte besøkene fram til 1980 tallet. Oppsitter opplyser at de høye besøkstallene fra reindriften er et resultat av at hele familien med kone, barn og slekt er med på fjellet. Antall driftsenheter og antall rein er ikke endret mye. Men antall personer tilknyttet driften er gått ned. Samtidig går flyttingen mye raskere og flyttingen fra kysten til innlandet er over på kortere tid og reindriften her ikke behov for å stoppe så mange dager og uker på Jotka. En

annen grunn til at besøkstallet fra reindrifta går ned kan være et økende antall flyttbare rastebuer og faste, gode gjeterhytter i reindrifta. I oktober og november er det fremdeles et lite besøk fra reindrifta.

Oppsitter opplyser at det var mange som krysset vidda på ski på 1960, -70 og -80 tallet. Den gang var det også overnattingsalternativ mellom Jotka og Mollisjok i form av en ødestue ved lesjav`ri. Denne ødestuen er fjernet og skiturister må nå gå helt til Mollisjok i løpet av en dag. Oppsitter opplyser videre at antall skiturister avtok etter hvert som scootertrafikken økte; *"når scooteren kom ble det utrivelig å gå der"*. Nå er skiturismen, fremdeles i følge oppsitter, på veg tilbake og det er mest Finnmarkinger som går.

Det er mange av de lokale fra Alta kommune som kommer fra grendene Tverrelvdalen og Kronstad. Det er de aller nærmeste bygdene til fjellstua. Oppsitter nyanserer dette bildet litt og sier at besøkende fra Tverrelvdalen og Kronstad i stor grad tilhører gruppen dagsbesøkende. Det er personer fra andre deler av Alta kommune som overnatter. Fra starten i 1962 er mange Finnmarkinger fra Hammerfest. Utover på 90 tallet er andre deler av Finnmark også representert som Sør-Varanger, Tana og Porsanger, samt Kautokeino og Karasjok.

Utlendingene er fra Tyskland, Frankrike og Finland fra starten i 1962. I 1998 er det mange forskere og studenter fra Sverige og Finland. I 2002 er mange av utlendingene fra Finland. Tyske studenter har det vært hele tiden. I det siste har det og vært besøk av utlendinger fra Nederland.

På 1970 og -80 tallet var det mange fellesturer fra DNT. Disse gikk fra Karasjok til Alta eller motsatt veg. DNT turene foregikk i august og de lå alltid to netter på Jotka. Det innebærer at ferdelsen både foregikk langs de oppmerkede rutene og mer fritt i nærområdet rundt fjellstuen. På 1970 og 80 tallet er det også mange elever fra Øytun folkehøyskole og noen skoleklasser fra Alta som overnatter på Jotka. Øytun folkehøyskole bruker nærområdet om vinteren og skoleklassene om høsten. Skoleklassene er fra Alta. Oppsitter opplyser at "alle" skoleklasser i Alta har leirskole på Jotka. Og fremdeles er det klasser fra grunnskolene i Alta som bruker Jotka som leirskolested. På 1980 og 90 tallet, og frem til i dag er det også besøk av grunnskoleklasser fra Alta og Hammerfest. Lokalt leirskoleopplegg med bruk av nærområdet. Øytun folkehøyskole sluttet å bruke Jotka på begynnelsen av 2000 tallet.

Ravnastua og Mollisjok fjellstue

I følge oppsitter (Eriksen pers. medd.) har Ravnastua i dag ca 1300 besøkende i året og 700 overnattinger. Omtrent 10 % av de som overnatter ligger flere netter, men ingen ligger lenger enn en uke, slik som på Jotka. Ellers domineres det mye av dagsbesøk fra Karasjok. Og i motsetning til Jotka så buker reindrifta fremdeles Ravnastua. De leier en hytte en til to måneder i året. Dette utgjør ca 20 – 30 overnattinger i året.

Oppsitter Marit, R. E. Opgård på Mollisjok antyder at tallene for overnatting og dagsbesøk på Mollisjok er noenlunde lik tallene på Jotka (Opgård pers. medd.). Men at det er mye gjennomgangstrafikk av grupper på scooter. Dette samsvarer og med Lindman (Lindman, 2010). Oppsitter sier også at skigåere og fotturister oftest overnatter (Opgård, 2010). Grunnen til dette kan være at Mollisjok utgjør et knutepunkt for ferdsel midt inne på vidda. Det er naturlig komme dit både fra Alta, Karasjok, fra Sjuosjavri og Jergul ved rv 92, og fra Stabbursdalen og Porsanger. Oppsitter opplyser og at i motsetning til Jotka, og delvis Ravnastua, så bruker reindrifta fjellstuen flittig. De ligger der fast hvert år fra oktober til nyttår og utgjør en vesentlig del av overnattingene (Opgård, 2010).

Private fjellstuer

Noen av dagens private fjellstuer, som tidligere var statlige, for eksempel Gargia fjellstue og Nedre Mollisjok fjellstue driver langt mer aktivt naturbruk i nærområdet enn de tre statlige fjellstuene (Johnsen pers. medd.). Ved Nedre Mollisjok er der ikke lenger gjennomgangstrafikk men nesten bare faste besøkende. Om sommeren og høsten domineres det av jegere og fis-

kere. Mange av fiskerne kommer fra hele verden, og de ligger der en uke. Oppsitter opplyser at flere av gruppene har gjort dette i opp til 20 år. Oppsitteren har spesialisert seg på utmarksturisme med opplevelsesturer knyttet salg av fiske, jakt og bærturer. Slik kan en si at disse stue- ne tilrettelegger for en mer intensiv naturbruk i nærområdet rundt hytta for en mer begrenset del av allmennheten, enn de statlige fjellstue- ne gjør.

4.6.2 Alta turlags hytter og turlagsvirksomhet forøvrig

DNT er en nasjonal friluftsansjon som blant annet tilbyr merkede stier, løyper og hytter i fjellet nesten over hele landet. I Finnmark har DNT hatt mindre oppslutning enn ellers i landet. Mens NJFF og DNT på landsbasis er omtrent jevnstore, er antallet medlemmer i NJFFs lokal- lag langt større enn antallet medlemmer i DNTs turlag. De eldste turlagene i fylket er Sør- Varanger Turlag (stiftet 1930) og Alta Turlag (1955) (se mer i kap 3). Etter hvert er Varanger- halvøya turlag (1994), Nordkapp og Omegn Turlag (1996) og Hammerfest Turlag (2007) etab- lert (også Tuvrrasahat i 2008, men denne foreningen er ikke med i DNT). Det er kun Alta turlag som har egne overnattingshytter. De siste 20 årene har antallet medlemmer i DNT og DNT til- knyttede turlag i Finnmark økt fra ikke mer enn ca 190 i 1991 til 670 (2010).

Alta turlags virkeområde er i dag Alta kommune med tilstøtende kommuner, herunder vandre- ruta Okselv/Sennalandet gjennom Stabbursdalen til Porsanger, Alta til Karasjok over fjellstue- ne, postruta til Karasjok med tverrforbindelser, og vandreruta fra Mathisdalen til Kvænangen (Alta og Omegn Turlag, 2009). Turlaget eier to hytter. Det er Bojobæski som ligger sør i Stab- bursdalen og Reinbukkkelvhytta som ligger mellom Stilla og Stabbursdalen. Når det gjelder ferdsel i fjellområdene i 2009 fremgår det av turlagets *"Hytte-, Sti- og løypeplan"* (Alta og Om- eign Turlag, 2009) at:

- Vandreruta Okselv – Stabbursdalen er mye brukt.
- Postruta til Karasjok er lite brukt.
- Det er en økende bruk av det gamle kjøresporet mellom Bojobæski og Mollisjok på østsiden av lesjavri. Det gjelder både fotturister men også personer og grupper på ter- rengsykkel.

Tabell 10 viser registrerte besøkende på de to hyttene. Vi ser at Reinbukkkelvhytta har mest besøk, men svært mye dagsbesøkende. Besøket på Bojobæski er relativt stabilt omkring 50 per år, med hovedvekt på overnattingsgjester.

Tabell 10. Besøk på Alta Turlags hytter ved Bojobæski og Reinbukkkelv i perioden 1988 – 2009. Totalt antall registrerte besøk og antall overnattinger. Tall hentet fra årsmeldingene til Alta Tur- lag.

År	Bojobæski besøk	Bojobæski overnattinger	Reinbukkkelvhytta besøk	Reinbukkkelvhytta overnattinger
2009	52,	40 overnattinger	578	9 overnattinger
2008	Mangler opplysninger	Mangler opplysninger	800	
1998	57	alle overnattinger	800	
1997	52,	35 overnattinger	710	
1996	57,	alle overnattinger	900	
1994	100,	35 overnattinger	570	
1993	Mangler opplysninger	Mangler opplysninger	Mangler opplysninger	Mangler opplysninger
1992	40		340	
1991	90		320	
1990	50		286	
1989	40	flest overnattinger	49	
1988	40	10 – 15 overnattinger	47	

Den 1. mars 1990 ble det merket skiløype fra Øvre Stilla til Reinbukkkelvhytta. Dette forklarer den økte dagsturferdselen til denne hytta. Ved Reinbukkkelvhytta kokes kaffe og selges vafler, sjokolade og saft i påsken. Dette har pågått siden tidlig på 90 tallet og er trolig en grunn til det økte besøket. Reinbukkkelvhytta står åpen. Reindriften bruker også turlagets hytter. I 1990 var for eksempel 51 av de besøkende ved Reinbukkkelvhytta reiseiere.

Frem til slutten av 1980 tallet sto Bojobæski åpen eller tilgjengelig med DNT nøkkel hele året. 144 overnattinger i 1977 var nok et vanlig overnattingstall på denne tiden. Siden slutten på 1980 tallet og frem til 2010 har den vært avlåst med egen nøkkel. Årsaken har vært problemer med hærverk. Brukere har derfor måttet bestille hytta på forhånd. Derfor er de fleste besøkende overnattingsbesøk. Beliggenheten midt inne på vidda tilsier også overnatting.

4.6.3 Ødestuene i Varanger og Pasvik

I Øvre Pasvik ligger det ni ødestuer i og utenfor Øvre Pasvik nasjonalpark. Ødestuene inngår i et større nettverk av stier med fire hytter i Vätsäri ødemarksområde på finsk side av grensen. Finnmarkseiendommen (FeFo) eier seks ødestuer som er presentert på FeFos hjemmeside (FeFo, 2010). Noen ødestuer er også eid av Fylkesmannen i Finnmark. Øvre Pasvik og verneområdene i Øvre Pasvik brukes av lokalbefolkningen og tilreisende. Registrerte besøk i hyttebøkene på ødestuene kan gi informasjon om omfanget av allmennhetens ferdsel i området og hvordan området brukes.

Ifølge Jørn Monsen (pers.medd.) ligger det som finnes av hyttebøker på ødestuene. Hyttebøkene er ikke samlet inn av ødestuens eier eller forvalter. Besøksregistreringene måtte dermed gjøres på hyttene. I oktober 2010 gjennomførte tre studenter fra årsstudium i friluftsliv ved Høgskolen i Finnmark registreringer i hyttebøkene ved Grenseparvasshytta, Piilolaporten/hytta, Holmenkoia og Ellenvannskoia. På alle hyttene telte de antall dagsbesøk og antall overnattinger de ulike år. I tillegg registrerte de hvor folk kom fra, om de var fra Sør-Varanger kommune, Finnmark utenom Sør-Varanger, Norge utenom Finnmark eller om de var utlendinger. For innbyggere i Sør-Varanger ble det i tillegg registrert hva folk oppga som hensikten med turen. Det ble skilt mellom; 1. *"tur for turens skyld"*, 2. *"jakt, fiske og bærplukking"*, og 3. *"næring"*. For 2010 er registreringene gjort fram til 23. oktober.

Ødestuene i Øvre Pasvik er lite besøkt sammenliknet med de tre statlige fjellstuene i Finnmark og Alta og Omegn Turlag sine to hytter på Finnmarksvidda. Om lag 20-40 registreringer i året er normalt. Ellenkoia er unntaket. Der har det registrerte besøket de siste årene vært 250 til 300 personer i året (tabell 11).

Grenseparvashytta

Ødestuen ligger ved Grenseparvannet 1 kilometer fra riksgrensen mellom Finland og Norge. Fra Piilolaporten er det omtrent 7 kilometer å gå i sør-østlig retning til Grenseparvasshytta. Denne ødestuen sto stengt frem til 2007, og var før det kun tilgjengelig med lånt nøkkel. De to siste årene er hytta markedsført i forbindelse med et felles rutesystem mellom Pasvik nasjonalpark og Vätsäri ødemarksområde på Finsk side av grensen (Pasvik-inari.net, 2008). Økt markedsføring, og at hytta nå er allment tilgjengelig er trolig årsaken til det økte besøket fra 2008.

Holmenkoia

Ødestuen ligger 8 kilometer sør/vest for Vaggetem. Fra nærmeste veg er det 3 kilometer. Fra Ellenkoia er det merket løype på barmark og for scooter vinterstid. Ifølge hytteboka ble koia satt opp på 1930 tallet som husvære for skogsdrift og reindriften. Hytta ligger utenfor nasjonalparken og er merket av på kartet. Likevel er det ikke stort mer enn 30 registrerte brukere hvert år. Flere besøkende fra Sør-Varanger oppgir jakt, fiske og bærplukking som formål med turen her enn ved de andre ødestuene. Denne ødestuen er heller ikke markedsført på nettstedene

pasvik-inari.net (2008) eller luontoon.fi (2010). Tilreisende finner trolig ikke så lett frem selv om ødestuen er avmerket på kartet.

Ellenvannskoia

Hytta ligger ved nordenden av Ellenvannet i Øvre Pasvik nasjonalpark, ca 10 kilometer nord/vest for treiksrøysa. Dette er den klart mest brukte. Det er merket sti hit fra Sortbrysttjern. I østlig retning går det sti videre til Piilolaporten og Vätsäri ødemarksområde i Finland. Det går en natur- og kultursti inn til koia som ble tilrettelagt i 2008 (Pasvik-inari.net, 2008). Den markedsførte stien og programmene til Lars Monsen, "365 Nordkalotten" som gikk på NRK 1 i 2008, hvor Monsen brukte nettopp denne ødestuen, kan ha bidradd til det økte besøket fra 2008.

Piilolaporten

Ødestuen ligger ved Piilolaporten, et sted det tidligere var lov å krysse riksgrensen mellom Finland og Norge. Følger man stien fra Piilolaporten 3 kilometer i sør/vestlig retning kommer man til Piilolahytta i Vätsäri ødemarksområde i Finland. I østlig retning er det 6 kilometer på sti til Ellenvannskoia.

Tabell 11. Overnattinger og dagsbesøk på de fire undersøkte koiene i Pasvik i perioden 1988 til 2010

	Grensepar-vass-hytta		Holmenkoia		Ellenvannskoia		Piilolaporten	
År	Antall netter	Antall dags-besøk	Antall netter	Antall dags-besøk	Antall netter	Antall dags-besøk	Antall netter	Antall dags-besøk
2010	22	21	9	11	130	136	18	91
2009	23	20	12	18	162	133	37	89
2008	20	5	13	24	144	149		
2007	15	13	6	3	56	142		
2006	8	16	15	20	56	111		
2005	14	8	3	18	31	149		
2004	13	14	9	11	50	153		
2003	5	26	8	2	9	190		
2002	3	8	19	4	49	167		
2001	0	11	17	12	52	101		
2000	0	9	8	12	18	120		
1999	0	7	9	28	32	98		
1998	9	10	4	10	37	112		
1997	3	2	9	30	92	150		
1996	0	2	10	23	92	179		
1995	4	1	-	-	78	128		
1994	4	25	3	7	53	121		
1993	5	18	4	44	45	119		
1992	0	12	0	44	57	94		
1991	2	9	6	29	55	173		
1990	2	3	11	51	67	115		
1989	5	5	23	44	92	113		
1988	3	12	3	25	112	91		

Til slutt vises en samlet oversikt over hvor besøkende, som registrerer seg i hyttebøkene i de fire koiene som vi har studert i Øvre Pasvik, kommer fra (tabell 12). Oversikten gjelder for alle årene det er gjort registreringer, fordi det er relativt små endringer i tidsperioden som vi har sett på hva gjelder de besøkendes bosted.

Tabell 12. Hvor folk kommer fra. Besøkende på fire ødestuer i Pasvik perioden 1988 - 2010.

Hvor folk kommer fra	Prosent av besøkende
Sør- Varanger kommune	50 %
Fra Finnmark utenom Sør-Varanger	21 %
Fra Norge utenom Finnmark	17 %
Utlendinger	12 %

Vi har også slått sammen hva slags formål personer fra Sør-Varanger har oppgitt for besøket på koiene (tabell 13).

Tabell 13. Formål med turen til personer bosatt i Sør-Varanger. Besøkende på fire ødestuer i Pasvik perioden 1988 - 2010.

Formål med turen til personer fra Sør-Varanger	Prosent av besøkende fra Sør-Varanger
Næring	10 %
Jakt, fiske eller bærplukking	24 %
Tur for turens skyld	66 %

Kategorien næring er for det aller meste naturoppsyn og befaringer knyttet til blant annet spørsmål om utvidelse av verneområder. Vi ser at blant lokalbefolkningen er de fleste der for turens skyld, mens 24 % er der for å jakte, fiske eller plukke bær. I følge observasjoner i hyttebøkene er antallet som jakter, fisker og plukker bær redusert med årene. Samtidig øker antallet av besøkende som er der for turens skyld.

4.6.4 Oppsummering: ferdsel basert på statistikk fra fjellstuer, ødestuer og turistforeningshytter

Utvalget av informasjon er begrenset, men gir en viss oversikt over hvordan ferdselen har utviklet og fordelt seg de siste 20 - 40 årene. Registreringene ved Jotka gikk tilbake til 1962 mens den startet på slutten av 1980 tallet for Alta turlag sine hytter og på ødestuene.

Forskjeller i geografi og infrastruktur preger ferdsel og antall besøkende. Fjellstuene og hyttene til Alta turlag er godt utstyrt, de ligger på vidda i områder med lange ferdselstradisjoner og etablerte løyper både for motorisert og ikke-motorisert ferdsel (bortsett fra Reinbukkelvhytta dit det ikke går skuterløype). Ødestuene i Øvre Pasvik er enkelt utstyrt og de ligger alle i skogstereng uten scooterløyper. Besøkstallet på skuter er høyt om vinteren på vidda. På ødestuene var antall besøkende kun 5 – 10 % av det på fjellstuene og Alta turlags dagsturhytte. Trolig benytter flere besøkende i Øvre Pasvik telt og annen overnatting ute, enn langs de etablerte ferdselsrutene på vidda.

På Jotka var det en sammenhengende vekst i antall besøkende fra 1960 til 1980, med starten på 1980 tallet som topp. Ved Alta Turlag sin overnattingshytte var antall overnattinger på slutten av 1970 tallet og begynnelsen av 1980 høyere enn på 1990 og 2000 tallet. Et fellestrekk for både vidda og skogsområdene i øst kan derfor være at allmennhetens ferdsel har gått noe ned fra ca 1980, for så å ha tatt seg opp de siste 2 til 3 årene.

Når det gjelder fordeling mellom grupper var det 12 % utlendinger i Øvre Pasvik. Ved Jotka registreres et noe høyere antall, opp mot 18 % for perioden 1998 til 2010. I Øvre Pasvik utgjør lokalbefolkningen 50 % av besøkstallet i perioden 1998-2010. På Jotka synes andelen av lokalbefolkning å være noe lavere. Når det gjelder ferdselens formål oppgir 34 % av lokalbefolkningen i Sør-Varanger næring og jakt og fiske som formål med turen. Utenom reindriftas besøk

er ikke slike formål registrert ved Jotka i samme periode. Det kan synes som om moderne former for rekreasjonsfriluftsliv i større grad preger lokalbefolkningens ferdsel på vidda enn i Øvre Pasvik.

4.7 Motorferdsel i utmark

Motorferdselloven åpner for at det kan opprettes åpne snøskuterløyper i Finnmark. Finnmark har også en særordning med løyper for bruk av motorkjøretøyer på barmark knytta til tradisjonelle ferdselsårer som i praksis er åpne for fri ferdsel. I tillegg har kommunene Kautokeino, Karasjok, Tana og Nesseby dispensasjonstraseer for barmarkskjøring. De store geografiske avstandene og den utbredte høstingstradisjonen i utmarka er bakgrunn for disse særordningene. Tidligere kom befolkningen seg langt av gårde for å høste utmarka ved å bruke lang tid ute. I dag kan befolkningen reise på kortere turer ved hjelp av motoriserte kjøretøy. Kulturbasert høsting er fortsatt et viktig formål, også for å gi dispensasjoner for motorisert ferdsel i utmark.

Men det foreligger ikke tellinger som viser det reelle kjøreomfanget, fordeling på ulike områder i fylket og hvilke grupper som benytter mulighetene i følge motorferdselloven (se for øvrig Vistnes et al 2010). NORUT er i ferd med å publisere en større undersøkelse om barmarkskjøring blant finnmarksbefolkningen, som både gjør rede for holdninger til barmarkskjøring, kjøreformål og områdebruk (Vistnes pers medd.). Denne foreligger ikke tidsnok til å bli referert her.

For å få et visst bilde av omfang av motorisert ferdsel i utmark i Finnmark har vi innhentet tall fra Opplysningsrådet for Vegtrafikk (OFV) som har statistikk over kommunevis bestand av barmarkskjøretøy (ATV) tilbake til 2001 og kommunevis bestand av snøscootere tilbake til 1998. Vi har også benyttet oss av den informasjonen som er lagt ut på Miljøstatus Finnmark sine nettsider, NorAtlas sine kartlegginger av løypenettet og tall fra KOSTRA over gitte dispensasjoner. Vi har også hatt telefonkontakt med fylkesmannens miljøvernnavdeling i Finnmark v/ for utfyllende informasjon og kontakt med NORUTs prosjekt om barmarkskjøring. Til slutt har vi gjennomført noen korte telefonintervjuer med noen reiselivsbedrifter som arrangerer turer og leier ut motorkjøretøyer for bruk i utmark eller langs veg.

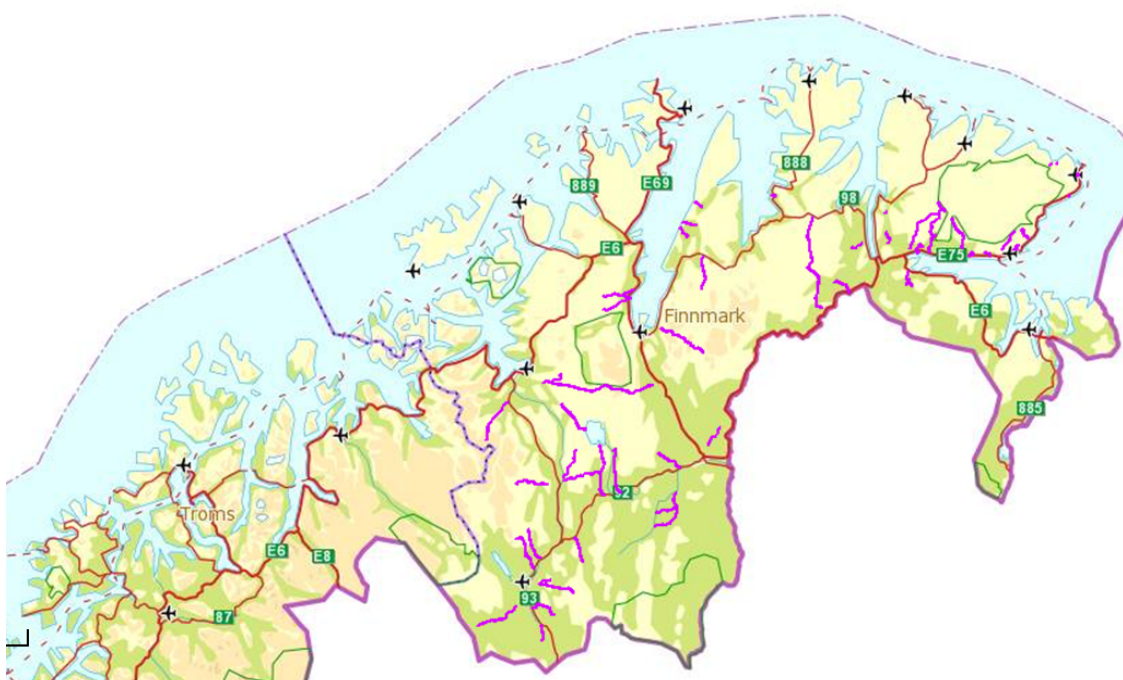
Vi understreker at verken statistikk over antall kjøretøy, løypenett eller antall dispensasjoner sier noe om det reelle kjøreomfanget, verken isolert sett eller samlet sett. Disse tallene gir likevel et innblikk i bl.a. evt endringer over tid.

4.7.1 Barmarksløyper

I 2007 hadde Finnmark fylke 740 kilometer åpne barmarksløyper fordelt på 50 løyper, figur 12 (Miljøstatus Finnmark). Etableringen av barmarksløyper er som nevnt en særordning for Finnmark i forhold til resten av landet. Begrunnelsen for opprettelsen av barmarksløyper er, i følge www.dirnat.no at Finnmark har et dårlig utbygd veinett, få skogsbilveier og mange tradisjonelle ferdselsårer som er nødvendige for å drive høsting fra naturen. Disse løypene er åpne for ferdsel med barmarkskjøretøyer i forbindelse med jakt, fangst, fiske, bærsanking og transport til hytter. Løypene åpnes 1. juli og holdes åpne til snøfall dersom ikke annet er angitt for den enkelte løype. Noen av løypene har vektbegrensning av hensyn til naturen.

Ifølge Fylkesmannens miljøvernnavdeling har antall km barmarksløyper i Finnmark økt fra 742 km pr. mai 2003 til 769 km pr. 1.mars 2007. Denne økningen er, i følge fylkesmannens miljøvernnavdeling, i hovedsak relatert til at en i 2007 tok i bruk digitalisert kartlegging av løypenettet.

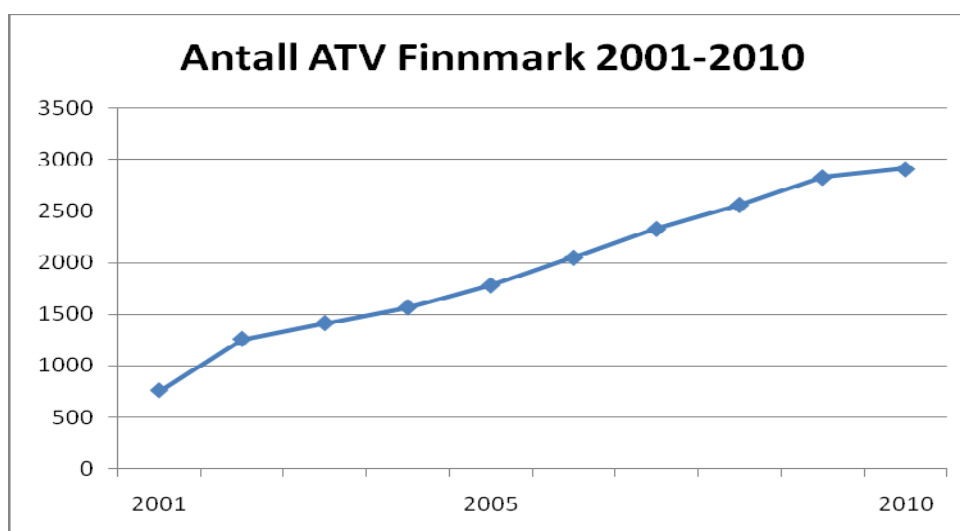
I tillegg til de åpne løypene finnes det dispensasjonstraseer i kommunene Kautokeino, Karasjok, Tana og Nesseby. Disse utgjør til sammen 2437 km. Dispensasjonstraseene utgjør dermed ca $\frac{3}{4}$ deler av det samlede barmarksløypenettet. Tillatelse til bruk av disse gis av kommunene, og hovedformålene for disse er i stor grad samsvarende for bruksformålet for de andre løypene: utmarksbasert høsting og transport i sammenheng med dette. Antall dispensasjoner i forbindelse med elgjakt har de siste årene økt i følge Fylkesmannens miljøvernnavdeling.

Figur 12. Kart over åpne barmarksløyper i Finnmark, vist i lilla farge. Kilde: NorAtlas.

4.7.2 Antall barmarkskjøretøy

OFV (Opplysningsrådet for vegtrafikk) har innhentet statistikk over antall ATV siden 2001. Denne viser at antall ATV i Finnmark har økt fra 758 i 2001 til 2910 i 2010 (tabell 14). Kautokeino og Alta har flest antall ATV. Siden det i mange kommuner bare var registrert svært få ATV i 2001 i følge OFV, er det ikke regnet ut prosentvis vekst fra 2001 til 2010.

Figur 13. Antall ATV¹¹ i Finnmark 1994-2010. Tallene er hentet fra OFV (Opplysningsrådet for vegtrafikk).

¹¹ I følge OFV omfatter ATV (All Terrain Vehicle) alle 4-hjuls "motorsykler" (kan også være 6-hjuls) som har styre (og ikke ratt) og som blir registrert som ulike andre kjøretøygrupper, for eksempel Traktor, Trekkvogn og Motorredskap, og i hovedsak; Motorsykkel og Moped. De har gjerne brede hjul med liten diameter (sammenlignet med vanlige motorsykler og moped).

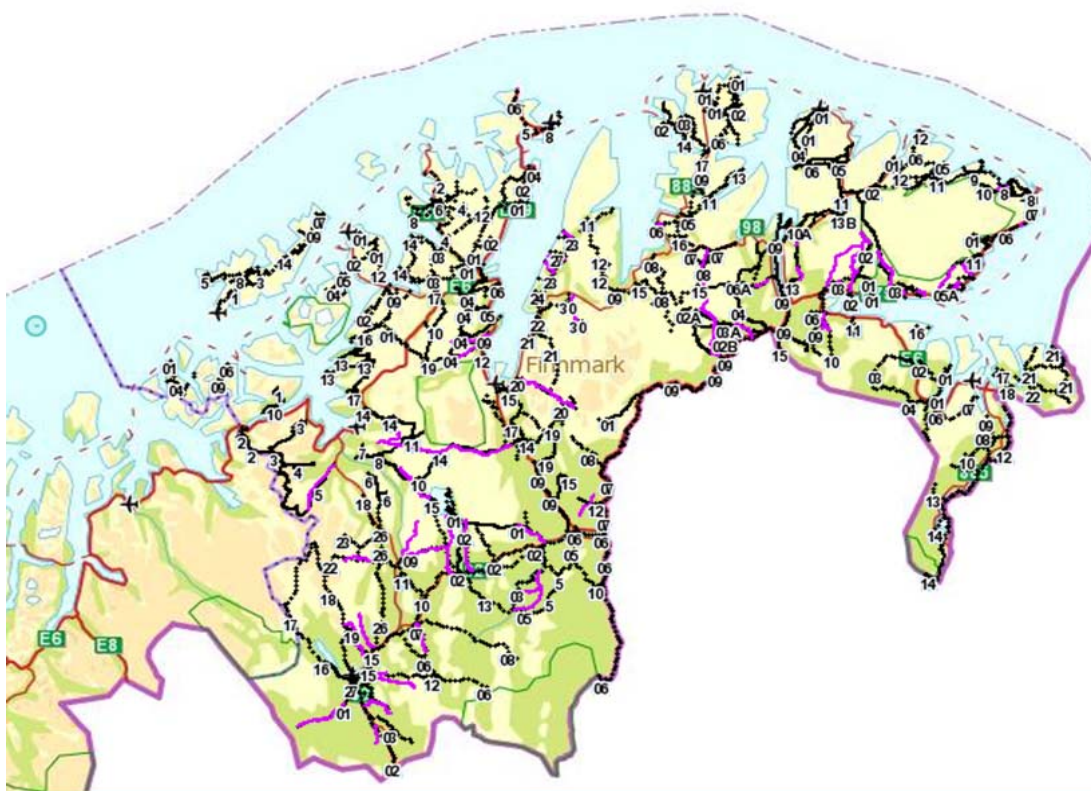
Tabell 14. Antall ATV registrert i 2001 og i 2010, kommunevis og for Finnmark fylke samlet.

	Antall ATV 2001	Antall ATV 2010
VARDØ	1	22
VADSØ	22	151
HAMMERFEST	5	137
KAUTOKEINO	284	618
ALTA	72	607
LOPPA	2	21
HASVIK	1	7
KVALSUND	2	24
MÅSØY	0	23
NORDKAPP	3	31
PORSANGER	62	264
PORSANGER	188	366
LEBESBY	1	25
GAMVIK	2	32
BERLEVÅG	6	27
TANA	75	255
NESSEBY	15	74
BÅTSFJORD	1	46
SØR-VARANGER	16	180
FINNMARK	758	2 910

Som nevnt innledningsvis vet en lite om det reelle kjøreomfanget i utmark. Vi ser likevel at det har vært en svært betydelig vekst i antall ATV, noe som underbygger det mange mener er en betydelig vekst i kjøreomfang. I følge fylkesmannens miljøvernavdeling er viktige årsaksfaktorer til vekst i kjøreomfang at kjøretøyene har fått større rekkevidde, at folk i større grad enn tidligere reiser på dagsturer og at en har fått flere kjørespor å ferdes etter. En vet ikke om det har blitt flere personer fra andre fylker som bruker barmarksløypene i Finnmark, men noen faktorer peker i den retning. Mens kjøretøyene tidligere var tyngre og hadde kortere rekkevidde, kan en i dag frakte lettere kjøretøy med større rekkevidde på en henger, og det er i dag også gode muligheter for leie av kjøretøy (se nedenfor).

4.7.3 Snøskuterløyper

Snøskuterløypene i Finnmark (se figur 14) er åpne for fri ferdsel med snøskuter, uavhengig av kjøreformål fram til og med 4. mai. Fylkesmannen kan etter søknad fra kommunen holde løypene åpne ut over 4. mai. Løypene godkjennes av Fylkesmannen etter forslag fra kommunene. Per 2007 er det ca 5 500 km snøskuterløyper i Finnmark (Miljøstatus i Finnmark). Dette gir en prosentvis økning på 4 % i forhold til 1998, da antall km løyper var på 5281,5 km., i følge tall fra fylkesmannens miljøvernavdeling.

Figur 14. Kart over snøskuterløyper i Finnmark, vist i svart farge med nummer. Kilde: NorAtlas.

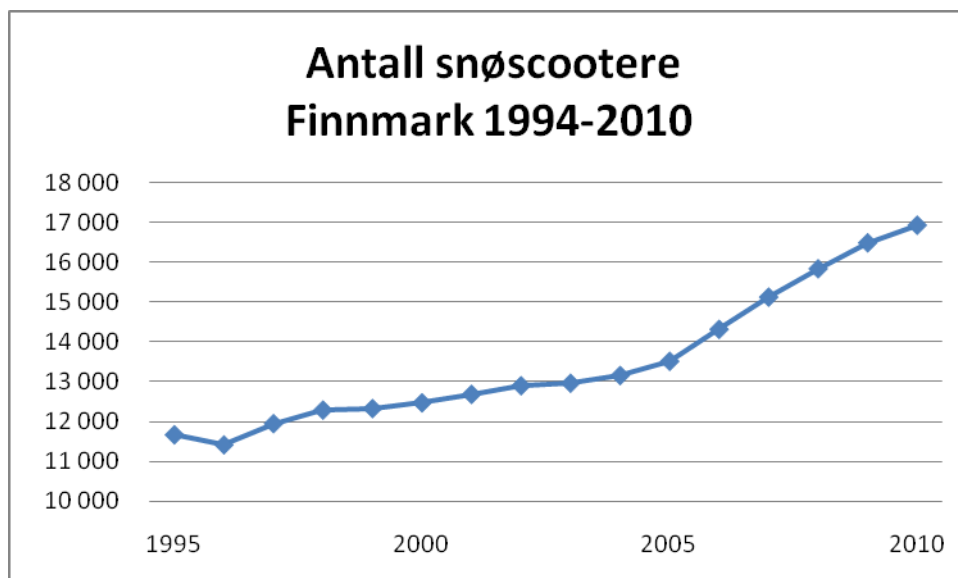
I tabell 15 er antall km snøskuterløype pr km² landareal og antall meter snøskuterløype pr. innbygger pr. 2007 oppgitt. Oversikten viser at det i Finnmark er 0,11 km. snøskuterløype pr. kvadratkilometer landareal i gjennomsnitt, og 126 meter snøskuterløyper pr innbygger (kilde: fylkesmannens miljøvernavdeling Finnmark).

Tabell 15. Antall km snøskuterløype pr km² landareal og antall meter snøskuterløype pr. innbygger 2007 (?). Kommunevis og for Finnmark fylke. Kilde: Fylkesmannens miljøvernavdeling, Finnmark.

	Km løype pr. km ² .	Meter løype pr. innb.
Alta	0,11	22,9
Berlevåg	0,17	175,5
Båtsfjord	0,13	92,1
Gamvik	0,14	193,5
Hammerfest	0,14	13,1
Hasvik	0,16	88,5
Karasjok	0,11	217,4
Kautokeino	0,08	262,0
Kvalsund	0,16	275,3
Lebesby	0,09	237,3
Loppa	0,08	45,5
Måsøy	0,14	120,5
Nesseby	0,10	161,0
Nordkapp	0,12	35,3
Porsanger	0,12	145,8
Sør- Varanger	0,12	48,6
Tana	0,14	187,3
Vadsø	0,13	27,2
Vardø	0,17	45,6
TOTAL	0,11	
Gj. snitt	0,12	126,01

4.7.4 Antall snøskutere

Antall snøskutere i Finnmark var pr 1. juni 2010 i alt 16 922. Dette utgjør en prosentvis vekst på 37,6 % siden 1998, da tallet var på 12 293 snøskutere (OFV). Snøskuterbestanden er størst i Alta. I snøskuterløypene har det i følge fylkesmannens miljøvernavdeling trolig ikke vært noen vesentlig økning i trafikk på grunn av at folk fra andre fylker benytter løypenettet. Dette er i tråd med informasjonen vi har fått gjennom intervjuer med reiselivsaktører. Se også nedenfor.

Figur 15. Antall snøscootere i Finnmark 1994-2010. Tallene er hentet fra OFV (Opplysningsrådet for veitrafikk).

Tabell 16. Prosentvis vekst i antall snøscootere 1994 -2010, kommunevis og Finnmark fylke.

	Antall snøscootere 1998	Antall snøscootere 2010	Prosentvis vekst
VARDØ	293	306	4,4 %
VADSØ	809	1151	42,3 %
HAMMERFEST	1035	1789	72,8 %
KAUTOKEINO	1220	1201	-1,6 %
ALTA	2474	3946	59,5 %
LOPPA	94	133	41,5 %
HASVIK	103	129	25,2 %
KVALSUND	194	247	27,3 %
MÅSØY	197	189	4,0 %
NORDKAPP	267	440	64,8 %
PORSANGER	1143	1440	25,9 %
PORSANGER	905	915	1,1 %
LEBESBY	204	262	28,4 %
GAMVIK	187	251	34,2 %
BERLEVÅG	196	219	11,7 %
TANA	671	889	32,5 %
NESSEBY	240	291	21,25 %
BÅTSFJORD	316	456	44,3 %
SØR- VARANGER	1745	2668	52,9 %
FINNMARK	1 2293	16 922	37,6 %

4.7.5 Antall dispensasjoner

I følge Miljøstatus Finnmark har antall dispensasjoner for bruk av motorkjøretøyer i utmark steget jevnt fra tidlig på 1990-tallet, men har flatet ut de siste årene. Finnmark er på landstoppen i antall dispensasjoner, men praksisen varierer sterkt fra kommune til kommune. I følge Miljøstatus Finnmark, står de samiske kommunene for det meste av dispensasjonene for kjøring på barmark. Dispensasjonstallene slik de presenteres har videre en svakhet ved at noen dispensasjoner kan gjelde for en eller et spesifisert antall turer, mens andre kan være generelle, slik at tallene er ikke alltid sammenlignbare.

I følge fylkesmannens miljøvernavdeling blir de fleste dispensasjoner på barmark gitt for transport av utstyr til hytter og for fiske. Det blir også gitt en del dispensasjoner for bærplukking, og i takt med veksten i elgstammen og antall elgvald har det vært en sterk vekst i antall dispensasjoner gitt i forbindelse med elgjakt. Dispensasjonene som gis for elgjakt har ofte ikke tak på antall turer. Dette er i tråd med dagens praktisering av elgjakt, der dagsturer er vanlig i mange områder. Når det gjelder dispensasjoner for snøskuterkjøring så gis dette som oftest for transport av utstyr til hytter eller transport av utstyr for fiske. Leiekjøringsordning praktiseres nesten ikke i Finnmark.

Av klager på dispensasjoner som fylkesmannen får til behandling kommer de aller fleste enten fra personer som har fått nei i kommunen, eller det er Naturvernforbundet som påklager dispensasjoner som er gitt kommunalt. Fylkesmannens miljøvernavdeling opplyser at de bruker generelt lite ressurser på å overstyre kommunal praksis, men at de tar "signalsaker" en gang i blant.

Antall dispensasjoner, vinter

Antall dispensasjoner for bruk av snøskuter i perioden 1993-2006 er vist i tabell 17. Fra og med 2003 ble rapporteringen lagt om, og tallene for 2004-2006 gjelder for kalenderåret i motsetning til tallene for tidligere år som gjelder for vintersesongen¹². Kun dispensasjoner som er innvilget det enkelte år er tatt med. Det innebærer at flerårige dispensasjoner kun registreres det året de er innvilget.

Tallene viser at antall dispensasjoner steg kraftig fram til 2001/02 (2 748 dispensasjoner), for så å stabilisere seg på et lavere nivå. Det lave totaltallet for 2006 skyldes at flere kommuner ikke har rapportert, blant disse Karasjok og Nesseby kommuner som gir mange dispensasjoner. Hvis disse har gitt dispensasjoner som i tidligere år, har vi hatt en stigning i antall dispensasjoner i 2006.

¹² Fra 2003 har tallene vært rapportert direkte til Statistisk sentralbyrå som en del av KOSTRA-rapporteringen (kommunenes rapporteringssystem), og tallene er ikke kontrollert av Fylkesmannen. Stikkprøver viser at kvaliteten på tallene varierer fra kommune til kommune, og til dels fra år til år. (Miljøstats Finnmark).

Tabell 17. Antall dispensasjoner for bruk av snøskuter i perioden 1993-2006. Åpne felter i tabellen viser manglende rapportering. Kilde: Miljøstatus Finnmark.

Kommune	1993/94	1995/96	1997/98	2000/01	2002/03	2004	2005	2006
Alta	61	271	209	201	224	190	145	169
Berlevåg	15	0	7			18	11	8
Båtsfjord	136	94	27		20	19	14	45
Gamvik	0	65	99	44	29	35	27	30
Hammerfest	14	20	17		2	1	12	3
Hasvik	19	16		32	20	22	41	
Karasjok	205	678	335	226	187	141	304	
Kautokeino	245	287	172	495	260	260	370	382
Kvalsund	24	61	52	44	56	60		
Lebesby	39	76	70	57	57	77	70	117
Loppa	2	2	4		9	1	2	9
Måsøy	12	4	13	19	7	8	9	
Nesseby	198	186	190	235	160	275	106	
Nordkapp	19	7	13	22	13	10	2	
Porsanger	92	140	218	61	79	76	12	
Sør-Varanger	115	309		300	253	269	301	287
Tana	238	256	342	264	240	178	238	276
Vadsø	100	138	250	160	165	98	111	120
Vardø		35		5	6	0	1	2
Totalt	1534	1920	2018	2165	1787	1738	1776	1448

Tabell 18. Dispensasjoner gitt etter § 6 i motorferdselloven. Kilde: SSB KOSTRA.

Kommune	2007	2008	2009
Alta	74	75	61
Berlevåg	0	16	15
Båtsfjord		14	11
Gamvik	24	32	17
Hammerfest	0	1	1
Hasvik	14	4	3
Karasjok		406	502
Kautokeino	365	386	472
Kvalsund	0		
Lebesby	42	47	58
Loppa		0	0
Måsøy	7	9	7
Nesseby		103	
Nordkapp	1		
Porsanger	54	0	
Sør-Varanger	161	150	136
Tana		558	595
Vadsø		124	146
Vardø	0	1	0
Totalt			

Antall dispensasjoner, barmark

Tabell 19. Antall dispensasjoner på barmark i de enkelte kommuner i perioden 1996-2006. Åpne felter skyldes manglende rapportering. Kilde: Miljøstatus Finnmark.

Kommune	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006
Alta	22	31	44	27	45	16	11	18
Karasjok	209	305	267	246	195	139	274	
Kautokeino	333	210	378	239	290	270	230	240
Lebesby	17	9	13	10	10	3	5	6
Nesseby	74	96	86	129	95	83		
Porsanger	22	42	30	49	31	26	43	
Tana		244	220	327	345	385	355	110
Vadsø	79			175	167	156	127	171
Andre *	5	10	19	6	5	11	40	26
Totalt	761	947	1057	1208	1183	1089	1085	571

* Ikke alle kommuner har rapportert hvert år.

Miljøstatus Finnmark opplyser i forbindelse med denne oversikten: Fra og med 2003 er også antall dispensasjoner for barmarkskjøring rapportert direkte til Statistisk sentralbyrå som en del av KOSTRA-rapporteringen. Kvaliteten på tallene varierer fra kommune til kommune og til dels også fra år til år. Usikkert tallmateriale og manglende rapportering gjør det vanskelig å fastslå utviklingen. Lavt tall i 2006 skyldes at flere kommuner ikke har rapportert, og at antall dispensasjoner i Tana kommune er gått kraftig ned. Om dette er reelt eller skyldes feil i rapporteringen, er uklart. Tall fra SSB (KOSTRA) 2007-2009 vises i tabell 7 nedenfor.

Tabell 20. Antall dispensasjoner på barmark i de enkelte kommuner i perioden 2007-2009. Kilde: SSB KOSTRA

Kommune	2007	2008	2009
Alta	19	22	9
Karasjok		260	319
Kautokeino	318	284	235
Lebesby	10	13	15
Nesseby		35	
Porsanger	42	0	
Tana	456	515	
Vadsø		113	138
Andre *			
Totalt			

4.7.6 Reiselivsbedrifter med tilbud om motorferdsel i utmark

Sentrale bedrifter i fylket som har produkter basert på skuterturer eller bruk av ATV er Ishotellet i Sorrisniva (Alta), Barents Safari (Kirkenes), Nordkyn Adventure (Mehamn), 70 grader Nord (Alta) og Ongajoksetra (Alta). Alle disse bedriftene organiserer snøskuterturer. Hovedtilbudet er daglige, kortere turer, men flere bedrifter arrangerer også lengre snøskuterturer. Disse er mindre populære. Aktørene vektlegger også at flerdagersturer er svært kostnadskravende. Barents Safari (Kirkenes) og 70 grader Nord (Alta) arrangerer også ATV turer, og synes å være eneste kommersielle aktører basert på ATV i Finnmark. Andre motoriserte tilbud er flytransport for fiske- og jakturer, elvebåtsafarier og speedbåt. Flere bedrifter leier ut snøskutere når de ikke er i bruk av turister.

Snøskuter:

Hovedinntrykket fra telefonintervjuer med noen reiselivsaktører og søk på hjemmesidene er at det er de korte turene det er mest etterspørsel etter. Flere dagers turer var en periode et satsingsområde for flere. Det kan synes som om det var noe mange kunder gjorde én gang, og at det norske markedet av den grunn, kombinert med finanskrisen, har gjort markedet redusert. Nordic Safari er et unntak med satsing på ekspedisjoner over flere dager. Men de har bare få norske kunder, 90 % av kundene er europeiske eller fra land utenom Europa. Aktørene forteller at markedet for snøskuterturisme generelt har vært stabilt eller synkende, med markant nedgang etter at finanskrisen inntraff. Mange av kundene er internasjonale og finanskrisen slår ut på grunn av dette. Samtidig opplyses det om at en del (litt for mange i følge enkelte) starter opp kommersiell virksomhet knyttet til snøskuterturisme, uten at kundegrunnlaget er til stede.

Aktørene bruker løypenettet og er fornøyd med det, men Nordic Safari ønsker endring av regelverk slik at det blir mulig for reiselivsbedrifter å få dispensasjon til frakting av turister, og mener dette er nødvendig om en skal klare å konkurrere med Finland. (tilførselsløyper til de åpne løypene). Barents Safari kjører mest på frossen fjord eller langs veg, således ikke i utmark.

I Alta opplyser Ongajoksetra at tilbud som hundekjøring har blitt mer populært mens snøskuterturer har blitt mindre populært. Bedriften hadde tilbud om flerdagersturer på snøskuter de første årene, men sluttet med det på grunn av lav etterspørsel kombinert med store kostnader til etablering av camp m.m. Ongajoksetra satser i all hovedsak på bedriftskunder fra Sør-Norge. Eierne tviler på at han vil ha tilbud om snøskuterturer om 5 år. Ønsker ikke å ha ATV tilbud på grunn av sporene i terrenget.

ATV:

Få bedrifter synes å ha kommersiell virksomhet basert på ATV i Finnmark. Barents Safari har et relativt utstrakt tilbud med dagsturer på ATV. De kjører primært på veg. Det opplyses at 70 grader Nord også har et ATV tilbud men vi har ikke lyktes å få kontakt med bedriften. Nordic Safari ønsker å starte opp samarbeidstilbud med Hurtigruta om turer med ATV på veg, og å benytte ATV på traktorveger for å komme til fiskeplasser.

Kort om ulike bedrifters erfaringer:

Ishotellet i Alta arrangerer både kortere skuterturer som varer et par timer og lengre safarier som går over flere dager og som inkluderer overnatting i igloo. Fra desember til april har hotellet daglige faste avganger, og skreddersydde turer for grupper. Turene starter rett utenfor Igloo Hotellet, og tilbudet består i følge deres hjemmeside av guiding med opplæring, instruksjon, sikkerhet, servering, lokalkunnskap og gode opplevelser.

Barents Safari i Kirkenes tilbyr ulike dagsturer med ATV til den russiske grensen, inn Pasvikdalen m.m. De tilbyr også turer med snøskuter. Daglig leder opplyser at de fleste kundene ønsker lite kjøring (noen kilometer) og mye opplevelse, og at dette gjelder både sommer og vinter. Få turister ønsker å komme til det innerste fiskevannet, er hans oppfatning. Bedriften har holdt på med snøskuterturisme og elvebåtturisme i 14 år. Daglig leder estimerer antall kunder som har bestilt flere dagers turer til å være under 20 på disse 14 årene. Ellers estimerer han ca. 10 dagsturer i året. De kortere turene har holdt et stabilt marked, mye på grunn av samarbeid med Hurtigruta (900-1100 kunder på snøskuter i året). Bedriften har investert i 8 ATV de siste 3 årene. Kundene kjører kun på veg, i avtale med Hurtigruta. Daglig leder mener turistene er godt fornøyd med å kjøre på veg med ATV som erstatning for turistbuss, det gir dem "vind i håret". Han tror ikke det er noe stort marked. Selv ønsker han å fortsette å kjøre på veg av to årsaker: sikkerhet (mener det er mye skader i bransjen) og fordi han ikke ønsker å bidra til spor i terrenget.

Nordic Safari har siden 1990 satset på snøskuterekspedisjoner over flere dager mellom Mehamn og Svalbard. 90 % av kundene er europeiske eller fra land utenom Europa, få norske kunder. Vurderer investeringer og samarbeid med Hurtigruta basert på ATV langs veg.

Ongajoksetra i Alta tilbyr dagsturer med snøskuter kombinert med fiske og lunch ute. Hovedsakelig bedriftsmarked.

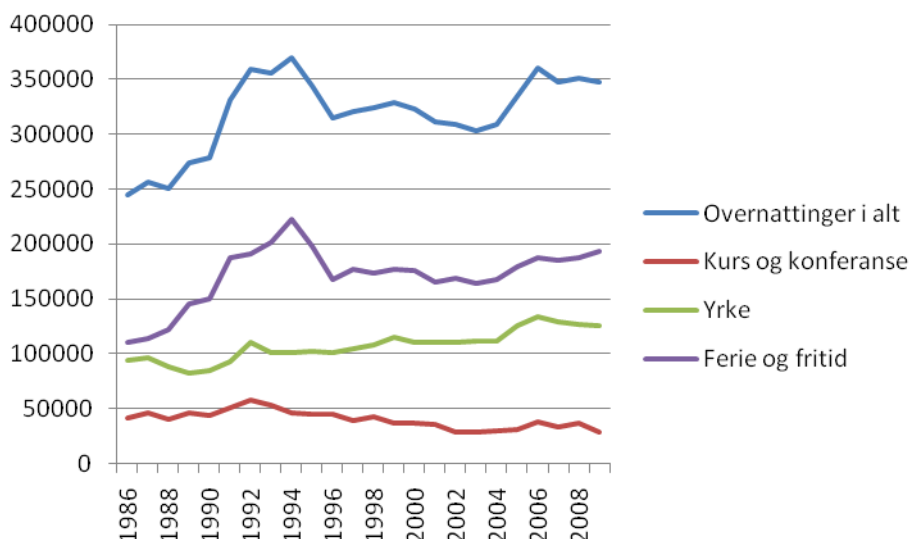
70 grader nord safari (ikke fått tak i) tilbyr scootersafari om vinteren og ATV-turer på sommer og høst sesongen.

4.7.7 Oppsummering – motorferdsel i utmark

Denne sammenfatningen oppsummerer først og fremst eksisterende tallmateriale som angår antall ATV og snøskutere i Finnmark. Videre omtales løypenettet, dispensasjoner til kjøring i utmark og litt om reiselivsbedrifters erfaringer med kommersiell virksomhet basert på motorisert ferdsel. Tall fra OFV (opplysningsrådet for vegtrafikk) viser at antall ATV har hatt en sterk vekst de siste ti årene, fra 758 i 2001 til 2910 i 2010. Veksten i antall snøskutere har vært på 37,6 % i perioden fra 1997 til 2010. Løypenettet har ikke økt tilsvarende i omfang, verken på vinterstid eller hva gjelder barmarksløypene. Antallet dispensasjoner er også relativt stabilt. Det tyder på at trafikken i løypenettet har økt. Reiselivsaktørenes tilbud om motorferdsel i utmark domineres av vintertilbud. De fleste tilbud er om kortere turer vinterstid, på grunn av lite etterspørsel etter lengre turer. Kun to reiselivsbedrifter har så vidt vi kjenner til kommersiell virksomhet basert på ATV, og deres kjøring foregår i all hovedsak langs veg.

4.8 Reiselivsstatistikk

Det foreligger tilgjengelig overnattingsstatistikk for fylker og kommuner. Fra nettsiden www.statistikknett.no er det mulig å hente ut en del oversikter som kan si noe om aktiviteten på overnattingsbedrifter i Finnmark, men dessverre gir denne i utgangspunktet lite informasjon om utmarksbruken, i beste fall indirekte informasjon. Noen sentrale opplysninger som kan hentes ut av statistikken er for eksempel at ferie- og fritidsovernattingene utgjør rundt halvparten av det totale belegget på hotellene i fylket, eller snaut 200 000 overnattinger i året (figur 16). Hvor mange av disse som faktisk bruker utmarka sier denne informasjonen lite om.

Figur 16. Antallet hotellovernattinger (y-aksen) i Finnmark fordelt på formålet med overnattingen i perioden 1986 – 2009. Kilde: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken-/selectvarval/Define.asp-?subjectcode=&ProductId=&MainTable=HotellFormalMnd&nvl=true&P-Language=0&nyTmpVar=true>

Vi ser videre at etter en vekst i fritidsmarkedet fram til midt på 1990 tallet og deretter en nedgang har overnattingstallet vært nokså stabilt med en svak økning de siste årene.

Det er klart størst antall overnattinger i sommermånedene fra og med juni til og med august, og selv om det er en viss økning i overnattingene i mars måned er det foreløpig vanskelig å spore en økning i vinterbesøket.

Mer detaljert statistikk på kommunenivå belyser bruken av ulike overnattingstyper, som hotell, hytter, camping, bobil mv. Generelt er det en vekst i antall overnattinger i hytter, bobil og en nedgang i teltovernatting og overnatting i campingvogn. Generelt er det også en større økning i besøkende nordmenn enn utlendinger.

Totalt sett finner vi at den generelle reiselivsstatistikken i liten grad har relevans i forhold til denne utredningen ut over å fastslå at det er mange turister i fylket, særlig sommerstid og følgelig at en del av disse på ulike måter bruker utmarka.

5 Oppsummering og drøfting

5.1 Oppsummering

Utmarksbruken i Finnmark framstår som forholdsvis ens over en periode på om lag 100 år. Fra rundt midten av 1800-tallet og fram til de første årene etter krigen var fylket preget av at store deler av befolkningen livnærte seg gjennom selvbergingshushold, der mangfoldig utnyttelse av utmarksressursene var sentralt. Spesielt gjelder dette de indre strøkene, men langs kysten og i fjordene har både rypefangst, innlandsfiske, bærplukking og utmarkslått også vært viktig. Til dels store arealer ble anvendt. Fiskevann, fangstterreng og multemyrer kunne ligge dagsmarsjer fra bostedene, og folk bodde gjerne i gammer eller buer som var oppsatt til formålet.

I hovedsak identifiseres fire tidsskiller når det gjelder utviklingen fra midten av 1800-tallet og fram til i dag:

1. Før 1900 er nesten all utmarksbruk rettet mot husholdbehov (subsistens). Unntaket er laksefiske, der tilreisende kommer til fylket allerede midt på 1800-tallet
2. 1900 - ca. 1950: I løpet av denne tidsperioden brukes utmarka i næringssammenheng i tillegg til at ressursene fortsatt dekker viktige behov i husholdene (både i form av mat, for til husdyr, vedhogst/torving, sennegress). Veksten i fritids- og sportsmessig bruk av utmarka skyter også fart i denne perioden, særlig med basis i tettstedene.
3. Fra omtrent begynnelsen på 50-tallet da første del av gjenreisningstida er fullført, avtar bruken av utmarka i subsistens- og næringssammenheng. Utmarka spiller fortsatt en viktig rolle som matressurs, men høstingen skjer i økende grad i en fritidskontekst. I denne perioden skyter antall tilreisende for alvor fart.
4. I tiden fra omkring 1980 finner det sted en utvikling der den fritidsmessige bruken av utmarka øker, samtidig som den blir mer differensiert og til dels mer spesialisert. Høsting av utmarka får en mer marginal økonomisk betydning både med tanke på husholdene og næringsvirksomhet.

5.1.1 Før ca. 1900: Høsting til husholdet

Fram til begynnelsen av forrige århundre var det aller meste av høstingen i utmarka til husholdsbehov. "Det store hamskiftet" som fant sted i siste del av 1800-tallet (Nerbøvik 1999), dvs. overgangen fra en delvis byttebasert naturalhusholdning til et mekanisert salgsjordbruk basert på pengehushold, gjorde seg i mindre grad gjeldende i denne landsdelen. Samtidig finner vi allerede fra slutten av 1800-tallet innslag av tilreisendes bruk av utmark. I første omgang handlet dette om engelske sportsfiskere som leide seg fiskerett i lakseelver. Det finnes imidlertid også eksempler på at borgerskapet fra tettstedene eller reisende embetsmenn utøvde sportsjakt og sportsfiske, særlig fra omkring 1900.

5.1.2 Etter ca. 1900: Høsting for salg og fritidsbruk vokser

Situasjonen med selvbergingshushold og utnyttelse av utmarksressursene til husholdsbruk fortsatte utover 1900-tallet. Likevel skjer det en endring rundt dette århundreskiftet ved at en mer næringsrettet utnyttelse ble mer framtredd. Spesielt kan det se ut til at rypefangst har representert en av de fremste måtene å skaffe seg kontanter på i mellomkrigstiden. Innlandsfiske fungert også som en binæring for svært mange. I tillegg ble også salg av multer en inntektskilde. Ser vi nærmere på forskjeller i dette bildet, trer det fram et skille mellom innlandet og samfunnene som ligger ved kysten og i fjordene. I bosetningene langs kysten og i fjorden ser det ut til at utmarka jevnt over har spilt en noe mindre rolle. Dette har trolig sin hovedårsak i at folk her livnærte seg ved såkalte kombinasjonsbruk der havfiske og jordbruk kombineres. Dette var tidkrevende virksomhet, samtidig som det ga flere bein å stå på rent husholdsøkonomisk. Like fullt er det også betydelige forskjeller kyst- og fjordsamfunnene i mellom. Spesielt fra en

del bygder i de indre fjordstrøkene beskrives det en form for utmarksutnyttelsen skiller seg lite fra den som fant sted lenger inn i landet.

Ved begynnelsen av 1900-tallet later det til at innslaget av sportsjakt og sportsfiske er forholdsvis begrenset. Innslaget av dette økte jevnt utover i mellomkrigstiden, blant annet illustrert ved dannelser av lokale jeger- og fiskeforeninger, spesielt i forbindelse med ønske om forpaktning av lakseelver og også de første turlagene.

5.1.3 Etter ca. 1950: Modernisering og fritidsbruk vokser kraftig

Under krigen og de første årene etter var utmarksressursene svært viktig rent materielt – også for innbyggere som i årene før krigen i mindre grad hadde livnært seg av den. Når den prekære fasen av gjenreisningstida var over et stykke inn på 50-tallet, ser vi at den friluftslivsmessige bruken av utmarka gradvis vokser. Det faktum at innbyggerne i fylket – i det minste gradvis og delvis – ble inkludert i moderniseringen av økonomien og i den framvoksende velferdsstaten medførte at folk fleste ble mindre avhengig av utmarksressursene både i subsistens- og næringssammenheng. I stedet vokser det som sagt etter hvert fram en friluftsmessig bruk av utmarka, som man kunne ane konturene av allerede i mellomkrigstiden. Til grunn for denne framveksten ligger selvfølgelig veiutbyggingen som fant sted på 50- og 60-tallet, og at en del etter hvert kunne ta seg fram til forskjellige områder med egen bil. Ikke desto mindre vitner flere beskrivelser om at de mer tradisjonelle formene for utmarksutnyttelse, både til subsistens- og næringsformål, mange steder fortsatte til langt inn på 60-tallet. Med andre ord står vi i de første årene etter krigen ovenfor en overgangsfase som trolig har variert i lengde, avhengig hvor i Finnmark vi befinner oss og hva slags høsting det er snakk om. For eksempel er garnfiske i indre Finnmark en høstingspraksis som har blitt holdt ved like fram til i dag – selv om det neppe har samme økonomiske betydning som det hadde. Utmarkslåtten forsvant derimot i løpet av 60-tallet. Det er også slik at det moderne friluftslivet først vokste fram i tettsteder og byer, men i dag også er vanlig i bygdene.

5.1.4 Etter ca. 1980: Differensiering og spesialisering

Fra omtrent 1980 og fram til i dag ser vi en slags fullbyrding i den prosessen som for alvor startet opp på 1950-60-tallet. Hyttebyggene blir større og mer moderne, og det meste av utmarksbruken handler om rekreasjon i vid forstand. Hyttebyggingen står også i sammenheng med at veinettet nå er enda bedre utbygd, i tillegg til at snøskuteren begynner å bli et vanlig transportmiddel vintertid. I det siste tiåret har også ATV'er gjort det mulig å nå langt inn på fjell og vidde sommertid, på en måte som ikke var mulig tidligere. Det er spesielt i de to-tre siste tiårene at spesialiseringen og differensieringen av den friluftslivsmessige bruken av utmarka har økt. Flere innbyggere går bort fra den mangfoldige høstingstradisjonen og driver mer opplevelses- og sportsorientert jakt og fiske. Det er også først på 90-tallet at de fleste DNT-lagene i fylket blir stiftet. I denne perioden ser vi også at mange moderne former for naturaktiviteter som klatring, kajakkpadling, *off-pist* skikjøring og terrengsykling blir utbredt i Finnmark. Aktiviteter som vi i liten grad har befattet oss med tidligere i rapporten. For de fleste av disse aktivitetene finnes det en eller flere organisasjoner med fra noen få til opp mot 100 medlemmer. En del av spesialiseringen kommer også til uttrykk gjennom arrangementer og konkurranser. Et godt eksempel på dette er Finnmarksløpet. Ett av verdens mest krevende langdistanse hundekjøringsløp, som på mange måter tar utgangspunkt i en for fylket etablert aktivitet med mer enn 30 år lang tradisjon.

Til tross for store endringer har høstingstradisjonen, som det allerede er påpekt, i betydelig grad blitt holdt levende i mange områder. Dette gjelder spesielt isfiske og garnfiske, og særlig i innlandskommuner og trolig aller mest i Kautokeino. Andelen aktive jegere blant finnmarksbefolkningen er forholdsvis stabil og høy i denne perioden. I løpet av de siste tiårene har elgjakt utviklet seg til en aktivitet som engasjerer mange jegere og jegermiljøer over så å si hele fylket. Slik sett har det skjedd en stor endring i utnyttelsen av viltressursene ettersom snarefangst av rypen har gått kraftig tilbake samtidig som småviltjakt med gevær er utbredt. Den næringsmessige utnyttelsen av utmarka, dvs. høsting for salg er nesten borte. Det er få aktører som selger multer, rypen og fisk. Antallet tilreisende turister til fylket som jakter og fisker har vært markant i

alle fall fra 1980-tallet, men har økt ytterligere på 2000-tallet. Om vi forsøker å summere opp de opplysningene som framkommer i kapittel 4, kan vi sette opp følgende oversikt over ulike former for bruk av utmarka i Finnmark på 2000-tallet (tabell 21):

Tabell 21. Sammenstilling av informasjonen om ulike utmarksaktiviteter i Finnmark på 2000-tallet.

Aktivitet	Antall utøvere	Kjennetegn	Viktigste årstid	Kommentarer
Elgjakt	Ca 1 500	Nesten kun bosatte i Finnmark	Oktober	Ressurs som har vokst fram siste 30 år
Småviltjakt markinger	finn- Ca 2 500 - 500	3 Mer stabilt antall enn tilreisende	September Oktober Nov Februar	Svinger noe med rypebestandene og evt regler som begrenser jakta
Småviltjakt tilreisende	norske Ca 2 000 - 000	4 Varierer mye med rypebestanden	September Oktober	Svinger med rypebestandene og evt regler som begrenser jakta
Småviltjakt dinger	utlen- Ca 50	Stabilt lavt, mest finske	September	Lite omfang
Snarefangst rype	Ca 100	Kun finnmarkinger, stort sett i lokale områder	Desember Januar Februar	Kraftig tilbakegang, men svinger også med rypebestanden
Innlandsfiske markinger	finn- 10 000	Isfiske, Stangfiske og garnfiske	Februar Mars April Mai Juli August	Usikkert antall
Innlandsfiske tilreisende	norske 1 000 - 2 000	Mest fra andre deler av Nord-Norge og Østlandet. Kun stangfiske	Juli August	Økt svakt siste ti år
Innlandsfiske utlendinger	3 000 - 4 000	Mest finske. Kun stangfiske.	Juli August	Økt siste ti år
Laksefiske* markinger	finn- 3 000	Kun stangfiske	Juli August	Stabilt
Laksefiske* tilreisende	norske 2 000 - 2 500	Kun stangfiske	Juli August	Stabilt
Laksefiske* dinger	utlen- 1 000 - 1 500	Mest finske	Juli August	Stabilt
Bærplukking markinger	finn- 20 000 - 30 000		August September	Usikkert antall, trolig for høyt, trolig redusert
Bærplukking sende	tilrei- Ca 300 - 500	Mest fra Troms	August	Stengt fram til 2006, kan øke, generell trend er reduksjon
Bærplukking salg	for 100 - 200			I tilbakegang, usikkert tall
Turgåing til fots	40 000 - 50 000	Mest finnmarkinger, tilreisende	noe	Usikre tall
Turgåing på ski	30 000 - 45 000	Mest finnmarkinger, tilreisende	noe	Usikre tall
Motorferdsel Utmark vinter	20 - 30 000	Mest finnmarkinger	Både på tur og i forbindelse med fiske	Usikre tall
Motorferdsel mark sommer	ut- Ukjent, mindre enn skuterbruk	Mest finnmarkinger	I forbindelse med jakt/fiske	

*Kun forpaktningsvassdragene. I tillegg kommer fisket i Tana, Alta og Neiden som ikke omfattes av denne utredningen.

5.2 Drøfting – hva slags bruksbilde har vi tegnet og hvilke diskurser representerer dagens utmarksbruk i Finnmark?

I tråd med en overgang fra subsistens- og næringsrelatert bruk av utmarka til en friluftslivsmessig bruk, har det de siste tiårene skjedd en utvikling mot spesialisering og differensiering av utmarksbruken. Slik sett skiller utviklingen i Finnmark seg lite fra landet for øvrig (Vorkinn m.fl. 1997, Vorkinn m.fl. 2000, Odden 2008). Finnmark skiller seg imidlertid ut fra resten av landet ved at det i dette fylket er to-tre ganger så mange som løser fiskeravgift som i landet ellers. Den høye deltakelsen i ferskvannsfiske kan avspeile både at høstingstradisjonene blir videreført, men også at interessen for ulike former for sports- og fritidsfiske er stor.

I sin doktorgradsavhandling om friluftsliv i Alta på 1990-tallet behandler Kirsti Pedersen (Pedersen 1999) brytningen mellom tradisjon og modernitet i utmarksbruk og dessuten det mangfoldet av tilnærmingsmåter til utmarksbruk hun fant i denne kommunen. Selv om Alta selvfølgelig ikke på alle måter er en representativ kommune for Finnmark, kan hennes analytiske inndeling av tilnærmingsmåter likevel ha verdi i denne sammenhengen, spesielt også om hennes funn fra Alta sammenholdes med Riseths funn i Kautokeino.

Pedersen (1999) skiller mellom tre former for utmarksbruk i det moderne Altasamfunnet. Den første kategorien betegnes *Høsteren*. Denne betegnelsen dekker de som primært bruker utmarka for høsting av flere forskjellige ressurser, delvis avhengig av årstid/sesong og hva som er opportunt av praktiske grunner. Et stykke på vei står vi her ovenfor praksiser som representerer en kontinuitet av den utmarksbruken som dominerte fylket til et godt stykke etter andre verdenskrig.

For den andre kategorien, *spesialisten*, representerer en motsats i den forstand at det den mangfoldige bruken ikke lenger er sentral, og heller ikke nødvendigvis høsting. Selv om spesialisten er rypejeger (gjærne rypejeger med hund) eller laksefisker (gjærne laksefluefisker) er det ikke nødvendigvis maten som er sentral, men sporten og opplevelsen. Her handler det dessuten om en heterogen gruppe ettersom det kan være snakk om en hel rekke til dels vidt forskjellige aktiviteter, som hundekjøring, rypejakt med hund, skuterkjøring og fluefiske etter laks. Her står vi større grad ovenfor praksiser som er orientert mot teknologi- og vareforbruk og som ofte inngår i identitetsmessige livsstilsdiskurser, der det oppstår en symbolsk og sosial avstand mellom høsteren som tradisjonsbærende generalist (Pedersen 1999:307-309).

Den tredje kategorien kaller Pedersen *vandreren*. Dette er turgåeren som i første rekke er ute etter naturopplevelse gjennom kontemplasjon, sosialt samvær eller mosjon. Alle tre kategorier representerer på sett og vis både brudd og kontinuitet med tidligere måter å bruke utmark på. Den klareste kontinuiteten finner vi antakelig i høsteren. Likevel kan for eksempel rypejeger-spesialisten ha sentrale fellestrekk med alle de som tidligere spesialiserte seg i rypefangst. Det kan dessuten tenkes at det her også dreier seg om forvaltning av en kunnskap om rype, terreng og værforhold som er akkumulert gjennom mange hundre år, eller lenger.

Vandreren kan for så vidt også representere en kontinuitet i den forstand at tidligere tiders utmarksbruk ofte handlet om å ta seg fram til fots over store avstander. Selv om det finnes forskning som viser at friluftsliv gjerne forstås eller begrunnes som videreføring av tradisjoner, er det likevel et ubesvart spørsmål i hvilken grad aktører som kan plasseres innenfor disse kategoriene er opptatt av dette. De tre kategoriene kan alle tre også utgjøre et brudd med fortidens utmarksbruk. Selv om den moderne høsteren bærer i seg mange likhetstrekk, er det likevel slik at vilt, fisk og bær som fyller fryseren for det første er sanket på fritiden og for det andre ikke representerer en materiell nødvendighet. Spesialisten, enten det er en rypejeger eller terrengsyklist, driver ikke med arbeid, men med fritid og er ikke opptatt av utmarka som en materiell ressurs. Vandreren driver heller ikke primært med høsting, men er i første rekke opptatt av utmarka som natur i estetisk-romantisk forstand.

Slik Pedersen (1999) analyserer sine data fra Alta, framkommer det ikke fram at de tre kategoriene representerer klare ideologiske posisjoner. Riktignok kan man se forskjeller som handler om kjønn og utdanning når det gjelder hvordan befolkningen i Alta fordeler seg på de tre kategoriene. Likevel er det et poeng i Pedersens forskningsarbeid at de ulike tilnærmingmåtene til utmarksbruk ikke knytter seg til eksplisitte ideologiske motsetninger. Det siste kan muligens også knyttes til at utmarksområdene i Alta og Finnmark er enorme i forhold til folketallet, slik at man i liten grad kommer til situasjoner der interessekonflikter oppstår.

Som nevnt står høstingstradisjonen fortsatt sterkt i Finnmark, samtidig som både spesialisten og vandreren har blitt et mye mer dominerende innslag enn de var fram til de første årene etter krigen. Det later likevel til å være en del forskjeller mellom ulike områder av fylket. En kommune som Kautokeino kan se ut til å ha betydelig større deltakelse i innlandsfiske, spesielt når det gjelder isfiske og garnfiske. Det siste kan trolig delvis tilskrives det høye antallet reindriftsutøvere og den samiske tradisjonens sterke status¹³ i denne kommunen.

Som det har gått fram av denne rapporten er finnmarkingene mer aktive utmarksbrukere enn en gjennomsnitts nordmann, særlig hva gjelder høstingsaktiviteter og motorisert ferdsel i utmarka. Den motoriserte ferdselen, og de mulighetene og konsekvensene den representerer, representerer selvsagt noen diskontinuiteter i forhold til tidligere tiders bruk av utmarka. Det finnes ingen eksakt kunnskap om omfanget av dette, men den har økt betydelig de senere årene. På den ene siden gir det helt andre muligheter når det gjelder framkommelighet i utmark. På den andre siden ligger det til dels kompliserte konfliktpotensialer i denne utviklingen. Ikke desto mindre kan den motoriserte ferdselen også sees som en forutsetning for å vedlikeholde høstingstradisjoner. Det innlandsfiske som fant sted både for husholdsbehov (subsistens) og for å generere pengeinntekter (næring) fant ofte sted langt inne på vidda. Dagens moderne befolkning har kanskje ikke tid eller ønske om å bruke dager på å nå fram og tilbake, og det meste av det fiske som fortsatt finner sted i mange av disse vannene vil neppe ha vært mulig uten motorisert ferdsel.

En mer generell kontinuitet finner vi i hyttebyggingen, som man allerede i mellomkrigstiden så konturene av, men som for alvor skjøt fart fra midten av 50-tallet og framover. Til dels ble gammer og buer på steder folk hadde et forhold til gjennom tidligere tradisjonell utmarksbruk påbygd, til dels ble det den første tiden satt opp enkle hytter ved i nærheten av fiskevann, jaktterreng og muldebærland. Særlig i løpet av 70-tallet begynte hyttene å anta dimensjoner som tilsvarer den moderne hyttebyggingen vi kjenner i dag. Hyttene ble dermed også mer enn praktiske overnattingssteder i forbindelse med høstingsaktiviteter. Hyttenes beliggenhet ble ikke lenger alene bestemt av nærhet til ressurser som skulle høstes, men værforhold og utsikt, muligheter til å ta seg fram med bil og scooter ble også viktige faktorer. Ikke desto mindre lå det fortsatt en kontinuitet i at mange fortsatt ønsket å ha hytte i det terrenget deres foreldre og besteforeldre hadde høstet av naturen (Sjølie 2001, Eggeset 1991). Hyttebyggingen bærer i seg et konfliktpotensial i forhold til reindrift, samtidig som gammer og buer som i utgangspunktet er reist for å tjene reindriftutøvernes virksomhet i praksis brukes som hytter i moderne forstand (NOU 1978:18a (s.289,292-294)).

En konklusjon som kan utledes av innholdet i denne rapporten er at høsting av utmarkas ressurser i betydelig grad har fortsatt når det gjelder innlandsfisk, og i nye former når det gjelder jakt (elgjakt). En klar diskontinuitet ligger imidlertid i at den næringsmessige utnyttelsen som særlig var betydelig i mellomkrigstida har gått kraftig tilbake, spesielt fra begynnelsen av 60-tallet. Dette har skjedd til tross for at myndighetene gjennom de siste tiårene har tatt til orde for at utmarksressursene på nytt bør utnyttes i næringssammenheng. Som det påpekes i NOU 1988:42 (s.46-48) og i FFK (1986) eksisterer det store potensial med de fiskeressursene som finnes og den høstingsaktivitet som har fortsatt i kombinasjon mellom friluftslivsaktivitet og

¹³ I NOU 1978:18a bygges det på en intervjuundersøkelse blant befolkningen i Kautokeino og Porsanger når det gjelder utmarksnæringer i de to kommunene. Her kommer det fram at i Kautokeino oppgir mer enn halvparten kulturtilhørighet og tradisjon som en viktig motivasjon for å drive med utmarksnæring. Tilsvarende andel i Porsanger var langt lavere (s.263).

matauk. Årsakene finnes trolig primært i at det i de fleste tilfeller er inntektsmulighetene bedre i andre sektorer, og at det sesongbetonte ved denne typen virksomhet som regel gjør det nødvendig med annet inntektbringende arbeid i tillegg. Som det påpekes i FFK (1986) knytter det seg dessuten store utfordringer til distribusjon og markedsføring osv.

5.3 Hvilke former for bruk er dårlig dekket i utredningen?

Når det gjelder den delen av rapporten som tar for seg perioden til og med siste verdenskrig, er det spesielt tilreisende og befolkningen i tettsteder og byer som det finnes lite materiale om. En åpenbar grunn til dette er at disse lenge har utgjort en relativt marginal gruppe brukere av utmarka. Ikke desto mindre er disse gruppenes bruk viktig og interessant i denne sammenheng- en ettersom det i mellomkrigstiden dannet en kime til den utviklingen mot friluftsliv og sports-orientert bruk av utmark som har funnet sted etter andre verdenskrig.

Fra nyere tid er det god informasjon om de fleste formene for jakt og fiske. Ett unntak er finnmarkingenenes innlandsfiske. Det er betydelig usikkerhet om omfanget av denne bruken. Det er også lite sikker informasjon om områdebruk til innlandsfiske også for tilreisendes bruk.

Som det framgår er det også generelt lite stedsspesifikk og kvantitativ informasjon om andre former for friluftsliv og utmarksbruk ut over jakt og fiske, inklusive bærplukking. Det ville derfor vært ønskelig å gjennomføre flere undersøkelser av lokalsamfunnenes utmarksbruk, på lignende måte som Riseth og kolleger (2009) har gjort i Kautokeino. En undersøkelse i to til tre andre kommuner, for eksempel en tettstedskommune som Vadsø eller Kirkenes, en fjordkom- mune som Nesseby eller Porsanger og en kystkommune som for eksempel Berlevåg eller Nordkapp ville gitt en langt bedre innsikt i hvordan folk bruker utmarka i dagliglivet, herunder mer informasjon om barn, kvinner og eldres utmarksbruk.

6 Litteratur og kilder

- Aamodt, E og Aamodt, G. 1984. Sportsfiske ble vårt liv. Oslo: Gyldendal.
- Aas, Ø. & Vinsand, G. 1996. Rypejakt i Nord-Norge: Jaktvaner og synspunkter på forvaltning og tilrettelegging for småviltjakt. ØF-Rapport 27/1996.
- Alta og Omegn Turlag 1988-2009. Alta og Omegn Turlag Årsmeldinger, 1987-2009.
- Alta og Omegn Turlag 2009., "Hytte-, Sti- og løypeplan for Alta Og Omegn Turlag.
- Altaposten 2009. Artikkel om snarefangst 1. nov 2009.
- Bysveen, T. 1988. Hovedtrekk ved friluftslivet i Finnmark. NIBR – notat 1988:109.
- Bang, Th. 1873. Landmålerliv i Finmarken. Kristiania.
- Bergh, R. 1992. Det susende fjell: fjellstua ved Bajit Leavdnjajávri. Espa: Lokalhistorisk forlag.
- Bjerknes, W. & Johansen, 1977. Fiskere på Laksefjordvidda. Rapport Fylkesmannen i Finnmark.
- Bysveen, T. 1988. Hovedtrekk ved friluftslivet i Finnmark: sammendrag fra 3 delstudier. NIBR-notat 109.
- DNT 1938. "Den Norske Turistforenings årbok 1938, Hovedemne Finnmark", Den Norske Turistforening, Oslo 1938
- DVF 1983. Befolkningens adgang til fiske i Norge. Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk. Trondheim.
- Eggeseth, A. 1991. Hytteliv og tradisjonell næringsdrift i Porsanger. Oslo: Universitetet i Oslo og Stiftelsen Norsk etnologisk gransking.
- Eidheim, H. 1958. 'Polmak og Manndalen'. I Samiske Samlinger, bd IV. Norsk Folkemuseum
- Eikeset, K.R., Heitmann K. og Nielsen, J.P. 2001. I storlaksens rike. Historien om Altaelva og Alta Laksefiskeri Interessentskap. Alta: ALI.
- Eriksen, L.E. og E.Niemi 1981. *Den finske fare*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, H.K. 1970. Der laks leker og fugl flyr. Oslo: Grøndahl.
- Eriksen, G. 1996. Retten til plukking av multer i Nord-Norge. UiT, Institutt for rettsvitenskap. Skriftserie nr 32.
- Evjenth, H. 1927. *Finnmarksjakter*. Oslo: Aschehoug.
- Evjenth, H. 1946. *Trollbotn*. Oslo: Gyldendal.
- Eythorsson, E. 2008. *Sjøsamene og kampen om fjordressursene*. Čálliid Lágádus – Forfatternes Forlag.
- Fefo 2010. www.fefo.no lastet ned november 2010.
- FFK 1986. ("Kjellmann-Pedersenutvalget"). Utviklingsprogram for utmarksnæring i Finnmark. Finnmark fylkeskommune (FFD:6/86)
- Fixdal, K. 1938. Kommunikasjon til lands. I: Den Norske Turistforenings årbok 1938
- Gjessing, K. & Rikstad, A. 1984. Laks og innlandsfiske i Finnmark i 1983 – en spørreundersøkelse blant de som løste fisketrygd i Finnmark i 1983. Rapport 7: Fylkesmannen i Finnmark.
- Gorter-Grønvik, W. 1986. Utlendingers fritidsfiske i Finnmark. Rapport 20: Fylkesmannen i Finnmark.
- Gulbrandsen, P.G. 1994. Med karjol og laksestenger i Norge for 150 år siden. Lokalhistorisk forlag.
- Helander, E. 2001. Samiska rättsoppfatningar i Tana. Del 7 i NOU 2001:34. Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget.
- Hembeck, Chr. B. 1938. Med reinskyss mellom statens fjellstuer" I: Den Norske Turistforenings årbok 1938.
- Hjeljord, O. 2008. Viltet: biologi og forvaltning. Tun forlag.
- Jacobsen, R. 1983. *Sørøysund lokalhistorie*. Hammerfest.
- Johnsen, B.V. 2007. Elgstammen i Finnmark. S. 32-37, Hjorteviltet 2007.
- Kristoffersen, K. & Rikstad, A. 1980a. Undersøkelser i 10 års verna vassdrag: Repparfjordvassdraget. Registrering av fisk og fiske. DVF Fiskerikonsulenten i Finnmark. Rapport 1-1980.
- Kristoffersen, K. & Rikstad, A. 1980b. Undersøkelser i 10 års verna vassdrag: Oarduvassdraget (Syltefjordvassdraget). Registrering av fisk og fiske. DVF Fiskerikonsulenten i Finnmark. Rapport 2 -1980.
- Kristoffersen, K. & Rikstad, A. 1980c. Undersøkelser i 10 års verna vassdrag: Karpelvassdraget. Registrering av fisk og fiske. DVF Fiskerikonsulenten i Finnmark. Rapport 4-1980.
- Kristoffersen, K. & Sterud, K. 1985. Bruken av Pasvikvassdraget – en spørreundersøkelse om fisket i 1982. Rapport 9: Fylkesmannen i Finnmark.
- Lidman, H. 1958. Laxögat. Bonniers.
- Lidman, H. 1959. Nordkalotten. Gyldendal Norsk Forlag.
- Lindboe, C. 1938. Skitur i den historiske påske 1934. *Den Norske Turistforenings årbok 1938*.

- Kolsrud, K. 1955. *Sjøfinnane i Rognsund*. Studia Septentrionalia VI, Oslo.
- Malin, I. 2001. Litt om Grunnes fra tidligere tider. I *Varanger årbok 2001*. Historielagene i Sør-Varanger, Vadsø og Vardø.
- Michaelsen, B. 1995. Er Finnmarksvidda i ferd med å bli for liten? En kartlegging av premisser for flerbruksplan Stilla – Joatka, Alta kommune. Institutt for Geografi, Univ i Bergen.
- MUI 1970. Multeutvalgets innstilling. Statens skoger.
- Nerbøvik, J. 1999. *Norsk historie 1860-1914*. Samlaget.
- Nilsen, Ø. 2003. *Varangerhalvøya nasjonalpark og lokal samiske interesser*. Fylkesmannen i Finnmark, miljøvernavdelingen. Rapport nr. 6-2003.
- NRC 2006. Review of recreational fisheries survey methods. Washington DC: The National Academic Press.
- NOU 1978. 18A og 18B. Bruken av Finnmarksvidda.
- NOU 1988:4. Næringskombinasjoner i samiske bosetninger.
- NOU 1994:21. Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget
- NOU 2001:34. Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget.
- Odden, A. 2008. Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004. Avhandling (ph.d.) - Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim
- Olsen, M. 1996. *Alvor og moro i Syltefjord*. Lions Club, Båtsfjord.
- Pavik-inari.net 2008, www.pasvik-inari.net sist lastet ned oktober 2010.
- Pavel, S. 1986. Finnmark jordsalgskontor forvaltning av statens jakt- og fiskerettigheter i Finnmark.
- Pedersen, K. 1999. "Det har bare vært naturlig". *Friluftsliv, kjønn og kulturelle betydninger*. Avhandling, dr.scient graden, Institutt for samfunnsfag, Norges idrettshøgskole.
- Pedersen, S. 2010. Sjølaksefisket i Finnmark i et historisk perspektiv. Utredning for Finnmarkskommisjonen. Rapport, Samisk Høgskole/SEG.
- Prag, P. 1953. *Salmon Fishing in Norway*. London
- Proconor Bedriftsutvikling AS. 1999. Statens fjellstuer Vurdering av framtidig driftsopplegg. Tromsø mai 1999
- Rikstad, A. & Gjessing, K. 1979. Fiskere på laksefjordvidda intervjuet på anleggsveien fra Adamsfjord. Fylkesmannen i Finnmark. Rapport.
- Riseth, J.Å., Solbakken, J.V. & Kitt, H. 2009. Meahcásteapmi Guovdageainnus / Naturbruk i Kautokeino. Fastboendes bruk av meahcci i Kautokeino kommune og konsekvenser ved etablering av naturvernområder. Utredningsoppdrag for Fylkesmannen i Finnmark, Miljøvernavdelingen.
- Rudie, I. 1970. Household Organization: Adaptive Process and Restrictive Form. A Viewpoint on Economic Change. *Folk* (11-12):185-200.
- Ryen, R. 2001. *Bruk av utmarka*. Varanger årbok. Historielagene i Sør-Varanger, Vadsø og Vardø, s.128-130.
- Schanche, A. 2002. Meahcci, den samiske utmarka. I: Svanhild Andersen (red.) *Samiske landskap og Agenda 21: kultur, næring, miljøvern og demokrati*. . Rapport 2 i prosjektet "Miljø, kultur og kunnskap. Bruk og forvaltning av naturressurser i samiske områder". Dieðut 1/2002:156–170.
- Schulstad, T. 2009. Kongsfjordelva -ved verdens ende.
<http://www.scribd.com/doc/23622356/Boka-Layout-1#>
- Solvang 2007. Avisa Nordlys 15.02.2007. Artikkel om rypefangst.
- Sjølie, R. 2001. 'Gamle hus utmarka i Varanger.' I *Varanger årbok 2001*. Historielagene i Sør-Varanger, Vadsø og Vardø, s. 131-140.
- Strøme, O. 2001. *Revejakta*. Varanger årbok. Historielagene i Sør-Varanger, Vadsø og Vardø, s. 155-159.
- Tangeland, T. Andersen, O., Aas, Ø. & Fiske, P. 2009. Elvefiske etter anadrome laksefiske i Norge sesongen 2008. NINA Rapport 545.
- Theisen, H. P. 1993. "Solovuobme fjellstue 1843".
- Westheim, S. 1978. *Seterdrift i Finnmark*. Universitetet i Oslo.
- Vestre Jakobselv utmarsklag. 1996. Med bårstand, "sapilaat" og "siipi". Historien om utmarksslåttene i Jakobselvdalføret ifra 1850-1950.
- Vistnes, I., Nygaard, V. & Lie, I. 2010. Forprosjekt barmarkskjøring i Finnmark: Kunnskapsstatus og utforming av hovedprosjekt. NORUT Arbeidsnotat 2010: 1002.
- Varanger årbok. 2001. Sør-Varanger historielag, Vardø historielag, Vadsø historielag.
- Vorkinn, M., Aas, Ø. & Kleiven, J. 1997. Friluftslivutøvelse blant den voksne befolkningen - utviklingstrekk og status i 1996. ØF-Rapport nr. 7/1997.

- Vorkinn, M., Vittersø, J. & Riese, H. 2000. *Norsk friluftsliv - på randen av modernisering?* ØF-rapport nr. 02/2000.
- Vorkinn, M., Krokann, K., Hagen, S.E., Museth, J., Dervo, B.K. & Aas, Ø. 2010. *Utfordringer, suksessfaktorer og lønnsomhet for innlandsfiske innen verdikjedene yrkesfiske og fisketurisme*. NINA Rapport 553: 62 pp. Norsk institutt for naturforskning (NINA), Lillehammer
- Øian, H. & Andersen, O. 2010. *Fiskerne i Søndre Rena og andre vassdrag i Åmot kommune, Hedmark. Resultater fra to fokusgruppeintervjuer og en spørreundersøkelse om fangstregulering, fiskevaner, holdninger og preferanser*. NINA Rapport 538.

Personlig meddelelser (tlf eller epost kommunikasjon)

Asbjørnsen, Einar, viltforvalter, FeFo, Lakselv

Eriksen, Erik O. oppsitter, Ravnastua, Karasjok

Johnsen, Per E., Oppsitter Nedre Mollisjok fjellstue, Karasjok

Lindman, Christian G., Reindriftsforvaltningen, Alta

Opgård, Marit E. Oppsitter Mollisjok fjellstue, Karasjok

Pedersen, T. A. Daglig leder, Reinsslakteriet Aage Pedersen AS

Randa, Rolf. Finnmark JFF, Kirkenes

Sundland, Eirik, eiendomsavdelingen, FeFo, Vadsø

Sørensen, S.H. Sør-Varanger Turlag

Databaser/datakilder

FeFos statistikker over salg av kort for laksefiske (innsamlet fra forpaktningssvassdragene), innlandsfiskekort for tilreisende, elgjakt, småviltjakt, snarefangst og eggsanking i forpaktede eggvær.

Miljøstatus Finnmark/Fylkesmannen i Finnmark. Oversikt over skuterløyper og barmarksløyper i Finnmark. Dispensasjoner motorferdsel i utmark.

Opplysningsrådet for veitrafikk (OVF). Oversikt over registrerte skutere og ATV i Finnmark.

SSBs statistikkbank for jaktdata.

SSBs Kostra-register. Dispensasjoner motorferdsel i utmark.

SSBs friluftslivsundersøkelse fra 2004.

Statistikknett: Reiselivsstatistikk for Norge 1986 -2009.

NINA Rapport 642

ISSN:1504-3312

ISBN: 978-82-426-2222-8

Norsk institutt for naturforskning

NINA hovedkontor

Postadresse: Postboks 5685, 7485 Trondheim

Besøks/leveringsadresse: Tungasletta 2, 7047 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 73 80 14 01

Organisasjonsnummer: NO 950 037 687 MVA

www.nina.no